హనుమంతుని చరిత్రము

1, 2 భాగములు

గ్రంథకర్త

వావిలికొలను సుబ్బారావు

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

2024

HANUMANTHUNI CHARITRAMU

By
Vavilikolanu Subbarao

Editor
Dr. Akella Vibhishana Sarma
Special Officer,
Publications Division

T.T.D. Religious Publications Series No.1496
© All Rights Reserved

First Edition : 2024

Copies : 200

Published by :
Sri J.SYAMALA RAO, I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati.

D.T.P:
Publications Division,
T.T.D, Tirupati.

Printed at :
Tirumala Tirupati Devasthanams Press,
Tirupati.

ముందుమాట

అసాధ్యసాధకస్వామిన్ అసాధ్యం తవ కిం వద ।
రామదూత కృపాసింధో మత్కార్యం సాధయ ప్రభో ॥

హనుమంతుని స్మరిస్తే ఆత్మవిశ్వాసం, మనోబలం సిద్ధిస్తాయి. మానవ శ్రేయస్సును పరహితమును నిరంతరం అభిలషించడమే హనుమత్సందేశం. ఆర్తత్రాణపరాయణత్వం సంకల్ప సిద్ధి, ధ్యేయైక నిష్ఠ ధర్మ తత్పరత మొదలైన విశిష్టగుణాలకు మూర్తిమత్వం హనుమంతుని స్వరూపం.

"దాసోహం కౌసలేంద్రస్య" అని తన ప్రభుపరతంత్రను చాటుకొన్న మహనీయుడు, స్వామిభక్తిపరాయణుడు హనుమంతుడు. శ్రీమద్రామాణ మహాకావ్యంలో ఒక ఆణిముత్యంగా వెలుగొందినవాడు హనుమంతుడు. నవవ్యాకరణపండితునిగా, చతుర్వేదవేత్తగా శ్రీరాముడిచే హనుమంతుడు ప్రశంసింపబడ్డాడు. హనుమంతుడు ఎంతటి మహాబలపరాక్రమ సంపన్నుడో అంతటి బుద్ధిమతాంవరిష్ఠుడు కూడా.

హనుమ ఒక అనన్యభక్తునిగా శ్రీరామసేవాదురంధరునిగా, కార్యదక్షునిగా, గొప్పరాజనీతిజ్ఞునిగా, ఇంగితాకార చేష్టజ్ఞుడిగా ఖ్యాతి గాంచాడు. అటువంటి మహనీయుడైన హనుమంతుని జీవితచరిత్రను ఆంధ్రవాల్మీకిగా ఖ్యాతి గాంచిన శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బారావు (వాసుదాసుస్వామి) గారు ఆర్యచరిత్ర రత్నావళి గ్రంథమాలలో భాగంగా రెండు భాగాలుగా రచించారు.

ఒంటిమిట్ట శ్రీకోదండరామాలయం తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ఆధీనములోకి వచ్చాక ఒంటిమిట్ట కవియైన శ్రీ వావిలికొలనువారి సాహిత్యాన్ని తి.తి.దే. ముద్రించి భక్తలోకానికి అందించ సంకల్పించింది. అందులో భాగమే ఈ 'హనుమంతుని చరిత్రము' గ్రంథరాజము.

'హనుమంతుని చరిత్రము' అనే ఈ గ్రంథములో ఆంజనేయుని పుట్టుక, బాల్యము, ఆయన పొందిన వరాలు, చిత్రమైన శాపము, సుగ్రీవునికి మంత్రిగా వ్యవహరించిన వైనము, రామసుగ్రీవుల మధ్య మైత్రిని నిర్వహించిన విధానము, సీతాన్వేషణ, లంకాదహనం, సీతా సందేశము, రావణ సంహారం, శ్రీరామపట్టాభిషేకం, సీతాదేవి హనుమంతునికి ముత్యాలహారాన్ని ఇవ్వడం, త్రేతాయుగం దాటి ద్వాపరయుగంలో భీమసేనుడు హనుమంతుని కలుసుకోవడం మొదలైన విషయాలన్నీ చక్కగా వివరించబడ్డాయి.

ఈ గ్రంథానికి సరళమైన భాషలో చక్కని పీఠికను అందించిన ప్రముఖ అవధాని **డా॥ మల్లాప్రగడ శ్రీమన్నారాయణమూర్తి** గారికి కృతజ్ఞతాభి వందనాలు.

ఈ గ్రంథాన్ని పరిశీలించి ముద్రణాయోగ్యంగా తీర్చిదిద్దడంలో కృషిచేసిన ప్రచురణల విభాగ ప్రత్యేకాధికారి **డా॥ ఆకెళ్ల విభీషణశర్మ**గారికి అభినందనలు.

సదా శ్రీవారి సేవలో....

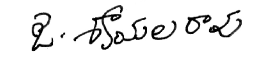

కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు
తిరుపతి.

పీఠిక

– డా॥ మల్లాప్రగడ శ్రీమన్నారాయణమూర్తి

బుద్ధిర్బలం యశోధైర్యం
నిర్భయత్వ మరోగతా ।
అజాడ్యం వాక్పటుత్వం చ
హనూమత్ స్మరణా ద్భవేత్ ॥

అనేది ప్రసిద్ధమైన మాట. బలమూ బుద్ధిబలమూ, కీర్తి, ధైర్యము, నిర్భయత్వము, ఆరోగ్యము, చురుకుదనము, వాక్పటుత్వము హనుమంతుని స్మరణ వల్ల కలుగుతాయని పెద్దలు పేర్కొన్నారు.

హనుమంతుని స్మరణ చేయాలంటే, ఆ స్వామి చరిత్ర తెలియాలి కదా! ఈ అభిప్రాయంతో 'హనుమంతుని చరిత్ర'ను సరళ గ్రాంధిక భాషలో సంక్షిప్తసుందరంగా అందించిన వచన రచనను ప్రచురించాలని తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం సంకల్పించటం ముదావహం.

'మంథరము' పేరిట శ్రీమద్రామాయణ మహాకావ్యాన్ని యథాతథానువాదం చేసి, చక్కని పద్యకావ్యంగా సమర్పించిన శ్రీవావిలికొలను సుబ్బారావుగారు చేసిన రచన ఈ వచనకావ్యం. ఏనాడో ఆ మహనీయుడు రచించిన ఈ కావ్యం ప్రథమ భాగం, ద్వితీయ భాగం ఆర్యచరిత్ర రత్నావళి పరంపరలో ఈనాడు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ఆస్తిక మహాశయులకు అందిస్తోంది. ఇతివృత్తంలో ఆంజనేయుని పుట్టుక, బాల్యము, పొందిన వరాలు, చిత్రమైన శాపము, సుగ్రీవుని మంత్రిగా వ్యవహరించిన వైనము, రామసుగ్రీవుల మధ్య మైత్రిని నిర్వహించిన విధానము, శ్రీరాముడు వాలిని సంహరించి, సుగ్రీవునికి పట్టాభిషేకం చేసిన తర్వాత, ఆ సుగ్రీవుడు సుఖభోగాలలో మునిగి, కర్తవ్యాన్ని విస్మరించగా

అతడికి హనుమంతుడు కర్తవ్యాన్ని ప్రబోధించటం, సీతాన్వేషణకు సుగ్రీవుడు సన్నాహాలు చేయటం, అందులో భాగంగా నలుదిక్కులకు వానరవీర బృందాలను పంపించటం, దక్షిన దిక్కున అన్వేషించే బృందంలో అంగదుడి నాయకత్వంలో హనుమంతుడు కూడ బయలుదేరటం, శ్రీరాముడు తన చేతికున్న ఉంగరం సీతకు ఆనవాలుగా చూపించ వలసిందిగా హనుమంతునికివ్వటం, దక్షిణ దిక్కున అన్వేషించే బృందం ఋక్షబిలంలో ప్రవేశించి, దారీ తెన్నూ తెలియక బాధపడటం, స్వయం ప్రభాదేవి మహిమతో దక్షిణ సముద్రతీరానికి చేరటం, అక్కడ వానరవీరులలో రకరకాల మనోభావాలు కలగటం, రామకార్యం కొనసాగని పరిస్థితికి వానరుల ఆలోచనలు దారితీయటం, అంగదుడు కూడ అందుకు తగినట్లే ఆలోచించటం, ఇది గమనించిన హనుమంతుడు తన మాటనేర్పుతో, పరేంగితజ్ఞతతో పరిస్థితిని చక్కదిద్దటం, మళ్ళీ అన్వేషణ ప్రయత్నం కొనసాగటానికి హనుమంతుని మాటలు దోహదం చేయటం, జాంబవంతుడు ఉత్సాహపరచగా, హనుమంతుడికి తన బలం తనకు జ్ఞప్తికి వచ్చి, సముద్రలంఘనానికి సమాయత్తం కావటం, తన శరీరాన్ని బాగా పెంచి, మహేంద్ర పర్వతం మీది దూకటం, మార్గ మధ్యంలో మైనాకుడు వచ్చి, తన ఆతిథ్యం తీసుకొమ్మని, విశ్రాంతి తీసికొమ్మని కోరటం, కార్యనిర్వహణ యందే మనస్సు లగ్నం చేసిన హనుమంతుడు సౌమ్య వచనాలతో మైనాకుణ్ణి సమాధానపరచి, ముందుకు సాగటం నాగమాత సురస అడ్డుపడగా, యుక్తితో ఆమెను ఒప్పించి, మెప్పించి, హనుమంతుడు ముందుకు సాగటం, ఛాయాగ్రాహిణి సింహిక కారణంగా తన వేగం కుంటుపడుతోందని గుర్తించిన హనుమంతుడు, యుక్తిని, శక్తిని ప్రయోగించి, ఆ సింహికను సంహరించి, తన ప్రయాణం కొనసాగించటం, ఆవలి తీరానికి చేరి, లంకానగరానికి కావలి కాస్తున్న ‘లంక’ అనే రాక్షసిని తన పరాక్రమంతో జయించి, లంకా నగరం ప్రవేశించటం, అతి సూక్ష్మరూపం ధరించి, అన్వేషణ

సాగించటం, లంకా నగరంలోని అన్ని ప్రదేశాలలో, అన్ని భవనాలూ వెదకి చూచినా సీత కనిపించక, ఆంజనేయుడు నిరాశపడటం, రావణుని మందిరంలో రావణుని పట్టపురాణి అయిన మండోదరిని చూసి సీత అని భ్రమపడి, ఉత్సాహంతో పిచ్చిగంతులు వేయటం, తన నుంచి వెల్లడి అవుతున్న కోతి చేష్టలను గుర్తించి, తాను సీతాదర్శనం విషయంలో పొరబడ్డానని తెలుసుకోవటం, మళ్ళీ అన్వేషణ కొనసాగించటం, సీతాదేవి కనిపించ వేదని బాధపడటం, తిరిగి వెళ్ళి, సీత వేదని చెప్తే, కలిగే అనర్థాలను ఆలోచించటం, అశోకవనంలో అల్లంత దూరాన కనిపించిన సీతాదేవిని చూచి, ఆమెయే సీత అని తర్కవితర్కాలు చేసి, నిర్ధారించుకోవటం, సీతపొందిన దైన్యస్థితికి విలపించటం, సీతను సమీపించి, సంభాషించే విధానం ఏమిటా? అని ఆలోచించటం, రావణుడు అంతఃపుర పరివారంతో వచ్చి, సీతను బెదరించటం, రావణుణ్ణి లెక్కచేయకుండా, సీత సమాధానం చెప్పటం, అదిచూసి, సీత ఔన్నత్యాన్ని భావించి హనుమంతుడు తన కర్తవ్యం ఏవిధంగా నిర్వహించాలో ఆలోచించటం మొదలైన కథా సన్నివేశాలతో ప్రథమభాగం ముగించారు వాసుదాసస్వామివారు.

హనుమంతుడు సీతతో సంభాషించటం ఈ గ్రంథంలో మనకు కనిపించదు. 'సీతాచరిత్రము' అనే గ్రంథంలో ఆ విశేషాలు తెలియచేశానని కవి స్వయంగా తెలియచేసి ముందుకు సాగటంతో హనుమంతుని చరిత్ర రెండవభాగం ప్రారంభమవుతుంది. ఆ తరువాత అశోక వన విధ్వంసము, రాక్షసులతో యుద్ధము, అక్షకుమారుణ్ణి సంహరించటం, ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించిన బ్రహ్మాస్త్రానికి హనుమంతుడు కట్టుబడటం, రావణుని కొలువులో అడుగుపెట్టడం, రావణునికి హనుమంతుడు తన రాకకు కారణం తెలియచేయటం, రావణుడికి హితోపదేశం చేయటం, రావణుడు ఆగ్రహించి, మరణదండన విధించబోవటం, విభీషణుడు అడ్డుపడి, దూతను

చంపటం రాజనీతి కాదని నచ్చజెప్పటం, రావణుడి ఆజ్ఞమేరకు రాక్షసులు హనుమంతుడి తోకకు నిప్పు పెట్టడం, హనుమంతుడు లంకాదహనం చేయటం, తాను రావణుడి మీది కోపంతో సీతమ్మకే ప్రాణహాని కలిగించానేమో అని వితర్కించుకోవటం, సీతను చూచి, ఆమె క్షేమంగా ఉన్నదని తెలుసుకొని ఆనందించటం, సీతపాతివ్రత్య ప్రభావాన్ని గురించి ఆలోచించటం, సముద్రం దాటి, తిరిగివచ్చి, వానరులకు, శ్రీరామునికి సీతా క్షేమవార్త అందించటం, లంకానగరంలోని ఆయుధ విశేషాలను, దుర్గప్రాకారాదుల విశేషాలనూ వివరించటం, హనుమంతుని ప్రేరణతో శ్రీరాముడు వానర సేనలతో కలసి దక్షిణ సముద్ర తీరానికి చేరటం, శరణాగతుడై వచ్చిన విభీషణుణ్ణి ఆదరించవచ్చునని శ్రీరామునికి హనుమంతుడు వివరించటం, యుద్ధం ప్రారంభం అయ్యాక హనుమంతుడు ప్రదర్శించిన పరాక్రమం, సంజీవని ఓషధులను తెచ్చి, అందరి ప్రాణాలూ కాపాడటం, లక్ష్మణ ప్రాణదాతగా పేరుపొందటం, రావణ సంహారానంతరం సీతారామ లక్ష్మణులతో, వానర వీరబృందాలతోపాటు హనుమంతుడు అయోధ్యకు రావటం, శ్రీరామ పట్టాభిషేకం, సీతాదేవి హనుమంతునికి ముత్యాలహారం కానుకగా ఇవ్వటం, త్రేతాయుగం దాటి, ద్వాపర యుగం ప్రవేశించిన తర్వాత భీమసేనుడు హనుమంతుణ్ణి కలుసుకోవటం మొదలైన సన్నివేశాలతో ఈ రెండవభాగం నిర్వహించారు వావిలికొలను వారు.

కథానుసరణం

ప్రధానంగా వాల్మీకి రామాయణ కథా సంవిధానమే ఈ గ్రంథ రచనకు ఆధారంగా స్వీకరించారు వాసుదాసస్వామివారు. అయితే, వాల్మీకి మహర్షి చెప్పని కొన్ని అంశాలను కూడా ఇతర గ్రంథాలు ఆధారంగా స్వీకరించి, వివరించారు. కాలనేమి వృత్తాంతం, మైరావణ వృత్తాంతం ఇలాంటివే. హనుమంతుడి పరాక్రమ విశేషాలనూ, సమయోచిత ప్రజ్ఞాపాటవాలను,

శ్రీరాముని పట్ల అంకిత భక్తినీ వివరించటానికి ఈ కథా భాగాలు అనువుగా ఉంటాయనే అభిప్రాయంతో వాటిని స్వీకరించారు.

అయితే, ఈ వృత్తాంతాలను వివరించే సందర్భంలో శ్రీవాసుదాసస్వామి అనుసరించిన విధానం ప్రశంసనీయంగా కనిపిస్తుంది. ఈ హనుమంతుని చరిత్రను ఒక తండ్రి, తన పిల్లలకు వివరిస్తున్నట్లుగా ఈ రచన సాగింది. ఆ పిల్లలు మధ్యమధ్యలో కొన్ని సందేహాలు అడగటం, తండ్రి ఆ సందేహాలను నివృత్తి చేస్తూ, వివరించటం అనే పద్ధతిని అనుసరించారు ఈ రచయిత.

హనుమంతుని చరిత్రను తన బిడ్డలకు వివరిస్తూ, ఆ తండ్రి కాలనేమి వృత్తాంతం వాల్మీకంలో లేదని స్పష్టం చేశాడు. అంతేకాదు, ఈ వృత్తాంతం ఎందుకు నమ్మశక్యం కానిదో వివరిస్తూ, సహేతుకమైన సంభాషణ చేయటం విశేషం. హనుమంతుని పరాక్రమ విశేషాలను, బుద్ధికుశలతను మాత్రమే ఈ కథ ద్వారా గ్రహించాలి గానీ, కథ యథార్థమని భ్రాంతి పడరాదని తండ్రి తన బిడ్డలకు అర్థమయ్యేలా వివరిస్తారు. గ్రంథకర్త ఈ తండ్రి ముఖతః చేసిన ఈ వివరణ పాఠకులందరికీ చక్కని అవగాహనను కలిగిస్తుంది.

అలాగే, మైరావణ వృత్తాంతం వివరించే సందర్భంలో కూడా గ్రంథకర్త ఈ పద్ధతినే అనుసరించి స్పష్టత కలిగించాడు. హనుమంతుని భక్తి ప్రపత్తులను, అంకిత భావాన్నీ మనం గుర్తించటానికే ఈ కథను తెలుసుకోవాలని, ఈ కథ యథార్థమని భ్రాంతి పడరాదని తండ్రి తన బిడ్డలకు చేసే వివరణ పాఠకుల కోసం గ్రంథకర్త చేసినదే.

'మై రావణ' వృత్తాంతం చెప్పే సందర్భంలో 'మైరావణ' అనే పేరును గురించి కూడ వివరించారు గ్రంథకర్త తండ్రి పాత్రలో. సంస్కృతంలో ఆంజనేయ స్తోత్రంలో 'మహీరావణ' అని ప్రయోగించబడిన ఈ పేరు త 'మహీరావణ'గా, 'మైరావణ'గా మారిందని తెలియ చేశారు.

తమిళంలో ఈ పేరు "మైల్ రావణుడు"గా కూడ మారిందని, తమిళభాషలో 'మైల్' అంటే నెమలి అని, నెమలిని వాహనంగా గలవాడు కనుక. 'మైల్‌రావణు'డనే పేరు వచ్చిందని, 'నెమలి' ఇతడికి జెండా అయి ఉన్నదనీ, అందువల్ల 'మైల్ రావణు'డనే పేరు వచ్చిందనీ, వివరించారు. 'మైల్ రావణ' నాటక ప్రదర్శన ప్రకటన 'చెన్నై'లో 'గోడ పత్రిక'గా చూసి. ఆ సంగతిని విచారించగా ఈ విశేషాలు తనకు తెలిశాయని చెప్పటం ఆసక్తికరంగా కనిపిస్తుంది. ఈ సందర్భంలోనే మరో తమిళసోదరుడు చెప్పిన అంశాన్ని కూడ ప్రస్తావించారు వావిలికొలను వారు. 'మైల్' అనేది ఆంగ్లపదమనీ, 'మైలు' ఎత్తుగల ఉన్నత దీర్ఘదేహం గలవాడు కనుక, 'మైల్‌రావణుడ'నే పేరు వచ్చిందనీ ఆ సోదరుడు చెప్పిన మాట. ఇది బహుశ చమత్కారం కోసం చెప్పిన మాట అయి ఉండవచ్చు. ఇలాంటి విషయ బాహుళ్యం ఈ గ్రంథంలో కనిపిస్తుంది.

హనుమంతుడు చిరంజీవి, రామగాథ లోకంలో నిలిచి ఉన్నంతకాలం హనుమంతుడు చిరంజీవిగా ఉంటాడని హనుమంతుడు కోరకుండానే శ్రీరాముడు వరమిచ్చాడు.

"యావద్రామ కథేయం
చరిష్యతి మహీతలే
తావజ్జీవేయ మిత్యేవం
తథాస్త్వితి సోఽబ్రవీత్ ॥"

అనే శ్లోకం శ్రీమద్రామాయణం 'ఉత్తరకాండ'లో కనిపిస్తుంది. ఇలా శ్రీరాముడు వరమివ్వగానే వశిష్ఠమహర్షి 'తథాస్తు!' అన్నాడట. రామకథ లోకంలో ఉన్నంత కాలం హనుమంతుడు చిరంజీవిగా ఉంటాడు. అందువల్ల త్రేతాయుగం దాటిపోయిన తర్వాత ద్వాపరయుగంలో కూడ హనుమంతుడు కనిపిస్తాడు.

త్రేతాయుగం నాటి వాయుపుత్రుడు హనుమంతుడు. ద్వాపరయుగం నాటి వాయుపుత్రుడు భీముడు. వీరిద్దరూ కలుసుకున్న సన్నివేశం మహాభారతం 'వనపర్వం'లో కనిపిస్తుంది. ద్రౌపది కోరిన సౌగంధిక పుష్పం తెచ్చిపెట్టాలని బయలుదేరిన భీముడికి హనుమంతుడు తారసపడటం, మొదట అహంకరించిన భీముడు, ఆ తరువాత హనుమంతుడి మహనీయతను గుర్తించి, తన తప్పు తాను దిద్దుకోవటం 'వనపర్వం'లో కనిపిస్తుంది. ఈ సందర్భంలో హనుమంతుడు తన విశ్వరూపాన్ని భీముడికి చూపించటం, రాబోయే కురుక్షేత్ర సంగ్రామంలో తాను పాండవులకు సహాయం చేస్తానని చెప్పటం ఆనందాశ్చర్యాలను కలిగించే అద్భుత సన్నివేశాలు. ఇవన్నీ తగుమాత్రంగా ఈ రచనలో మనకు కనిపిస్తాయి.

శ్రీమద్రామాయణమే ఈ గ్రంథ రచనకు మూలమైనప్పటికీ, కొన్ని సందర్భాలలో ఇతర గ్రంథాలు ఆధారంగా హనుమంతుడికి సంబంధించిన మరికొన్ని విశేసాలను ఉట్టంకిస్తూ, కథానుసరణం చేశారు గ్రంథకర్త. ఈ విధంగా హనుమంతుని చరిత్రను మరింత ఆ సక్తికరంగా తీర్చిదిద్దారు వీరు.

పద్య పరిమళం

'కాంచనాద్రి కమనీయ విగ్రహుడు' హనుమంతుడు. అతడి చరిత్ర మేలిమి బంగారం. ఈ గ్రంథంలో కథా కథనం సాగిస్తూ, అక్కడక్కడ సందర్భోచితంగా గ్రంతకర్త రచించిన పద్యాలు ఆహ్లాదకరమైన కవిత్వ ధోరణిలో అందంగా అమరి, 'బంగారానికి తావి' అబ్బిన విధంగా ఉన్నాయి.

ధారాశుద్ధి సంశోభితంగా, లయాన్వితంగా సాగిన పద్య రచన ఉదాత్తంగానూ ప్రౌఢంగానూ ఉన్నది. వాల్మీకి వాణి అడుగు జాడల్లో తమ కవితా సరస్వతిని నడిపించి, ధన్యులయ్యారు వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు. పంపా సరోవర తీరంలో ఋష్యమూకం వైపు అడుగులు వేస్తూ వస్తున్న రామలక్ష్మణులను భిక్షుక రూపంలో కలుసుకున్నాడు హనుమంతుడు.

'వాక్యకుశలు'డైన హనుమంతుని మాటల తీరుకు శ్రీరాముడు పులకించిపోయాడు.

"నాఽనృగ్వేద వినీతస్య నాఽయజుర్వేద ధారిణః ।

సాఽసామ వేద విదుషః శక్య మేవం ప్రభాషితుం॥"

అనే శ్లోకంతో ప్రారంభమై, వాల్మీకి మహర్షి శ్రీరాముని నోట హనుమ వాగ్వై భవాన్ని ప్రస్తుతించిన రచన శ్రీమద్రామాయణంలో కనిపిస్తుంది.

"నెయ్యంబు, దియ్యంబు నేర్పు దీపింప నీ
వాక్యజ్ఞునకు ప్రతివచన మిమ్ము
ఋగ్వేదమును చక్క నెఱుగనివాడు య
జుర్వేద ధారణాశూన్య బుద్ధి
సామ వేదమున ప్రాజ్ఞత్వంబు లేని వా
డీ రీతి భాషింప నేర దెపుడు
వ్యాకృతి యంతయు వల్లించె నిజము
నెన్ని మారులో యితడింత సేపు
మాటలాడ నొక్క మాటయేనియు నప
శబ్దితంబుగాదు చక్షువులనొ
ముఖముననొ లలాటమున బొమలందునొ
దోష మొకడైన తోప దెందు"

ఇలా సాగిన పద్యరచన హృద్యంగా, సరళంగా పఠితలకు ఆనందం కలిగిస్తోంది. అలాగే, సముద్రతీరంలో జాంబవంతుడు హనుమంతుడి బలపరాక్రమాలను ప్రశంసిస్తూ, అతణ్ణి ఉత్సాహపరచిన ఘట్టంలో వాసుదాసస్వామి పద్యం చిత్తగించండి.

"ప్రాకట సర్వశాస్త్రచణ! వానర వీర వరేణ్య! పావనీ!
యేకత మిట్లు మౌనము వహించి, రమించుచు మాటలాడ వే
లా! కమలాప్త సూనునకు నా రఘు వీరులకున్ బలంబునన్
వీకున తేజునం బురుడు నీ వవు దెంతయు నెంచి చూచినన్"

ప్రౌఢ గంభీర సుభాషణగా సాగిన పద్య రచన పాఠకులను ఉత్తేజ పరుస్తుంది.

అశోక వనంలో శోకమూర్తిగా ఉన్న సీతను చూశాడు హనుమంతుడు. ఆ రూపాన్ని అక్షరాలతో చిత్రించి పఠితలందరికీ చూపించారు వాసుదాస స్వామివారు.

"కాలువలై పారు కన్నీరు మొగమెల్ల
నావరింపగ కదు నడలు దాని
తలపోతలకు జిక్కి తత శోకమున స్రుక్కి
యెప్పుడు వెకివెక్కి యేద్చు దాని
తన వారి మొగములు కనలేక రక్కసి
పిందు మోముల జూచి బెగడు దాని
వేటకుక్కలలోన వేర్పడి చిక్కిన
ఆదు జింకనగ నల్లాడు దాని"

చూశాడు హనుమంతుడు. ఆమె సీత అని నిశ్చయించుకున్నాడు.

లంకాదహనం తర్వాత, తాను తన ఆ వేగంతో లంకలోనే ఉన్న సీతకు అపాయం కలుగజేశానని హనుమంతుడు పశ్చాత్తాపం చెంది.

"దీపించు నగ్ని జలముల
రూపు చెఱచునట్లు పెరుగు రోషమును సుధీవ్యాపారముచే నణచెడు
నా పురుషుడెపో మహాత్ముడవు ధన్యుండున్"

అనే పద్యంలోని సందేశం సార్వ కాలికం, విశ్వ జనీనం.

విభీషణుడు శ్రీరాముణ్ణి శరణువేడిన సందర్భంలో త మిగిలిన వానర వీరుల అభిప్రాయాలలోని లోపాలను నిరూపిస్తూ, విభీషణుడు శరణు పొంద దగినవాడని నొక్కి వక్కాణించాడు హనుమంతుడు.

కార్యజ్ఞుడైన హనుమ మాటలలోని వినయ సౌజన్యాలను నిరూపిస్తూ, ఆ సంభాషణను ప్రారంభించారు గ్రంథ కర్త.

"వాగ్వాదముల నేను వావదూకుడ నంచే
తర్కనైపుణి చూప దలపలేదు
అన్యమతంబుల నణచి నా వాదంబె
గెలిపింపవలయునన్ తలపులేదు
ఎల్లవారలకన్న నేన మిన్నయటన్న
గౌరవంబును గాంచు కాంక్షలేదు
నా వచోజృంభణ మా విష్కృతము చేయ
నిది సమయంబంచు నెంచ లేదు"

ఇలా సాగుతుంది ఆ పద్యం. బంగారం లాంటి ఈ చరిత్రను పద్య పరిమళాలతో నింపి ఈ రచనను రక్తి కట్టించారు గ్రంథకర్త.

రచనా సౌందర్యం

హనుమంతుని చరిత్ర శ్రీమద్రామాయణంలో కిష్కింధా, సుందర, యుద్ధ, ఉత్తర కాండలలో కనిపిస్తుంది. హనుమంతుని పుట్టుక, బాల్యము, వరాలు, శాపాలు త ఈ వృత్తాంతమంతా మనకు ఉత్తరకాండలో కనిపిస్తుంది. కథా సన్నివేశాలకు ఒకక్రమం కూర్చుకొని అందమైన రచనను నిర్వహించారు శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు.

ప్రధాన కథను మార్చకుండా, తమ రచనా లక్ష్యానికి అనుగుణంగా చిన్న చిన్న సర్దుబాట్లు చేసి, ఈ గ్రంథం రూపొందించారు వాసుదాస స్వామివారు. అందువల్ల పాఠకులకు పఠన సౌలభ్యం ఏర్పడింది.

పుట్టీ పుట్టగానే ఉదయసూర్యుణ్ణి ఎఱ్ఱని పండు అనుకొని, ఆ పండును పట్టుకోవాలనే కోరికతో ఆకాశమార్గంలో పైకి ఎగిరిన బాలహనుమంతుడి వృత్తాంతంతో కథను ప్రారంభించి, హనుమంతుడు పొందిన వరాల వివరాలను అందించారు రచయిత. హనుమంతుడు ఏ విధమైన శస్త్రాస్త్రాలకూ చలించని అజేయుడుగా ఉన్న తీరు పాఠకులకు సుగమమైంది.

మరి, ఇంతటి వీరుడు వాలిని తానే సంహరించి, సుగ్రీవుడికి పట్టం కట్టే ప్రయత్నం చేయకపోవటం సామాన్య పాఠకుల మనస్సులో సందేహంగా మిగిలిపోతుంది. హనుమంతుడి అల్లరిని భరించలేక అలసి విసిగి మహర్షులు "ఎవరైనా గుర్తు చేస్తే తప్ప, నీ బలం నీకు తెలియకుండా ఉండుగాక!" అని శపించిన సన్నివేశం వివరించి, రాబోయే సందేహానికి ముందుగానే సమాధానం చెప్పేశారు వావిలికొలను వారు.

పంపాసరోవర తీరంలో అడుగులు వేస్తూ వస్తున్న రామలక్ష్మణులను దూరంగా ఉన్న ఋష్యమూక పర్వతం మీది నుంచి చూసి, వాళ్ళు వాలి పంపగా తన్ను చంపటానికే వస్తున్నారని సుగ్రీవుడు భయపడ్డాడు. వారి వృత్తాంతం విచారించటానికి వచ్చిన హనుమంతుడు, వాళ్ళెవరో, ఏమిటో తెలుసుకోకుండానే, ముందుగా 'తాను సుగ్రీవుడి మంత్రి'నని పరిచయం చేసుకోవటం తెలివైన పని కాదు గదా! అనిపిస్తుంది మనకు. ఇదే సందేహాన్ని బిడ్డలచేత అడిగించి, తండ్రినోట చక్కని వివరణ ఇచ్చి, సందేహ నివృత్తి చేశారు రచయిత.

సాగరలంఘన సమయంలో హనుమ ప్రవర్తించిన తీరును చూచి కలిగే సందేహానికి సమాధానమూ, "యథా రాఘవ నిర్ముక్తః శరః శ్వసన

విక్రమః" అని రామబాణం వలె దూసుకుపోతానని పలికిన హనుమంతుని మాటలలోని ఆంతర్యాన్ని వివరించిన తీరూ ప్రశ్నోత్తరాల రూపంలో అందించి, పరమార్థాన్ని సుగమం చేశారు రచయిత.

'బ్రహ్మాస్త్రం అంటే గాయత్రీమంత్రమే' అని చెప్తూ, గాయత్రీ మంత్ర ప్రశస్తినీ ప్రభావాన్నీ, పునశ్చరణ విధానాన్ని సరళసుందరంగా సుభోధకం చేశారు గ్రంథకర్త. ఇలాంటి విశేషాలు ఈ రచనా సౌందర్యాన్ని ఇనుమడింపజేశాయి.

సుభాషిత మంజరి

కేవలము కథా కథనంతో సరిపెట్టుకోలేదు ఈ గ్రంథకర్త. సందర్భానికి తగినట్లు సంభాషణలలో ఎన్నో నిత్య సత్యాలను విశ్వజనీన ధర్మాలను అందించారు.

శైశవం గడిచి కౌమారంలో అడుగు పెడుతున్న హనుమంతుడితో అంజనాదేవి చేసిన సంభాషణలో గృహస్థ ధర్మప్రాశస్త్యం వివరించారు ఈ రచయిత. "సుతులు మతిమంతులు, గుణవంతులు, కీర్తిమంతులు నగుట చూచుట కన్న తల్లికి మఱొండభిలాష గలదా?"

"ఉద్యోగవంతుడగు పురుషునే లక్ష్మి వరించును"

"తమ పుత్రున కెప్పుడు పుత్రుడు కలుగునా యని స్త్రీలు కాచియుందురు",

"లేబరము కాదె యిల్లాలు లేని బ్రతుకు,"

"అంగన లేని యిల్లు పొల్లు" మొదలైన సూక్తులను ప్రస్తావించారు.

లౌకిక సుఖాలు పట్టి ఆభాసలు కదా! అని హనుమంతుడు తల్లికి వివరించే సందర్భంలో త "కలలోని క్షీర పానమున దేహబలము కలుగుట"ను పోలికగా చెప్పారు రచయిత.

సుగ్రీవుడు హనుమంతునితో "రాజులు బహుమిత్రులు. వారి నేనాడును నమ్మరాదు" అంటాడు.

ఒక సన్నివేశానికి వివరణ యిస్తూ, తండ్రి తన బిడ్డలతో "మీరాలోచించినదే సరియని, ఎదుటివారు గొప్ప వారైనను పొరబడిరని ఆక్షేపించుట సరియగునా?" అని అడిగిన ప్రశ్నలోని సందేశం సార్వకాలికం.

సుగ్రీవునికి హితబోధ చేస్తూ, హనుమంతుడు

"కాల మెఱుంగుచు తత్త
త్కాలంబున మిత్రులందుఁ దగు పద్ధతి భూ
పాలుడు వర్తింప యశో
జాలము రాజ్యంబు కీర్తి శౌర్యము పెరుగున్"

అనే మాట మహత్తర సత్యం కదా!

అంగదుడు హనుమంతునితో "చలచిత్తుడు, స్మృతిహీనుడు, కలుషాత్ముడు, కృతఘ్నుడు నగువానిని బ్రదుకగోరు వాడెవడు నమ్మును?" అని అడిగిన మాట ఒక లౌకిక నీతి.

"గొప్పవారి పట్ల దోష మారోపించుట శ్రేయస్కరము కాద"ని తండ్రి చేసిన హితబోధ యుక్తి యుక్తమైనది.

హనుమంతుడు తనలో తాను విచికిత్స చేసుకున్న ఎన్నో సన్నివేశాల్లో దైనందిన జీవితంలో మనం అనుసరించ దగిన ఎన్నో మంచిమాటలు కనిపిస్తాయి.

"ప్రాణములను విడువ బహు దోషములు గల్గు
బ్రదికి యున్న గాదె బడయు శుభము"

ఇందుకు ఒక ఉదాహరణ మిది.

ఇలా అనేక సందర్భాలలో మానసిక విజ్ఞాన విశ్లేషణ, సూక్తి సుందరమైన హితవచనాలు ఈ గ్రంథంలో కనిపిస్తాయి. కథా సన్నివేశాలను వివరిస్తూనే, సందర్భోచితంగా 'సుభాషితమంజరి'గా కూడ ఈ గ్రంథాన్ని తీర్చిదిద్దారు శ్రీవావిలికొలను సుబ్బారావు గారు.

హనుమంతుడు మనవాడని, ఏడుకొండలలో ఒకటైన అంజనాద్రి ఆ స్వామి జన్మస్థలమని తెలిసి ఆనందిస్తున్న తరుణంలో తి.తి.దే. ఈ గ్రంథ ప్రచురణకు ఉద్యమించటం ఆనందదాయకం.

ధార్మిక, నైతిక, సాహిత్య సౌందర్యాల త్రివేణి ఈ దివ్యగ్రంథం.

శుభమస్తు

ఆర్య చరిత్ర రత్నావళి

హనుమంతుని చరిత్రము
ప్రథమ భాగము

శ్రీమహావిష్ణువు రావణుని వధించుటకై తాను భూమియందు మానవావతార మెత్తెదనని వచించుటయు, బ్రహ్మదేవుఁడు దేవతలతో నాయన పరిచర్యనిమిత్తమై మీరును మీ మీ యంశములతో ఋక్ష[1] వానరుల సృజింపఁ జేయుఁడని చెప్పుటయు జ్ఞప్తియందున్నది. కదా? ఆ సమయంబున మహాబలరాక్రమ సంపన్నుఁడైన కేసరియను నొక గొప్ప వానరుఁ డుండెను.

పుంజికస్థలయను నొక యప్సరస శాప కారణమున అంజన యను పేర భూమియందుఁ బుట్టి యతనికి భార్యయై యుండెను. ఆ మహాపతివ్రత యొకనాఁ డిచ్ఛావిహారంబుగ నొక పర్వతాగ్రంబున సంచరిచుచుండెను. ఆ సమయంబున నెవరో యామె కన్నులకుఁ గానరాక యామెను దాఁకి నట్లయ్యెను. దాని కా పతివ్రత కోపించి "నా పాతివ్రత్యమును జెఱుప నుంకించువాఁ డెవఁడ?" ని పలికిన వాయుభట్టారకుఁ డామెతో నిట్లనియె. "దేవీ! కోపింపకుము. నేను దాఁకుటవలన నీ పాతివ్రత్యమునకు హాని లేదు. నా యనుగ్రహమున నీ యుదరంబున జవసత్త్వంబుల నన్నుఁ బోలిన కుమారుఁ డుదయించు" ననెను. ఆ వరము ప్రకారము అంజనాదేవి గర్భంబున నొక వానర కుమారరత్న ముదయించెను.

ఒకనాఁ డంజనాదేవి తన బాలునిఁ దొట్టిలో నుంచి ఫలములు గొనివచ్చుటకై యడవికిఁ బోయెను. ఆ సమయమునఁ దూర్పున సూర్యబింబ ముదయించుచుండెను. దాని యెఱ్ఱని కాంతిని జూచి తొట్టెలోని బాలుఁడు పండని భ్రమించి దానిని బట్టుకొనుటకై చివ్వున నాకాశమున నెగిరి

1. ఎలుగుబంట్లు

పోవుచుండెను. ఇట్లు తన్ను సమీపించి వచ్చు బాలునిఁ జూచి యతఁడు చేయఁబోవు గొప్పకార్యము లూహించి సంతసించి యతనికిఁ దన కిరణముల వేఁడిమి తగులకుండునట్లు సూర్యుడు ప్రకాశించెను. వాయు దేవుఁడును కుమారునకు శ్రమము కలుగకుండునట్లు కమ్మగ చల్లగ వీచుచుఁ బోవుచుండెను. ఆ నాఁడే యమావాస్య యగుటచే రాహువు సూర్యునిఁ బట్టుకొన వచ్చుచుండెను. హనుమంతుఁడు రాహువుపై కుఱికెను. తన్నుఁ బట్టుకొనవచ్చు హనుమంతునిఁజూచి రాహువు జడిసి యింద్రుని యొద్దకుఁ బోయి "యిదివఱకుఁ బర్వదినంబుల[1] సూర్యచంద్రులఁ బట్టు నధికారము మాకు మాత్రమే యుండఁగా నిప్పుడాపనికి మఱియొకని నేర్పఱుపఁ గారణమేమ"ని యడిగెను. "నేను మఱెవ్వరి నేర్పఱుప లేద"ని చెప్పి యింద్రుఁ డైరావతా రూఢుఁడయి రాహువుతోడ హనుమంతు నొద్దకు వచ్చెను. హనుమంతుఁడును ఐరావతారూఢుఁడైన నింద్రునిఁ బట్టఁబోవ నతఁడు కుపితుఁడై[2] వజ్రాయుధముచే నాంజనేయుఁ గొట్టెను. ఆ దెబ్బతగిలి హనుమంతుని చెంప గాయుపడెను. ఆ వేదనకుఁ దాళఁజాలక యాంజనేయుఁడు మూర్ఛిల్లి యొక కొండపైఁ బడెను.

తన కుమారుని యింద్రుడు పీడించెనని వాయుదేవుఁడు కోపించి బాలు నెత్తుకుని యొక గుహలోనికిఁ బోయి లోక మందంతయు సంచరించుట మానెను. వాయుసంచారము మానినతోడనే ప్రజయంతయు సహింపరాని బాధ పఁడజొచ్చెను. ఊపిరాడకపోయెను. మలమూత్రములు వెడలకపోయెను. అవయవసంధులు భేదిల్లెను. కాలుసేతులు కట్టెల వలె నయి చాఁచుటకు ముడుచుటకు సాధ్యపడకపోయెను.

మహోదరములు వచ్చినట్టు లందఱకుఁ బొట్ట లుబ్బెను. వేదాధ్యయనము నిలిచి పోయెను. హోమములు జరగవయ్యెను. నిత్యకర్మములెల్ల నీటఁగలసెను. ధర్మకార్యములు లోపించెను. అప్పుడు

1. గ్రహణములలో 2. కోపగించి

దేవతలందఱుఁ బోయి బ్రహ్మదేవునితోనిట్లనిరి. "దేవా! అన్ని విధములయిన దేహములకు నీవు వాయుదేవుని ప్రాణముగా నిచ్చితివి. ఇప్పు డా జగత్ప్రాణుఁ డే కారణము చేతనో సంచారము మాని అంతఃపుర స్త్రీలవలె మమ్ము నిట్టట్టు కదలకుండఁ జేసెను. లోకముపడు బాధలు మే మేమని విన్నవింతము. మారుతుఁడు మమ్ము నిష్కారణముగఁ జంప యత్నించెను. దేవా! నీవే దిక్కు నీవే శరణము. పాహి పాహి" యనిన వారలం జూచి బ్రహ్మ యిట్లనియె.

"సురలారా! సమీరు[1]ఁ డిట్లుచేయుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. దీనిని జక్కఁబెట్టెదను. నా వెంట రండ"ని యింద్రాగ్ని యమ వరుణ కుబేరేశానాది పరివృతుఁడై[2] పుత్రునకై శోకించుచు వాయుదేవుఁడున్న గుహయొద్దకు వచ్చెను. ఇంద్రాది సహితుఁడై వచ్చిన పరమేష్ఠినిఁ గాంచి బిడ్డ నెత్తుకొని లేచి సమీరుఁడు పాదముల వ్రాలి నమస్కరించెను. బ్రహ్మయు నతని లేవనెత్తి యిట్లనియె.

"నీవు పుత్రశోకంబున లోకమున కాకులపాటు గూర్చు టెఱుంగుదు. నీవు పుత్రునకై దుఃఖింపఁ బనిలేదు. ఇతఁడు లోకోపకారంబుగ ననేక మహాకార్యములు చేయఁ గలఁడు. కావున దేవతలారా! వాయు దేవునకుఁ బ్రీతిగ నీ బాలునకుఁ దగిన వరంబు లిండ"నిన నింద్రుఁ డిట్లనియె.

"ఈ బాలునకు నా వజ్రఘాతము[3]న హనువు భగ్నమయ్యెను గావున నితఁడు హనుమంతుఁ డనుపేర లోకమునఁ బ్రసిద్ధిని గాంచుగాక. ఇఁక నెప్పటికి నీతఁడు నా వజ్రముచే మృత్యువుఁ గూరకుండెడుఁ గాక!" యనిన భాస్కరుఁ డిట్లనియె. "నా తేజమున శతాం[4]శ మీ కుమారున కిచ్చితిని. ఇతఁ డు విద్య నభ్యసించు ప్రాయము గలవాఁడగునాఁ డితనికి నేను విద్య నేర్పెదను. శాస్త్రదర్శనమున నితనితో సమానులు లేకుండఁ జేసెద" ననిన వరుణుండు నీళ్లచేతను తన పాశములచేతను మృతిలేకుండునట్లు వరమిచ్చెను.

---

1. వాయుదేవుడు 2. కూడినవాడై 3. దెబ్బ 4.నూరవవంతు

కాలదండాదులచే మృత్యువుపాలఁ బడకుండునట్లును, వ్యాధి బాధితుఁడు కాకుండు నట్లును, యుద్ధభూమి విషాదపడకుండునట్లు దండధరుఁడును, గుబేరుఁడు తన గదచేత మృతిఁ గానకుండునట్లును, త్రిలోచనుఁడు తన యే యాయుధము చేతను గాలవశత నొందకుండునట్లును, వరంబు లిచ్చిరి. బ్రహ్మయుఁ జిరాయు విచ్చి బ్రహ్మదండముచేతను నవధ్యుఁ డనియు బ్రహ్మాస్త్రమునఁ గట్టుపడి తన్మంత్ర జపముచే విడివడుననియు వరమొసంగెను. విశ్వకర్మయుఁ దాను నిర్మించు నే యస్త్రశస్త్రములచేతను వీనికిఁ గీడురాదనియు దీర్ఘాయువగు ననియు వరమిచ్చెను. వరములు విని సంతసించి సురజ్యేష్ఠుండు[1] వాయుభట్టారకా! నీ సుతుండు మహాబలపరాక్రమ సంపన్నుండు. శత్రుమర్దన దక్షుండు. మిత్రరక్షణ సమర్థుడు. దుర్జయుండు. కామచరుండు. కామరూపియై యెందును నెదురేదియు లేక యసమానకీర్తి గడించునని వచించి సురలతోఁ దన లోకమునకుఁ బోయెను. జగత్ప్రాణుండు[2]ను బిడ్డను గొని వచ్చి యంజనచేతికిచ్చి సమస్త వృత్తాంతముఁ దెలిపి యథేచ్ఛ మరిగెను.

అంత న బ్బాలుఁడు కొంత కాలమునకు దిరుగుటకు శక్తి రాఁగానే యా యరణ్యమందలి మునుల యాశ్రమములందు సంచరించుచు నా మునుల నారచీరలు చించుచు నగ్నిహోత్రము లార్పుచు వా రదలించిన గుఱ్ఱని వారిని బెదరించుచు స్రుక్కుల[3] ఘటముల[4]ను బగులఁగొట్టుచు ఫలములను రాల్చుచుఁ దీఁగలఁ ద్రెంచుచు నిట్లు అంపు[5]చేయుచున్న నా ఋషీశ్వరు లా బాలుఁడు బ్రహ్మచే వరములు గొన్నవార్త యెఱింగి కోపించి శపింప నొల్లక "ఓ హనుమంతా! యెవ్వరైనను నిన్నుఁ బ్రేరించువఱకు నీ బల మిట్టిదని నీకుఁ దెలియక యుండునుగాక" యని శపించిరి. అది మొదలు తన శక్తి మఱచి తక్కిన క్రోతులవలె నదలించిన భయపడి పరువిడుచు విల్లు చూచిన గుండె జల్లుమనఁ బాఱుచు నెదిరింప నోడుచుఁ దిరుగుచుండెను.

---

1. ఇంద్రుడు 2. వాయుదేవుడు 3. యజ్ఞంలో ఉపయోగించు గరిట 4. పాత్ర 5. అల్లరి

అంత విద్యాభ్యాసమునకు యోగ్యమయిన కాలమురాఁగా నంజనాదేవి కొడుకును జేరఁదీసి "తండ్రీ! నీ విట్లు విద్యలేక సోమరివై తిరుగుట సరిగాదు. నీకు దేవత లీ యీ వరముల నిచ్చియున్నారు. విద్యలేని శక్తులు, గ్రుడ్డివాని చేతిరత్నములు సమానములు. విద్యవలన నన్నిశక్తులు ప్రకాశించును. లోక పూజ్యత గలుగును. పూజ్యులు సమ్మానింతురు. ఆత్మజ్ఞానము కలుగును. ఇహపరముల సుఖము కలుగును. కావున నీవు సూర్యునొద్దకు నేగి విద్యల నభ్యసింపు"మని బోధించిన నాంజనేయుఁడు తల్లి యనుజ్ఞ పడసి యామెకుఁ బ్రదక్షిణ నమస్కారము లాచరించి ఁవ్వున నెగసి సూర్యునొద్దకుఁ బోయి నమస్కరించి "నాకు బాల్యంబున మీరు విద్య నేర్పెద నని వరమిచ్చితి రని నా తల్లి చెప్పెను. ఆ నిమిత్తమున మీ యొద్దకు వచ్చితిని. వీనిని శిష్యునిగ గ్రహించి కరుణించి విద్యాదాన మొనర్ప వేఁడెద" నని ప్రార్థించిన నతని వినయ వివేకములకు సంతసించి సూర్యుఁ డిట్లనియె. "ఆంజనేయా! నే నొకచోట నొక నిమిషమైన నిలుచువాఁడను గాను. నాయొద్ద నీ వెట్లు విద్య గ్రహించెదవు? నా వెంట నీవును వచ్చి విద్య గ్రహింతు వేని యవశ్యము[1] నేర్పెద"ననిన, హనుమంతుఁడు తన దేహమును బెంచి తూర్పుకొండపై నొక పాదమును బడమటి కొండపై నొక పాదమును మోపి చెవిని సూర్యుని సమీపమున నుంచి యాయన చెప్పిన విద్యలన్నియు గ్రహించెను. ఈ విధముగ సూత్రము వృత్తియర్థము పదముతోడ వ్యాకరణము ఛందస్సు లోనగు శాస్త్రము లన్నియు నేర్చెను. అన్ని విద్యలయందును బృహస్పతితో సమానుఁ డయ్యెను. ఇట్లు సకల విద్యలయందును బారంగతుఁడై మరలఁ దల్లియొద్దకు వచ్చి యామెకు సమస్తముఁ దెలిపి "తల్లీ! విద్యలన్నియు నేర్చితిని. శక్తి సామర్థ్యములు గడించితిని. ఇఁక నేను జేయవలసిన కార్య మెయ్యది?" యనిన నామె యేమియుఁ జెప్పఁజాలక వాయుదేవుని బ్రార్థించెను. వాయుదేవుండు ప్రత్యక్షమై 'కార్యం బేమి'యనిన నామె కుమారుప్రశ్న విధం బెఱిఁగించిన వినతుండై నిలువఁబడియున్న యాంజనేయుం జూచి

1. తప్పక

యాయన యిట్లనియె. “కుమారా! యిప్పుడు వానరులకెల్ల వాలి రాజై కిష్కింధానగరమున నున్నవాఁడు. అతని తమ్ముఁడు సుగ్రీవుఁడు యువరాజు. నీ వా సుగ్రీవు నొద్దకుఁ బోయిన ని న్నతఁ డాదరించి మంత్రి పదం బొసంగును. నీ వచటికిఁ బొమ్మ”ని, ఇంకనువాయుదేవుఁ డిట్లనియె.

“కుమారా! నీవు చదివిన చదువు, హనుమంతుఁడను పేరు రెండును సార్థకములైనవి. నీ యట్టి కుమారుఁడు గలుగుట నీ తల్లిదండ్రుల కీర్తియు లోకమున శాశ్వతమయ్యెను. నేను జెప్పినట్లు నీవు సుగ్రీవునొద్ద మంత్రివై యుండుము. నీ వెవ్వరిని దర్శించిన నవ్యాజమై[1] పరిపూర్ణమై భక్తి యుదయించిన కడుపులోని ప్రేవులు కరఁగినట్లై పోవునో యాయనకు నీవు దాస్యము చేయుము. ఆయనయే నీకు సేవింప యోగ్యుఁడు. ఆయన వలననే నీకుఁ బరమశ్రేయస్సు కలుగు”నని చెప్పి యంతర్హితు[2]ఁ డయ్యెను.

హనుమంతుఁడు తల్లికిఁ బ్రదక్షిణ నమస్కారము లాచరించి “తల్లీ! సుగ్రీవునొద్దకుఁ బోవ నా కనుజ్ఞ యిమ్మ”ని వేఁడెను. అప్పు డంజనాదేవి యిట్లనియె. “పుత్రా! లోకమున సుతులు మతిమంతులు గుణవంతులు కీర్తిమంతులు నగుట చూచుటకన్నఁ దల్లికి మఱొం డభిలాష గలదా? ఉద్యోగ[3]వంతుఁ డగు పురుషునే లక్ష్మి[4] వరించును గావున నీవు సుగ్రీవునొద్ద మంత్రి పదవినందఁ బోవుట నాకెంతయు సంతోషకరమే. నా మనస్సునఁ గల మఱియొండు కోర్కియు నీతోఁ జెప్పెదను. స్త్రీలకుఁ బుత్రులందు ప్రీతికంటె మనుమలయం దెక్కువ మక్కువ యుండుట స్వభావము. ఆ కారణముచేతను దమ సంతాన మభ్యుదయము నొందఁ గోరియుఁ దమ పుత్రున కెప్పుడు పుత్రుఁడు గలుగునా యని స్త్రీలు కాచియుందురు. నేను స్త్రీనేగదా. అంతియగాక “లేబరము[5]గాదె యిల్లాలు లేని బ్రతుకు” “అంగనలేని యిల్లు పొల్లు[6]”.

---

1. కారణము లేకుండా 2. మాయమైపోవుట 3. ప్రయత్నము 4.సంపద 5.వ్యర్థము 6.వృథా

లోనగు సూక్తుల వలనను, 'అపుత్రస్య గతిర్నాస్తి' యని పుత్రులు లేనివానికిఁ బుట్టగతులు లేవను ప్రమాణవచనంబుల వలనను నీవు గృహస్థధర్మ మవలంబించి సుఖించుటే నాకుఁ బరమసమ్మతము. కావున నీవు బ్రహ్మచర్యము వదలు నాలోచన చేయు"మనిన నాంజనేయుండు తల్లింజూచి కరములు ముకుళించి యిట్లనియె:

"అమ్మా! లోకమునఁ బ్రవృత్తి మార్గమనియు నివృత్తి మార్గమనియు రెండు మార్గములు. కర్మకాండము నాధారముగఁ గొని ప్రవృత్తిమార్గము ననుసరించి సంసారమున వర్తించుచు దాన ధర్మములు యజ్ఞాదు లొనర్చువారు పుణ్య మార్జించి స్వర్గమునకుఁ బోయి యందా పుణ్యఫలము నానా సుఖములమూలమున ననుభవించి పుణ్యక్షయము కాఁగా మరల భూమిమీఁద జనించి మరలఁ గర్మములొనర్చి మఱి చచ్చి మఱి పుట్టి ఇట్లు కాలచక్రమునఁ దగిలి క్రిందికి మీదికి రాకపోకలు గావించుచుందురు. ఇట్టిది తుదకు దుఃఖమనఁదగునే కాని సుఖమనరాదు. దుఃఖముతో మిశ్రము[1]గాని శాశ్వతసుఖమే సుఖము. అది సంసారచక్రమునఁ దగులు కొననివారికి లభించును. అట్టి వాఁడే ముక్తుఁడు. ఆ మార్గమందుఁ బోవువాఁ డే నివృత్తి మార్గమునందుఁ బోవువాఁడు. ఆ మార్గమునఁ బోయినవాఁడు మరల రాఁడు. కావున నేమార్గము సౌఖ్యదాయకమో నీవే యాలోచింపుము. సంసారము కాంతామూలము. కాంతయే సమస్త దుఃఖములకు మొదటి కారణము. అంగనా సంగతి వదలఁ గలిగినవాఁడే ముల్లోకముల జయింపఁ గలిగిన వాఁడు, తరుణులవలనఁ బురుషులకు సుఖము గలుగుటయుఁ గలలోని క్షీర[2]పానమున దేహబలము గలుగుటయు సమానములు. తల్లీ! స్త్రీజాతిని దూషించితి నని తలఁపకుము. కామము స్త్రీజాతికి స్వభావగుణము. స్వభావము దూష్యమని నేను జెప్పను. దీపశిఖకు దాహకగుణము నైజము. అది యెఱుఁగక భ్రాంతిపడి దానియందు మతిలేని శలభము[3] దుముకును.

1. కలసినది 2. పాలు 3. మిడత

సత్య మెఱిఁగినవి దూరమునంద తొలఁగును కావున దోషము శలభముదిగాని యగ్నిది గాదు. జ్ఞానముచే సత్య మెఱిఁగినవారు భ్రాంతిపాలుగాక కాంతలకు లోపదరు. అజ్ఞానులు సంసారమునఁ జిక్కుకొని దిక్కు తెలియక మిణకరింతురు. దృఢజ్ఞానము కలుగువఱకు గృహస్థమార్గమును విడువరాదు. దృఢ జ్ఞానముకలవాని కదియేల? కావున నన్నామార్గమునఁ బోవ బలవంత పెట్టకుము. పుత్రులు లేకుండినఁ బుట్టగతులు లేవనుట ప్రవృత్తి మార్గమం దుండువారివిషయమే కాని జ్ఞానుల విషయము గాదు. కాళ్లురాని పిల్లలను దల్లులు మోసికొని పోవునట్లు స్వయముగ ఆత్మజ్ఞానముచే నూర్ధ్వలోకములు సంపాదింప లేనివానికిఁ బుత్రుల తోడుపాటు కావలసియుండును. కాళ్లు వచ్చి తనంత నెగురఁగల వానికి నితర సాహాయ్యమేల? తన్నుఁ దాను గాపాడుకొనలేక పరులను విశ్వసించి యుండుటేమి నీతి? బ్రహ్మచర్యమున మృత్యువునే జయింపవచ్చుననఁ దక్కిన మాటలేల? కావున నన్నీ విషయంబున నిర్బంధింపకు" మని తల్లికి బునః పునఃప్రణామంబు లాచరించి యామె యనుజ్ఞగొని సుగ్రీవునొద్ద కేగి యతని మంత్రియై హనుమంతుఁడు కాలము గడుపుచుండెను.

ఇట్లు కొంతకాల మరుగ వాలి సుగ్రీవులకు విరోధము పొసఁగెను. బలవంతుఁడైన వాలి సుగ్రీవునిఁదన్ని యూరు వెడల గొట్టుటయే గాక యతని హింసింపఁదలఁచి తఱిమెను. అతనికి భయపడి సుగ్రీవుఁడు దేశదేశము దిక్కుదిక్కు దిక్కుగానక పరువెత్తుచుండెను. హనుమంతుఁడు తాను వాలినిఁ జంప శక్తిగలవాఁడయ్యు తనబలము తనకు తెలియని కారణము చేతను ఆయన ప్రేరింపఁబడక తనశక్తి తానెఱుఁగఁజాలఁడని సుగ్రీవునకుఁ దెలియని కారణముచేఁ బ్రేరింపకుండుటను సుగ్రీవుని వెంటఁ దానును దేబవలెఁ బరువెత్తుచుండెను గాని వాలిని ధిక్కరించినవాఁడు గాఁడు. ఇట్లు పరుగెత్తి పరుగెత్తి విసిగి తుదకు నీ బాధ తప్పించుకొను నుపాయమెఱుఁగక యల్లాడుచున్న సుగ్రీవునిఁజూచి హనుమంతుఁ

డిట్లనియె. “సుగ్రీవా! యెంతకాలమని యిట్లు బ్రాణభీతి నీవు పరువెత్తఁ గలవు? దిక్కులు దేశములన్ని తిరిగి తిరిగి ప్రాణములు పిడికిటిలోనికి వచ్చెను. నామాట నాలింపుము. ఋశ్యమూకపర్వత మెక్క రానట్టు వాలిని నీ పొంతకు రాఁజాలఁడు” అనిన “హనుమంతా! మంచి యుపాయము చెప్పితివి. నీ పుణ్యమున బ్రతికితి”నని పరువున వచ్చి ఋశ్యమూక మెక్కెను. వాలియు శాపభయమున నా పర్వతముపై నెక్కక కిష్కింధకుఁ బోయెను. అది మొదలు సుగ్రీవుని ప్రాణము సుఖపడ నలువురు మంత్రులతో నతడు ఋశ్యమూకమునందే కాలము గడపుచుండెను.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు ఆకాశమార్గమున 'రామా! రామా! లక్ష్మణా! లక్ష్మణా!' యను ధ్వని వినఁబడెను. ఇది యేమని యందఱు తలలెత్తి రావణుఁడు పట్టుకొని పోవుచున్న సీతాదేవిని జూచిరి. రావణుఁడు దుష్టుఁడు. బలవంతుఁడు. పరస్త్రీల నెత్తికొనిపోవుట వానికి నిత్యకృత్యము. కావున నెవతె నెత్తికొని పోవుచున్నాఁడో మనమేల వీనితోఁ గలహింపవలయు నని సుగ్రీవాదు లూరకయుండిరి. సీతాదేవియును దాను ధరించిన సొమ్ములలోఁ గొన్ని యొలిచి పైఁటకొంగు చించి యందు వానినిగట్టి వారు చూచుచుండ వారి ముంగలఁ బడ వైచెను. ఆ ముడుపు పచ్చిక నేల నొకచోటఁ బడెను. ఆంజనేయుఁడు తటాలునఁబోయి దానినిఁ దెచ్చి యొక గుహలోఁ బదిలపఱిచెను.

తరువాతఁ గొన్ని మాసములకుఁ బంపాతీరమున నిరువురు విండ్లు బాణములు ఖడ్గములు ధరించి మునివేషములతో సంచరించుచుండిరి. వారిని సుగ్రీవుఁడు క్రోఁతులకుఁ జూపి “యల్లదే పంపాతీరమునఁ గంటిరే. ఎవ్వరోకాని చాపబాణఖడ్గదారులై భద్రాకారులై బలసారులై వీరులిరువురు సంచరించుచున్నారు. వీరెవ్వరో వాలి పంపున మనల వధింపవచ్చినవారు. నిక్కపు మునులు గారు. వంచనచేయ నారచీరలు ధరించినవారు కాకుండిన తాపసులకు శరచాపము లేల? కావున వారియెదుట నిలువరాదు. నిలిచిన

ముప్పు తప్పద”ని గుండెలు తటతట కొట్టుకొన నిప్పుత్రొక్కిన క్రోఁతివలె నిలిచినచోట నిలువక యీబండమీఁదినుండి యా బండమీఁదికి నీ గుండునుండి యా గుండునకు నీ చెట్టునుండి యా చెట్టునకు నీ కొండనుండి యా కొండకుఁ బరువెత్తసాగెను. మంత్రులును సుగ్రీవువెంట నంటి యొకరిని మించి యొకరు దాఁటులు పెట్టుచుఁ బరువిడి యొక కొండమఱు[1]ఁగునఁ జేరిరి. అప్పుఁ డాంజనేయుఁడు సుగ్రీవునొద్దకు వచ్చి “వానరేశ్వరా! యేల యిట్లు పరువుపాఱె[2]దవు? నీవు భీతిల్లఁ గారణ మేమి గలిగెను? ఇది ఋష్యమూకము గదా? ఆ క్రూరుఁడైన వాలి యెక్కడఁ గానరాఁడు. తేరకు భయపడి నీ కపిత్వము సార్థకపఱుచుకొనెద వేల? దేశముల బాలించు ఱేనికి లఘుచి త్తత్వము తగునా” యనిన సుగ్రీవుఁ డిట్లనియె.

“హనుమంతా! నేను నిష్కారణముగ భయపడినవాఁడను గాను. అదో పంపాతీరముననున్న మాయామునులనుఁ జూడుము. వారి యాజానుబాహువులు విశాలవక్షములు భయంకర శర చాపఖడ్గములు చూచిన నెవఁడు భయపడఁడు.

రాజులు బహుమిత్రులు. వారి నేనాఁడును నమ్మరాదు. శత్రువుల వధింపఁ దమ మిత్రుల నెవ్వారినైన మాయారూపములఁ బంపుచుందురు. గూఢచారులవలన విరోధుల రహస్య మెఱుంగుచుందురు. పగవా రాదమఱచి యున్న సమయంబున గీడు గావింతురు. వాలియు సామాన్యుఁడు గాఁడు. నిరపాయక[3] శీలియు సదుపాయక శాలియు. కావున నెవ్వరినేని తన మిత్రులను నన్ను వధింప నిట్లు పంపియుండ వచ్చును. రాజుల చరిత్రములు చిత్రములుగదా!” యనిన నాంజనేయుఁడిట్లనియె.

“కపీశ్వరా! నీవు చెప్పిన వాక్యములు సత్యములే కాని నీవు భయపడుటకుఁ గారణము సరియైనది కాదు. వారు మాయా ముని[4]లనియు

---

1. చాటు 2. పరుగెత్తుట 3. అపాయము లేకుండ 4. మోసముచేత మునులవలె కనిపించేవారు

నిటకు ద్రోహబుద్ధిచే వచ్చినారనియుఁ జెప్పితివి. దీనివలన నీ కింగితజ్ఞానము లేదని తోఁచుచున్నది. వేషము లెన్ని వేసినను మనస్సు విధానము ముఖమునఁ గానవచ్చుచుండును. అది దాఁప నెవ్వరికి శక్యము గాదు. వారి ముఖము తీరు నారయ వారు కల్లకపటము లెఱుఁగనివారని తోఁచుచున్నది. ఇంతకు వారిట కేల వచ్చిరో యెవ్వరివారో యెఱుఁగక సందేహించి భయపడనేల? ఎవ్వరినైన వారియొద్దకుఁ బంపి వారి తెఱఁగు విచారించి యందు సందియమేదైనఁ దోచిన నప్పటికిఁ దగినకార్య మాచరింత" మనిన సుగ్రీవుఁ డిట్లనియె.

''అటులైన నీవే యీ కార్యమునకుఁ దగినవాఁడవు. నీవు నిజరూపమునఁ బోయిన నావాఁడవని వారు సందేహింతురు. ప్రాకృతవేషము[1]నఁ బోయి మీ రెవ్వరు? ఏల యిటకు వచ్చితిరి? మీదే దేశము? ఎవ్వరివారు? మునివేషములు ధరించియు శస్త్రప్రాణులు కానేల? యని ప్రశ్నించుచు వారి ముఖనేత్రాదులఁ బరీక్షింపుము. వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చు నపుడును వారినిఁ జక్కఁగ శోధింపుము. వారియం దేమియు వంచనలేదని తోఁచెనా యప్పుడు నావిషయమై ప్రస్తావించి వారిమనస్సు నా కభిముఖ మగునట్లు చేయుము. వారి మాట యందెంత సత్యమో యెంత యసత్యమో పరిశీలింపుము. పోయి రమ్మ"నిన నాంజనేయుండును భిక్షుక[2]వేషము ధరించి వారియొద్దకుఁ బోయి వారికి సవినయముగ నమస్కరించి సుగ్రీవు నభిప్రాయముప్రకారము దన యాలోచనమునకుఁ దగినట్టు వారితో నిట్లనియె.

"అయ్యలారా! మీ రెవ్వరు? ఇవ్వనదేశమునకు వచ్చిన కారణమేమి? మీరు రాజఋషులతోను దేవతలతోను సమానులుగ నున్నవారు. మీ వేషములా మునివేషములు. అటులయ్యు మీరు సుశ్రతులై యున్నవారు? సరోవరతీర మందలి వృక్షముల నేల యట్లు చూచుచున్నారు? మిమ్ముఁ

1. మారువేషము 2.సన్యాసి

జూచి యీ వనములోని మృగములు పక్షులు భయపడి పరుగు లిడుచున్నవి. మీ దేహకాంతి యీ కాసారనీర[1]ములకు మెఱుఁగు పెట్టుచున్నది. వానప్రస్థమున నుండు రాజర్షులందునా మీరు మంచిప్రాయమున నున్నవారు. ఇట్టి ఘోరకాంతార[2]మున మీరొంటిగఁ దిరుగుట చూడ మహాధీరులని తోఁచుచున్నది.

అయ్యా వినోదమునకై యీ లోకమునఁ గ్రీడ సలుప వచ్చిన సూర్యచంద్రులవలె నున్నవారు. మీరెవరు? మీ బాహువులు సుందరములు. ఆజానువులు[3] పరిఘసమానములు. అలంకార యోగ్యములయ్యు నేల మీరు భూషణములు ధరింపకున్నవారు? మీతీరు చూచిన సశైల ససాగర సవనం బగు భూచక్రమంతయుఁ బరిపాలింప యోగ్యులరయ్యు నిట్టిదశ నొందఁ గారణమేమి? మీ కోదండము లట్టి కోదండంబులు ధాత్రినెందును గానరావు. మీతూణంబులు శత్రుప్రాణంబుల హరించు బాణంబులచేఁ బూర్ణంబు. మీకృపాణంబులు కుబుసము విడిచిన పాములవలె భయదంబులు. అయ్యలార! నేనింత మాటలాడుచుండినను మీ రొకమాటైన మాటాడరేల? సుగ్రీవుఁడను వానరేశ్వరుఁడు కలఁడు. అతఁడు త్తమధర్మశీలి. ప్రతాపశీలి. అతఁడు జ్యేష్ఠభ్రాతచే నవమానింపఁబడి దుఃఖితుఁడై దేశదేశములు తిరిగి తుదకీ ఋశ్యమూకము వాసముగా గొనియున్నవాఁడు. నేనాతని మంత్రిని. వాయుతనూభవుఁడను. పేరు హనుమంతుఁ డందురు. కామరూపధరుఁ డను. కామసంచారుఁడను. ఆయన మీ స్నేహముఁగోరి నన్ను మీయొద్దకుఁ బంపెను. నా ప్రభువు మేలుకోరి యీ భిక్షుకరూపము ధరించి మీ యొద్దకు వచ్చితినని యూరకుండెను.

అమ్మణ్ణి – తాను సుగ్రీవుని దూత యని వానరుఁడ నని హనుమంతుఁడు నిజము చెప్పుట తప్పు. రామలక్ష్మణులు వాలి పంపున

1.సరస్సులోని నీరు 2. అడవి 3.మోకాలిచిప్పలు

వచ్చినవారు కారు గనుక సరిపోయె. అటు కాకుండిన నిది కార్యహానికరము కదా.

తండ్రి – మీరింతమాత్ర మాలోచించుట సంతోషకరమే కాని మీబుద్ధిని పిందెలోనే పండనీయరాదు. ఏదోయొకటి తటాలున తోఁచిన నంతమాత్రముతో మీ రాలోచించినదే సరి యని యెదుటివారు గొప్పవారైనను పొరపడిరనియాక్షేపించుట సరియగునా? అందు మీరా హనుమంతుని నాక్షేపించువారు. సీతారాములయు హనుమంతునియు వాక్యములను కార్యములగుఱించి మీ రెక్కువబుద్ధి నుపయోగించి యాలోచించిననే సత్యము గనుఁ గొనఁజాలుదురు. గాని లేనియెడల వెక్కిరింపఁబోయి వెల్లకిలఁ బడుదురు. నేను జెప్పునది విని తరువాత హనుమంతుఁడు పొరపడెనో నీకే యాలోచన లేకపోయెనో తెలిసికొనుము.

రామలక్ష్మణులు శత్రుపక్షమువారని సుగ్రీవుఁడు సందేహించెను. ఒక వేళ యతని యూహ సత్యమైనచోఁదాను నిజ రూపమునఁ బోయినఁ గార్యహానియగును. మాఱువేషముతోనే పోవలయును. ఏ రూపముతోఁ బోయిన మేలు? రామ లక్ష్మణులయందు రాజచిహ్నములు మునివేషములు కనఁబడుచున్నవి. రాజులకు మునులకు నిరువురకు సన్న్యాసులు పూజ్యులు. సన్న్యాసుల యెదుట నిరువురకు సన్న్యాసులు పూజ్యులు. సన్న్యాసుల యెదుట నెట్టివారు నసత్యమాడనొల్లరు. కావున సన్న్యాసి వేషముతోఁ బోవుట మేలని హనుమంతుఁడు తీర్మానించుకొనెను.

అట్లు సన్న్యాసివేషముతో బోయి రామలక్ష్మణులను జూడఁగానే వాయుదేవుఁడు చెప్పినట్లు హనుమంతునికి వారి యం దత్యంతభక్తి జనించి ప్రేవులే కరఁగిపోవునట్టులాయెను. ఆ భక్త్యతిశయముచేఁ దన్నుఁ దాను

1. మారువేషము 2.సన్న్యాసి

మఱచి సన్న్యాసియగుటచే వారిమ్రొక్కు దాను గొనుటకు మాఱు తానే వారికి మ్రొక్కెను. తరువాత వారితో సంభాషించుటకు, బ్రారంభించెను. ఆ సంభాషణకాలమున రామలక్ష్మణుల యింగిత మెట్లు హనుమంతుఁడు పరీక్షించుచుండెనో యట్లే హనుమంతుని యింగితమును రామలక్ష్మణులు పరీక్షించుచుండిరి. ఆ ప్రకారము మీట లాడుటయందు హనుమంతుడు మీ రెవ్వరు? రాజర్షి చిహ్నములు మునివేషములు ధరించి యున్నారనఁ గానే మనము మోసగాండ్రమని యితఁడు గ్రహించెను. ఇతని తెలివి యింత మాత్రమా యని రామలక్ష్మణు లనుకొనిరి. వారి ముఖ వికారమువలన వారియభిప్రాయ మప్పుడే హనుమంతుఁడు గ్రహించి పొరపడితిని గదా యనుకొని వెంటనే మీరిట్లు వేషధారులైనను యేదియో సువ్రతము[1]పూని యిట్టులైతిరిగాని లోకమున మోసగింపఁగాదని యర్థమిచ్చునట్లు సువ్రతులరు" అనెను.

అప్పుడు రామలక్ష్మణులు మన యభిప్రాయ మితఁడు గ్రహించెఁ గదా యని ప్రసన్నముఖులయిరి. ఇట్లు హనుమంతుఁడు తన మాటలవలన రామలక్ష్మణుల ముఖముల వర్ణవికారములు లక్షించు[2]చు నెంతజాగ్రత్తతో మాటలాడినను వారు ప్రత్యుత్తర మీయరైరి. ఏల? యితఁడు నిజమైన సన్న్యాసికాఁడని వారు గ్రహించిరి. నేను నిజమైన సన్న్యాసిని కానని వీరు గ్రహించియే నా నమస్కారమునకు వీరు ప్రతి నమస్కారమును జేయక ప్రత్యుత్తరమైన నీయకున్నారు. ఇఁక నాస్వరూపము దాఁచి ఫలములేదు. ఋజువర్తనమే మంచిదని తలంచి ఇప్పుడు తాను వానరుఁడనని సుగ్రీవుని మంత్రినని చెప్పెను. నేనిప్పుడు వ్యాఖ్యానముచేయఁ బూన లేదు గనుకఁ గొంచెముగ మార్గము సూచించితిని. ఈ విధముగ మీరు తక్కిన చోటుల నాలోచింపవలయును మీ యభిప్రాయ మెట్టిదైన నగుఁగాక హనుమంతుని విషయమైన శ్రీరాముని యభిప్రాయము వినుఁడు.

---

1. దీక్ష 2. గమనించుచు

ఈ ప్రకారము హనుమంతుఁడు మాటలాడి నిలుపఁగా శ్రీరాముఁడు తమ్మునిఁజూచి యిట్లనియె. "లక్ష్మణా! యితఁడు సుగ్రీవుని మంత్రియఁట. మన మెవ్వనిఁ దలచుచుంటిమో యా సుగ్రీవుఁడే మనచెలిమి కోరి యిట్లతనిఁ బంపెను. ఈయనకుఁ దగినరీతిఁ బ్రత్యుత్తర మిమ్ము.

సీ. నెయ్యంబుఁ దియ్యంబు నేర్పు దీపింప నీ
వాక్యజ్ఞునకు[1] బ్రతివచన మిమ్ము
ఋగ్వేదమును జక్క నెఱుఁగనివాఁడు య
జుర్వేదధారణా శూన్యబుద్ధి
సామవేదమునఁ బ్రాజ్ఞత్వంబు లేనివాఁ
డీరీతి భాషింప నేరఁ డెపుడు
వ్యాకృతి[2]యంతయు వల్లించె నిజముగ
నెన్ని మారులో యితఁ డింతసేపు

ఆ. మాటలాడ నొక్కమాటయేనియు నప
శబ్దితంబు[3] గాదు చక్షువులనొ
ముఖముననొ లలాటమున[4] బొమలందునొ
దోష మొకఁడైనఁ దోఁప దెందు.

చం. కొతుకులు[5] లేక, విస్తరము గూడక, శంకకు సందునీక, య[6]
ద్రుత మవిళంబితంబు[7] నయి తొస్సులు[8] పోవ కురోగలై[9]సు
స్థితమయి మధ్యమస్వరముచే నలరారెడి వీనివాక్కు సం
స్కృతమును సక్రమంబు శుభ మెంతయు హృద్యమునై రహించెడిన్.

తే. అనఘ! యీతని త్రిస్థలవ్యంజనస్థ[10]
మైన చిత్రవచోగతి యాగ్రహమునఁ

1.మాటనేర్పరి 2. వ్యాకరణము 3. తప్పుమాట 4.నుదురు 5.గొణుగుట 6. అతివేగంగా కాక 7.మరీ నిదానంగా కాక 8. తప్పులులేక 9. గుండె నుంచి గొంతులోకి 10. హృదయము, గొంతు, ముఖములలో

జంపగత్తిని బైకెత్తు శత్రునైన
నెలమిఁ బొందింపఁజాలక యేలపోవు?

రాజగువాఁ డిట్టిదూతను సంపాదింపఁడేని యతని కార్యము లెట్లు సఫలము లగును? ఇట్టి దూతను గల రాజకార్యములు దూత ముఖముననే చక్కఁబడుచుండును". అని చెప్పిన వాక్యజ్ఞుఁడైన లక్ష్మణుఁడు వాక్యజ్ఞుఁడైన హనుమతో నిట్లనియె.

"పండితేంద్రా? సుగ్రీవుని సద్గుణగణములను ప్రభావమును మేము వినియున్నారము. అతని వెదుకుచు మే మిందు వచ్చితిమి. నీవు చెప్పిన కపీశరాజు కార్యము నీవుచెప్పినట్టు చేయగల వారము". అనిన నమ్మాటలకు హర్షించి యిటువంటివారితోడ సుగ్రీవులకు మైత్రి కుదిరెనేని యతని కార్యము చక్కఁబడు టేమివింత? అందును వీ రాయనను వెదకుచు వచ్చినారఁట. ఇఁక నతనికి రాజ్యలబ్ధి దుష్కరము[1]ననేల యని తనలోఁదాను సంతోషించుచు సుగ్రీవుని హితముఁ గోరి మఱియు రామునితో నిట్లనియె.

"అయ్యా! యీ భయంకరారణ్యమునందుఁ బంపాతీరమున నీవు తమ్మునితోఁ ద్రిమ్మరనేల?" యనిన రాముని యాజ్ఞ నొంది లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె. "మే మయోధ్యాధీశుఁడగు దశరథరాజు కుమారులము. ఆ కుమారులయం దీయన జ్యేష్ఠుఁడు. ఈయన పేరు రాముఁడు. జనకుని సత్యసంధునిఁ జేయ నీయన భార్యతో వనులకై బయలుదేఱెను. నే నీయన తమ్ముఁడను. ఈయన గుణములవలన నే నీయనకు దాసుఁడ నైతిని. ఇట్లు మేము ముగ్వురము దండకారణ్యమున సంచరించుచుండ నీయన భార్యను రాక్షసుఁ డెవఁడో యపహరించెను. ఆమెను వెదకుచు మేము రాఁగా శాపకారణమున దానవుఁడై[2]న దనుఁడనువాఁడు సుగ్రీవునితో మీరు స్నేహము చేసితిరేని యతఁడు మీకు సీతాదేవివార్త దెప్పించి యిచ్చునని

1. కష్టము 2. రాక్షసుడు

చెప్పి దివమున కేగెను. ఆకారణమున సుగ్రీవు వెదకుచు వచ్చుచున్నారము. కపివరా! యిఁక మాయిరువురకు సుగ్రీవుఁడే దిక్కు.

ఉ. మానిత[1]సర్వ సద్గుణ సమంచితులౌ ధరణీవరా[2]గ్రణుల్
మానుగ వేనిచేత బహుమానము గౌరవ మందుచుండిరా
దానవరేణ్యు[3]ఁడౌ దశరథప్రభుపుత్రుఁడు లోకవిశ్రుతుం[4]
డీ నయశీలు[5]ఁ డిప్పుడు కపీశ్వరునిన్ శరణంబుఁ జొచ్చెడిన్.

హనుమంతా? యిట్టి మహానుభావుఁడు శోకముఁచే జిక్కి సుగ్రీవుశరణుఁ గోరుచున్నవాఁడు. ఆయన యాయనను జేకొను టర్హం"బని కన్నుల నీరుగాఱ శోకించిన వాయునంద నుండతనిఁ జూచి యిట్లనియె.

"ఆర్యులారా! యిట్టి జితేంద్రియత యిట్టి బుద్ధి వైభవము నిట్టి శీలసంపన్నత గల మిమ్ముఁ దన యదృష్టముచే సుగ్రీవుడు చూచెను. ఆయన వృత్తాంతాముఁ జెప్పెద వినుడు. అన్నయైన వాలి పగపూని యూరు వెడలఁ గొట్టి యాయన భార్యను అధర్మపద్ధతిని తానేలుచున్నాఁడు. ఈయన దుఃఖాక్రాంతుఁడై యిడుమ[6]లు పడుచున్నాఁడు. కావున మీ కవశ్యము సీతను వెదకు కార్యమునఁ దోడు పడఁగలఁడు. కావున మీ రచ్చటికి వచ్చుటే మేల"న లక్ష్మణుండు శ్రీరాముంజూచి "యీ వానర నాథుఁడు నిర్మల మనస్కుఁడు. సత్యము చెప్పుచున్నాఁడు.

ఉ. మోము ప్రసన్న భావమును మోదమునం బలుకాదు భంగులున్
సామము[7]మీఱ వ్యక్తముగఁ జల్లు ప్రసంగము భంగిఁ జూడఁగా
నేమియు మోస మీ కపికులేశ్వరు[8]నందుఁ గనంగ రాదు రా
మా మన మిప్పుడందుఁ బదమా? హనుమంతుఁడు కోరు నట్లుగన్".

అనిన రాముఁ డంగీకరించెను. హనుమంతుఁడు భిక్షుక రూపమును వదలి నిజరూపమును గ్రహించి వారి నిరువుర మూఁపు[9] లపై వహించి

1.గౌరవింపదగిన 2.రాజులు 3. గొప్ప దానగుణం గలవాడు 4. ప్రసిద్ధుడు 5. నీతిగలవాడు 6. కష్టాలు 7.శాంతముగా 8. వానరవీరుడు 9. భుజాలు

యలఘుజవుండు సుద్రీవుఁ డున్నెడకుఁ బోయి వారిని దించి సూర్యనందను కడకుఁబోయి "సుగ్రీవా? వీరు దశరథనందనులు. రామలక్ష్మణులు. మహా బలపరాక్రములు. సత్యసంధులు. జితేంద్రియులు. ఇందు శ్రీరాముని భార్యను రావణుఁ డపహరింప నామెను వెదకుచు నీ చెలిమిఁగోరి వీరు వచ్చిరి. నీకు పూజ్యులు కావున వారియొద్దకు నీవు పోయి గౌరవించి పూజించి చెలిమిచేసికొనుమ"ని యతనిని దోడి తెచ్చి రామలక్ష్మణుల ముందర నిలిపెను. వారును రామసుగ్రీవులు నగ్ని సాక్షికముగ స్నేహ మొనర్చిరి.

రాముఁడు తన భార్యను రావణుఁడెత్తుకొని పోవుట మొదలైన వృత్తాంతముఁదెలిపి తనకుఁ గలిగిన కష్టమనకై శోకించెను. అదియంతయు విని సుగ్రీవుఁ డిట్లనియె. "రామచంద్రా! మీ రడివికివచ్చిన కారణము మీకుఁ గలిగిన దుఃఖము నా మంత్రిశ్రేష్ఠుఁ డగు హనుమంతుఁడు సర్వముఁ జెప్పెను. నీ భార్యావియోగ దుఃఖమును నేను బాపఁగలవాఁడ. ఆ విషయమై నీకు విచార మక్కఱలేదు. ఆ దుష్టరాక్షసుఁడు సీతాదేవి నెందు దాఁచినను నేను రోయించి నీకు వార్త తెప్పించెదను. కొన్ని మాసములక్రింద మే మీ పర్వతాగ్రముననుండ రావణుఁ డొక తలోదరి[1]ని బలత్కారమునఁ గొనిపోవుచుండెను. ఆమెయు రామాయని లక్ష్మణాయని యేడ్చుచుండెను. ఆమె మమ్మిందుఁజూచి తన మేన నున్న సొమ్ములను చెఱఁగుకొంగున ముడిచి జాఱవిడిచెను. ఆ మూటను బదిలపఱిచితిని". అని హనుమంతుని వోముచూడ నాయన తటాలునఁబోయి యా మూటను దెచ్చి సుగ్రీవుచేతికిచ్చెను. దానిని గ్రహించి "రామచంద్రా! యివి నీ భార్య యాభరణములేమో చూడుమ"ని యిచ్చిన శ్రీరాముఁడు చూచి యగునని నానాప్రకారముల విలపించెను. సుగ్రీవుఁడు నూరార్చి తనకు వాలికి విరోధము వచ్చిన విధముఁ దెలిపి "వాలిని నీవు వధించితేని నీభార్యను వెదకించెద"నని చెప్పెను. ఆ ప్రకారమే శ్రీరాముఁడు వాలిని సంహరించి

1. స్త్రీ

వానర రాజ్యమునకు సుగ్రీవుని బట్టాభిషేకము చేసి "సుగ్రీవా! యిప్పుడు వర్షకాలము ప్రారంభించినది. ఈ నాలుగు నెలలు యుద్ధయాత్ర కనుకూలములు గావు. కావున నీవు కిష్కింధకుఁ బోయి వానకాలము పోఁగానే రమ్మ"ని పంపెను. సుగ్రీవుఁ డట్టులే కానిమ్మని కిష్కింధకుఁబోయి రుమను, తారను మరగి రాముని సమాచారమే మఱచెను. వానకాలము గడచెను. కామ పరవశుఁడై సుగ్రీవుఁడు గడువు మీఱుటయు నెఱుంగక సేనల జతగూర్పఁ బ్రయత్నము చేయఁడయ్యె. అది గ్రహించి మనము బోధింపకుండినఁ గార్యము తప్పునని యాలోచించి హనుమంతుఁ డొకనాఁడు సుగ్రీవుఁ జేరఁబోయి యిట్లనియె.

"సుగ్రీవా! నీ మిత్రులబలమున నీకుఁగీర్తియు, రాజ్యము, సుఖము సమస్తము లభించెగాని నీవు చేయవలసిన మిత్రకార్య మొకటే మిగిలియున్నది. వానకాలమా గడచిపోయెను. యుద్ధయాత్ర కనుకూలము కాలము వచ్చెను. నీ విదివఱకు వానర వీరులఁ బిలిపించినవాఁడవు కావున రాజనీతిఁ దలంపుము.

కం. కాల మెఱుంగుచుఁ దత్త
త్కాలంబున మిత్రులందుఁ దగు పద్ధతి భూ
పాలుఁ[1]డు వర్తింప యశో
జాలము[2] రాజ్యంబు కీర్తి శౌర్యము పెరుఁగున్.

కం. దండంబు[1]ను మిత్ర సుహృ
త్కాండంబు[2]ను గోశబలము[3] క్ష్మాపతి! యీ నా
ల్గుండిన లెస్సగ రాజ్య మ
ఖండసమృద్ధిం దనర్చుఁ గపిలోకవరా!

నీవును వృత్తసంపన్నుఁడవు. నీ మనస్సు దుర్నీతిని పోవునదిగాదు. అట్టులుండియు నీ వేల పొరపడి చేయవలసిన కార్యము నుపేక్షించితివి.

---

1. రాజు 2. ప్రతిష్ఠ 3. శిక్షాస్మృతి 4. స్నేహితుల బృందం 5. ఆర్థిక సంపద

కం. తనపనుల నెల్ల వదలియుఁ
దనమిత్రుని కార్యమునకుఁ దత ముత్సాహం
బును గొని చరించునాతఁడు
కనఁ డెప్పుఁ డనర్థకంబు[1]ఁ గపికులతిలకా.

కం. కాలాతిక్రమణంబుగఁ
జాలగ మిత్రార్థమునకు సమకట్టి నరుం
డేలీల నెంతగాసికిఁ
బాలైనను మిత్రకార్యపరుఁ డన రతనిన్.

కాఁబట్టి నీవు సకాలమున మిత్రకార్య మొనర్పఁబూనుము. సీతాదేవిని వెదుక వానరుల నంపుము. ఎంతటి కార్యమైనను సాధింపఁగల కపులు నీ వశులైయున్నారు. మింటను మంటను నీళ్ళను భూమిని నైనఁ జొచ్చి వార్తతేఁగల వారలుండ వారిని బిలిపించి నీవేల యాజ్ఞాపింపకున్నావు? కాలము మీఱెను గదా. రాముఁడేల హెచ్చరింపరాదు. అతని కార్యముపై నతనికే శ్రద్ధలేకున్న నాకు శ్రద్ధ లేకుండుట దోషమా యనకుము. రాముఁడు మహామేధావి. స్వకార్యమునందుఁ దీవర పాటు గలవాఁడయ్యుఁ గాలము మీఱుట యెఱింగియును నీవు చేసిన ప్రమాణము నీ వెంతమాత్రము నిలుపుకొనఁగలవో చూదెదఁగాక యని యూరకున్నాఁడని తలంపుము. ఆయన హెచ్చరించినను హెచ్చరింపకున్నను నీకుఁ గర్తవ్య మగునది నీవు చేయవలదా? నీప్రాణము రక్షించెను. నీవంశము రక్షించెను. నీకుఁ గీర్తిరాజ్యము గలిగించెను. ఆయన సాహాయ్యముచేఁ గదా నీవు భార్యలతో సుఖించుచున్నావు. ఇన్ని విధముల నీకుఁ దన ప్రాణమునకుఁ దెగించి సాహాయ్య మొనర్చిన వానికి నీవు మఱుమేలు చేయకుండుట నీతియగునా? నీవు బల ధైర్యస్థైర్య పరాక్రమములు గలవాఁడవు. ఇట్టి నీ వితరుల కూరకయే తోడుపడుట న్యాయ్యమైయుండ నుపకారము చేసిన వారికిఁ బ్రత్యుపకారము

1. నష్టము

చేయుట యేమివింత? ఒక వేళ నీవు తోడుపడ కున్నంతనే రాముని కార్యము నిలుచునని తలంపకుము. ఆయన తన కార్యము తాను సాధించుకొనలేక నిన్నాశ్రయించె ననియుఁ దలంపకుము. ఆయన కోపించిన నరయక్ష రాక్షస సిద్ధసాధ్య విద్యాధర కిన్నర కింపురుషాదుల నెల్ల క్షణమాత్రమున భస్మీకరిం[1]పఁ గలడు. ఆయన యస్త్రబలము నీ వెఱుంగవు. నీవు చేయు సాహాయ్య మెట్టిదో చూడఁగోరి తాళి[2]యున్నాఁడు గాని దేబ[3]యై యూరకున్నాఁడని తలంపకుము. కాల మతిక్రమించెఁ గదా యిఁక నేమిచేసి యేమి ప్రయోజన మని యుత్సాహము మానకుము.

కం. కాలాతిక్రమదోషము
గ్రాలదు పరు లెచ్చరింపకయ మునుచేయన్
గాలాతిక్రమదోషము
గ్రాలెడిఁ బరులెచ్చరింపఁ గార్యము చేయన్.

కావున నిప్పటికైనఁ గర్తవ్య మాలోచింపు"మనిన సుగ్రీవుండు సేనానాయకుండగు నీలునిఁ బిలిపించి "మన సేనయంతయుఁ బదునేను దినములలో సమకూర్పుము. పదునేనవ నాఁటికి నెవఁడు రాఁడో వాఁడు వధ్యుఁడని చాటింపుము. నీవును యువరాజగు నంగదుఁడును వలసినకార్యము లన్నియు నొనర్పుఁ"డని చెప్పి యంతఃపురముఁ బ్రవేశించెను. గడువు మీఱినను సుగ్రీవుఁడు రాకుండుటచే రాముపనుపున లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవుపైఁ గోపించి కిష్కింధకు వచ్చెను. సుగ్రీవుఁడును తప్పు నొప్పుకొని క్షమింపవేఁడెను. తరువాతఁ గొన్ని దినములకు సేనలన్నియు గుమిగూడ వానినెల్లఁ దోడొక్కనిపోయి సుగ్రీవుఁడు శ్రీరామున కప్పగించి "వీరందఱు నెట్టికార్యమైన నిర్వహింపఁగల వీరులు. నీ యాజ్ఞచొప్పున వర్తించువా" రన శ్రీరాముఁడును "నీవే వీరినెల్ల సీతాన్వేషణముందు నియోగింపు"మనెను.

1. మసిచేయ 2. ఓర్చుకొని 3. అసమర్థుడు

అప్పుడు సుగ్రీవుఁడు వినతాదులఁ దూర్పునకును, హనుమ దాదుల దక్షిణమునకును, సుషేణాదులఁ బశ్చిమదిశకును, శతవలి లోనగువారలను ఉత్తరమునకును సీతను వెదక సేనలతోడఁ బోనియమించి వారితో నిట్లనియె. "ఇది రాముకార్యము. రామకార్యమే నాకార్యము. కావున మీఱందఱు సీతను వెదకి యొక నెలలో రావలయును. ఆ గడవు మీఱినవాఁడు రాజాజ్ఞ మీఱినవాఁడు గావునఁ జంపఁబడును. పొండ"ని చెప్పి హనుమంతుని బిలిచి సగౌరవముగ నిట్లనియె.

"ఆంజనేయా! యీ కార్యము నిర్వహించు భారము నీదియని నమ్ముము. నీళ్లయందును, నగ్నియందును, ఆకాశమందును, స్వర్గపాతాళములందును నీ గమనము నివారింపరాదని నే నెఱుంగుదును. సురగంధర్వా సురనాగాధిలోకముల నీకుఁ దెలియరాని దొకటియు లేదు. నీవు మనసారఁ బూనిన నీ కసాధ్యమును లేదు. జవమునను దేజంబునను లాఘవమునను గమనంబునను బలపరాక్రమంబులను నీ తండ్రితో సమానుఁడవు.

ఉ. ఓ కపిలోకనాథ! భవదున్నత తేజముచేతఁ జూచినన్
నీకు సమంబు భూత[1] మవనీస్థలి[2] లేదు; బలంబు బుద్ధి య
స్తో[3]కపరాక్రమంబు గుణదోష విచారణ శక్తి దేశ కా
లైక సదాను[4]వృత్తియు నయజ్ఞ[5]! తిరంబుగ నుండు నీ యెడన్.

కావున హనుమంతా! రామునికార్యము దీర్చుభారము నీది. రాముని కార్యమనిన నా కార్యమని నీ వెఱుఁగుదువు కదా. ఈ కార్యము నీ వొనర్పకున్న నేను మిత్రకార్యము చేయనివాఁడ నగుదును. అది నా కెంత సంతాపకరమో నీవే యాలోచింపుము. కావున సీతాదేవి యెందున్నను ఏ లోకమందున్నను వెదకి తెలిసికొని రావలసినవాడవు నీవే. ఏమి చేసెదవో నా గౌరవమెట్లు దక్కించెదవో" యనిన నీ మాటలన్నియు వినుచుండిన శ్రీరాముఁడును తనలో నిట్టు లాలోచించెను.

1.ప్రాణి 2.భూమి 3.గొప్ప 4.సత్ప్రవర్తన 5.నీతి తెలిసినవాడు

సుగ్రీవుఁడు చాల మేధావి. ఇతఁడీ హనుమంతుడీ కార్యమును సాధించునని నిశ్చయించి కార్య భారమంతయు నితని యందుంచెను. హనుమంతుఁడును కార్యసాధనమున నిశ్చితార్థ కరుఁడు. పూర్వమెన్ని ఘనకార్యములో యొనర్చి ప్రభువిశ్వాసము సంపాదించిన బంటు గావున నితనిచే నా కార్యముతప్పక సఫలమగును. అని సంతోషించి తన వ్రేల నున్న తన పేరు చెక్కిన బంగారుటుంగరముఁ దీసి శ్రీరాముఁడు హనుమంతుం జూచి యిట్లనియె.

"ఆంజనేయా! నీ వీ యుంగరమును దీసికొనిపోయి సీతకుఁ జూపుము. నీవు నాదూతవని నమ్మి యామె నిర్భయముగ నీతో మాటలాడును. సుగ్రీవునియాజ్ఞ నీవు దీర్పఁగలవని తోఁచుటచే నీ కిచ్చుచున్నాను. నీ బలపరాక్రమములు నీయత్నము బుద్ధి సంపద యిన్నియుఁ జూడ నీ వీ కార్యము చక్కఁబెట్టఁగలవు. నీ వెంత పరాక్రమమైనఁజూపి జానకీదేవి నెటుగాంచనగునో యట్టులు కార్యము సేయుము. నేను నీ బలాశ్రితుఁ డను జుమా" యనిన హనుమంతుఁ డుప్పొంగి యా యుంగరముం గొని శిరమున ధరించి శ్రీరాముపాదములపై వ్రాలి నమస్కరించి నిలిచెను.

తరువాత వానరులు వారివారికి నిర్దేశింపఁబడిన దిక్కుల సీతను వెదుకఁబోయిరి. హనుమంతుఁడు నంగద జాంబవ దాదులఁగూడి దక్షిణదిక్కు రోయఁ బోయెను. నెల గడువునకు సరిగాఁ దూరుపు పడమర యుత్తరముపోయిన వానరులు సీత కనఁబడలేదని వచ్చి చెప్పిరి. దక్షిణమునఁ బోయిన నంగ దాదులు మాత్రము రారైరి. వాలిపుత్రుఁడు లోనగువారు వింధ్యపర్వతములఁ బెట్టులు గుట్టలు మిట్టలు దరులు[1] గిరులు[2] కానలు[3] కోనలు లోనైవని వెదకుచు నెందును సీతను గానక పోవంబోవ నొకనాఁ డెండతాఁకున వడఁబడి దప్పిగొని యెందును నీరుగానక సొమ్మసిల్లుచునుండి యొక చోటఁ దడి ఱెక్కలతో గుహలోనుండి వచ్చు పక్షులఁగని యా గుహ

1. చెట్లు 2. కొండలు 3. అడవులు

యందుఁ గొల నేదైన నుండునని దానిఁజేరి చూడ నది యంధ కారబంధురమై యుండెను. దానిని వానరులకుఁ జూపి వన కోవిదుఁడైన హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

“మిత్రులారా! దక్షిణమునఁ గల వనదుర్గముల నన్నిటిని వెదకి వెదకి వేసరితిమి. ఎందును జనకనందిని గానరాదు. మనమా మిక్కిలి కాసిఁ బడినారము. నాలుకలా యెండిపోవుచున్నవి. నీటిపట్టా గానరాకున్నది. ఇదో యీ బిలముఖమున బచ్చని చెట్టులున్నవి. లోపలినుండి తడిఱెక్కల పులుఁగులు వెలుపలికి వచ్చుచున్నవి. కావున నీ గుహలోపల నీరుండ నోపును. పోవుదము రండ”ని యొకరి కేలు[1]మఱియొకరు పట్టుకొని లోపలికిఁ బోయి యందందు మృగపక్షి సమూహంబులఁ జూచుచు నొకయోజనము[2] హుటాహుటి పోయిరి. అచ్చట వెలుఁగుచే మనోహరమైన ప్రదేశము కనఁబడెను. అచ్చటి వృక్షములు సువర్ణకాంతుల నీనుచుండెను. ఇది యేమియో చూతమని పోవఁబోవ నొక తపస్విని తపస్సు చేసికొను చుండెను. ఆమెను జూచి వానరులందఱుఁ దమవలన నమ్మహాత్మురాలికిఁ దపోభంగ మాయెనేమో, యామె శపించు నేమో యని భయపడి దూరదూరమునఁ జెట్లచాటున నిలిచిరి. హనుమంతుఁడు మెల్లగ నామెను సమీపించి నమస్కరించి యిట్లనియె.

“తల్లీ! నీ వెవతెవు? ఇందుండఁ గారణమేమి? ఇది యెవరి మందిరము? ఎవరి గుహ? ఎవరు దీని నిర్మించిరి? నీ వేల యిందున్న దాన”వని యడిగిన సర్వభూతదయయు సాధునిష్ఠయు గల యమ్ముదిత[3] యిట్లనియె. “మయుఁడను నసురశిల్పి యీగుహ తన ప్రియురాలగు హేమకై సృజించి యిచ్చెను. ఆ మయుఁ డింద్రునిచేఁ జచ్చెను. ఆ హేమ నా సఖి. నేను మేరుసావర్ణి పుత్రికను. పేరు స్వయంప్రభ. నే నీ మందిరము నుద్యానము రక్షించుచుండుదును. వానరుఁడా మీ రెవరు? మీరేల

1. చేయి 2. ఎనిమిది మైళ్ళు 3. స్త్రీ

కాంతారములఁ దిరుగుచున్నారు? ఎట్లు మీరీ గుహనుఁ గనుఁగొంటిరి? మీ చరిత్రము చెప్పుము. మిమ్ములను జూడ నాకఁట దప్పిని చాల గాసి పడినట్లున్నారు. మీకుఁ గావలసిన ఫలము లారగించి కమ్మని చల్లని కాసార[1] నీరంబుల గ్రోలి శ్రమము దీరిన వెనుక మీచరిత్రము చెప్పుఁ"డనిన నాప్రకార మంద ఱొనర్చి సేదదేఱిరి. పదపడి హనుమంతుఁడు శ్రీరామ చరిత్రము సుగ్రీవచరిత్రముఁ జెప్పి తాము సీతను వెదకుచు వచ్చుటయు ఆఁకలిదప్పుల బాధపడుటయు నాకస్మికముగ నీ గుహను చూచుటయు నందుఁ జొచ్చుటయు నెఱింగించి మఱియు నిట్లనియె. "పుణ్యచరిత్రా! ప్రాణములుపోవు సమయంబున మాకు ఫలాహారము లొసంగి ప్రాణములు కాపాడితివి గావున నీకు మఱుమేలు చేయఁగోరుచున్నారమని యీ కపులెల్ల నీతో విన్నవింపు మనుచున్నా"రనిన, నామెయునుఁ "దపస్సు చేయుచు ధర్మమార్గమందుండు నాకు మీవలనఁ గావలసిన యుపకార మేదియులేదు. మీకేదైన నుపకారము కావలసియుండినఁ గోరుఁడ"నిన హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

"తల్లీ! మాకు సుగ్రీవుఁ డొసఁగిన నెల గడువు ఈ ఋక్షబిలము[2]న సంచరించుటయందే మీఱెను. మేము చేయవలసిన మహాకార్యమున్నది. కావున మాయందుఁ గరుణించి మేమెల్ల నీగుహనుండి వెలుపలికిఁబోవు మార్గము తెలుపు"మనిన స్వయంప్రభ యిట్లనియె.

"ఈ గుహలోనికి వచ్చినవారు మరలఁ బ్రాణముతో వెడలి పోవుట కల్ల. కావున నొకయుపాయము చెప్పెదను. మీరెల్లరు గట్టిగఁ గన్నులు మూసికొనుఁడు. నా తపోబలంబున వెలుపలఁ జేర్చెద" ననినవారందఱు నట్ల యొనర్చిరి. ఆమె వారి నల్లెగుహ దాఁటించి కన్నులు దెఱవుఁడని చెప్పి యిట్లనియె. "వానరులారా యిది వింధ్యాద్రి, ఇదియే ప్రస్రవణగిరి. అదిగో సముద్రము. మీ కెల్ల శుభమగుఁగాక. నేఁ బోయి వచ్చెద" నని

1. సరస్సు 2. గుహ

యామె తన మందిరమున కరిగెను. వానరులును వనవృక్షముల తెఱఁగు చూచి వసంతము రాఁబోవుచున్నదని గ్రహించి గడువు చాల మీఱుటకు భయపడి యేమి చేయుటకు నాలోచనపోక యూరకుండిరి. అప్పుడు వానరులను జూచి యంగదు డిట్లనియె.

"కపిచంద్రులారా! మనకు వానర రాజిచ్చిన నెలగడువు మించిపోయెను. వచ్చిన కార్యము కాదాయెను. మన మూరక పోయిన నుగ్రదండుఁడగు సుగ్రీవుఁడు మనల వధింపక మానఁడు. కావున నటకేఁగి చచ్చుటకంటె మనమింద ఱిచ్చుటనే మరణించుట మేలు. నీవు యువరాజవు గదా. నిన్నేలరాజు వధించు ననకుఁడు. నాకు యౌవరాజ్య మిచ్చినవాఁడు శ్రీరాముఁడు గాని సుగ్రీవుడు కాఁడు. రాము కారణమున నా తండ్రిమీఁది విరోధము నా మీఁదఁజూపలేకున్న వాడు. ఇప్పుడు కారణ మబ్బుటచే నన్నుఁ దప్పక వధించును. నాతోపాటు మీరందఱు వధ్యు లగుదురు. కావున నీ సముద్రతీరమందే యందఱము ప్రాయోపవేశ మొనర్త"మనిన వానరు లిట్లనిరి.

"యువరాజా! నీవు చెప్పినది సత్యము. సుగ్రీవుడు స్వభావము చేతనే యుగ్రుఁడు. రాముడో భార్యను బోఁగొట్టుకొని తపించుచున్నవాఁడు. కావున నతని సంప్రీతికై మనల నెల్ల సుగ్రీవుఁడు వధించును. మరణమే శరణము నొందుట మేలు". అనినఁ దారుఁడిట్లనియె. "చూచి చూచి యాత్మహత్య చేసి కొన నేల? ఇప్పుడు మనము వెలువడిన గుహలోనికిఁ బోయి యావజ్జీవ ముందము. అది యింద్రునకైన నభేద్యము[1]." అనిన వారలమాటలు అంజనా సుతుడు విని మహాకార్యము తప్పునట్లున్నది. అంగదుఁడు సామాన్యుడు గాఁడు. పదునాలుగు గుణములు నెనిమిది యంగములు గల మేధయు. నాలుగు విధముల బలము గలవాఁడు. వానరుల నెల్ల దనవశము చేసికొనినాఁడు. ఇతండు రాజ్యమును హరించుటకును

1. భేదింపరానిది

సమర్థుడు. ఇట్లైనవానర రాజ్యము భిన్న మగుటకును సుగ్రీవు సర్వాధికారము చెడుటకు రాము కార్యము విఫల మగుటకుఁ గారణమగును కావున వీని నిట్లు విడువరాదని తలఁచి వానరులతో నిట్లనియె.

"వానరులారా! నా మాట కొంచెము వినుఁడు. మీ యాలోచనలు బాగున్నవి గాని యవి నెరవేర్చుటయందుఁ గొన్ని సందేహములు కలుగుచున్నవి. ఏ కార్యమైనను ముందు వెనుక నాలోచింపక చేయరాదు గదా? మీరంద ఱిందుఁ బ్రాయోపవేశ మొనర్తురేని నేను మీలోనివాఁ డనేకదా. అందు నాకు భార్యయి బిడ్డలు లేరు. నా తల్లి యో తండ్రియొద్ద నున్నది. కావున నాకెట్టి జంజాటమును లేదు. అయినను జక్కఁగ నాలోచింపక కార్యము చేయుట నా స్వభావము గాదు. సీతాదేవివార్త సుగ్రీవునకుఁ జెప్పకయే మరణించిన మనము రాజాజ్ఞను మీఱినవారమే గదా. ఈ మీరుట వలన నెవ్వరెవ్వరికి నెంత నష్టమో యోజింతము. సుగ్రీవుఁడు కృతజ్ఞుఁడై యీ కార్యమునకు మనలఁబంపెను. ఏ వార్తయుఁ దెలియకపోవుటచే నతని గతియేమి? రామునిగతి యేమి? రామునకు మనకు నెట్టి విరోధము లేదుగదా? మనవలనఁ గాలేదని స్పష్టముగఁ జెప్పినఁ దరువాత ఆయన శక్తిసామర్థ్యములకొలఁది తనకార్యము తాను సాధించుకొనును గదా? అట్టిదానికిని మనము విఘ్నము కలిగించిన వారమైతిమేని దుఃఖముచే నాయన యేగతిఁ బట్టునో. ఆయన తమ్ముఁ డేమగునో. ఆ వార్తతెలిసిన వారి బంధువులు రాష్ట్రప్రజలేమగుదురో అదంతయుఁ గని సుగ్రీవుఁడేమగునో. అతని మిత్రు లేమగుదురో. వానరరాజ్య మేగతి పట్టునో. ఇంతటి యనర్థమునకుఁ బాపమునకు మనమే కదా కారణభూతులము. మన శక్తిసామర్థ్యములకొలఁది వెదకి సీత కనఁ బడలేదని చెప్పిన నిందఱ నేకకాలమున సుగ్రీవుఁడు దండించునా? భూతదయాపరుఁ డగు రాముఁడట్టి ఘోరకార్యము సహించునా? మనము పోకపోయితిమేని రాముఁడు సుగ్రీవు విషయమై యేమి సందేహించునో.

అతఁడేదియో వంచన చేసినాఁడని రామునకుఁ దోఁచిన నచటి వానరులను సుగ్రీవుతోడ దహింపఁడా? ఈ కీడునకు మనమే కదా కారణభూతులము. అదియుఁ బోనిండు. మీరంద ఱిచ్చటఁ జచ్చిన మీ పెండ్లాల బిడ్డల గతియేమి? వారి నెవరు భరింతురు? రాజ ద్రోహుల కుటుంబములను రాజు భరించునా? మీప్రాయంపు టిల్లాండ్రు పరులపాలై పోవలసి వచ్చును. వృద్ధులైన మీ తల్లిదండ్రులును పుత్రులును బరులకు దాసులై పోవలసివచ్చును. ఈ విషయమై మీరేమి యాలోచించితిరి?" అనిన నొక వానరుఁ "దవు నవును హనుమంతుఁడు చెప్పినది సత్యమే. నా భార్య చిన్నది యొంటిగ నింటనున్నది. నేను రాత్రులందుఁ బోయివచ్చు చుందును లేక యిచ్చటికి రహస్యముగాఁ బిలిచికొని వచ్చెద'' ననెను. "నీ పెండ్లామెక్కువయేమి నాపెండ్లాము తక్కువయేమి" యని మఱియొకఁ డనెను. "ఎవఁడైన నొకఁడు పోయి యందఱ పెండ్లాలను బిలుచుకొని రావచ్చు"నని వేఱొకఁడనెను. "ఆ వార్త తెలిసినా సుగ్రీవుఁడు దండుతో వెంటనే వచ్చి సోమరుల మని మనల దండించు"నని యొండొకఁడనెను. "పెండ్లాలను బిడ్డల నందర నిటకుఁ దెచ్చిన నీ పాడడువులలో వారిని గాపాడు విధ మే" మని యొందు వానరుఁ డనెను. "సుగ్రీవునొద్దకు మనము పోయిన మనలను జంపఁడు. మనము పిల్లవారము పెద్దవారిచేతి క్రింది వారము. వారు చూడుమనిన చోటఁ జూచితిమి. ఉండుమనిన చోట నుంటిమి. మనకు స్వాతంత్ర్య మేమున్నది. పెద్దవారు గడువులోపల మరలిపోయిన మనము వలదంటిమా? ఈ వార్త సుగ్రీవునితోఁ జెప్పిన మనలఁ గరుణించును. పెద్దవారిని దండించిన దండించును. వారి నిమిత్తమైన మనమేలయందరము చావవలయును" అని యీవిధముగా వానరులు వారువారు నానావిధముల భిన్నాభిప్రాయము లిచ్చుచు వాదించుకొను చుండ హనుమంతుఁ డంగదుతో భయనయము[1]లు చూపుచు నిట్లనియె.

1. వినయము

"అంగదా! నీ వేమి యింతటి పిల్ల యాలోచనచేయఁజూచెదవు? నీయొకనికై యిందఱ ప్రాణములను నిట్టనిలువున దీయఁదలచెదవేల? నీముఖమునెదుట నిర్దాక్షిణ్యముగఁ జెప్పుచున్నాను వినుము. ఒక వేళ వీరందఱు నీపక్షము వహించి సుగ్రీవునితో విరోధించినను సుహోత్రుఁడు. జాంబవంతుఁడు నీలుఁడు సుగ్రీవుని విడుచువారు గారు. నేనును వారితోడి వాఁడనే. మేము నీ తర్జన భర్జనములకు భయపడము. నీ దాన మానాదులకు లోపడము. నీ వేమి చేసియు మమ్ము వశపఱచు కొనలేవు. నీవు నీతండ్రికంటె యుద్ధక్రీడ నేర్పరివి. కపిరాజ్యభారమంతయు నేల సామర్థ్యము గలవాఁ డవు. అట్టివాఁడవు దూరాలోచన చేయక, దురాలోచన చేసెద వేల? నేను జెప్పునట్టి విషయములు నీవు నాలోచింపుము. ఈ వానరులు చపలచిత్తులు, వీరిని నమ్మి నీవొకకార్యమునకుఁ గడంగితివా నట్టేట బుట్టి ముంచుదురు. ఈ లోపలనే వారిమనస్సులు మాఱుట కంటివి కదా. వీరెన్నాళ్లు పెండ్లాలను బిడ్డలను వదలి నీసేవ చేయుచుందురని తలంచితివి? నీవు వారికిచ్చు జీతము బత్తెమెంత? ఆఁకలిదప్పుల నల్లాడుచు నీ వెంట నెన్నాళ్ళు దిరుగుచుందురు? ఎప్పుడు విసుఁగు దోఁచునో యెప్పు డాలుబిడ్డల మీఁద మరులు దొరలునో యానాఁడే చెప్పకుండ వెడలిపోదురు. ఒకనివెంట నొకఁ డందఱు వెడలిపోవ నొంటరి వాఁడవై గాలికి వణకు గడ్డిపోఁచవలె వణఁకుచుందువు. అట్టి నిన్ను లక్ష్మణుశరములు చీల్పక తాలునా? బిలములో దాఁగుట మేలని యొకఁడు చెప్పెను. శతకోటి శతకోటులతో సమానము లయిన యస్త్రములు లక్ష్మణునొద్ద నున్నవి. ఆ బిలము నొకయస్త్రముచే దొప్పవలె నాయన చెక్కి వేయకుండునా? తరువాత నీ గతి యేమి?

కం. బలహీనులతోఁ బగ గొని
బలవంతుఁడు బ్రతుకఁగలఁడు వాలితనూజా!
యిల బ్రతుక వాంఛ గలిగిన
బలహీనుఁడు బలియుతోడఁ బగగొనఁ దగునే.

అంతియగాక నీ పిన్న తండ్రి నిన్ను వధించునని వృధా భయపడెదవు. సుగ్రీవుఁడు నీమేలు కోరువాఁడు. ధర్మకాముఁడు శుద్ధుఁడు దృఢవ్రతుఁడు. సత్యప్రతిజ్ఞుఁడు. నామాట నమ్ముము. నిన్నెప్పుడును వధింప సుగ్రీవుఁడు తలఁపఁడు. అంతియకాదు. అతఁడు బిడ్డలు లేనివాఁడు. నీవే యతనికిని పుత్రుఁడవు. నీతల్లి యం దెక్కువ మక్కువ గలవాఁడు. ఆ నిమిత్తముగనైన నిన్నతఁడు వధింపఁడు. కావున మరలి కిష్కింధకుఁ బోద" మనిన నంగదుఁ డతని సవినయము రాజసత్కారయుతము ధర్మ్యమునైన వాక్కులాలించి యిట్లనియె.

"హనుమంతా! నీవు ప్రభుభక్తియు, నాయం దనురక్తియు, శక్తియుఁ గలవాఁడవని యెఱుంగుదును గాని నీ యుక్తి మాత్రము యుక్తముగ నాకుఁ దోఁపలేదు. ఇంతదూరమైన పిమ్మట నిఁక దాఁపనేల? నామనస్సున నుండునది యంతయుఁ జెప్పెద వినుము. నీవు సుగ్రీవునేమో పొగడితివిగాని స్థైర్యము ఆత్మ శుద్ధి ఆర్జవము[1] దయ ధైర్యము విక్రమము ఇవి సుగ్రీవునందు లేమి వింత గాదు. అన్న భార్యతో సంగమముఁ జేయు నీచుఁడును గౌరవార్హుఁడా? నీవు ద్వారముగాచి వెలుపలి శత్రువులను లోనికి రానీయకుమని యన్న చెప్పిన సరియని యంగీకరించి తానే యా ద్వారము మూసి వచ్చువాడు యోగ్యుడా? చేతిలోఁ జేయివైచి రామునకుఁ బ్రమాణము చేసి తన కార్యమయిన తరువాత మేలు మఱచువాఁడు కృతజ్ఞుఁడా? సీతాదేవిని వెదక వానరులను సుగ్రీవుఁ డంపుట లక్ష్మణు భీతిచేఁ గాని ధర్మమునందలి ప్రీతిచేఁగాదు. చలచిత్తుఁడు స్మృతిహీనుఁడు కలుషాత్ముఁడు[2] కృతఘ్నుఁడు నగు వానిని బ్రతుకఁ గోరువాఁ డెవఁడు నమ్మును? నే నతనికిఁ బుత్రుఁడనని నాకా రాజ్య మిచ్చునని యంటివి. గుణవంతుఁడో గుణహీనుఁడో తన కొడుకునకుఁ దన రాజ్య మిచ్చునుగాని వైరి కుమారునకు రాజ్యమిచ్చువాఁ డెందుఁ గలఁడు? ఇఁకఁ దనకు బుత్రులు

1. నిజాయితీ 2. పాపాత్ముడు

గలిగిన నేను రాజ్యము హరింతునని నన్ను వధింపనైన వధించును లేక బంధనాలయ[1]మున నైన బ్రతికినంత కాలము ద్రోయును గాని నన్నేల యతఁడు బ్రతుకనిచ్చును హనుమంతా! నా మనస్సులో నున్నదంతయు వెడలఁ గ్రక్కి తిని. ఇఁక నాకు బ్రతుకు మార్గము లేదు. నేను కిష్కింధకు రాను. వానరులారా! మీ కందఱకు సెలవిచ్చితిని. మీరు మీ మీ యిండ్లకుఁ బోవచ్చును. మీరు కిష్కింధకుఁబోయి నా పినతండ్రియగు సుగ్రీవునికి నామాఱుగ మ్రొక్కుఁడు. నాతల్లి రుమకు నామాఱుగ పదముల వ్రాలి నమస్కరింపుఁడు. అట్టులే నాతల్లి తారకును అభివాదనము గావింపుఁడు. ఇఁక నన్ను వదలిపొండ"ని పెద్దవారికెల్ల నమస్కరించి సముద్రతీరమున దర్భలు పఱిచి ప్రాయోపవేశము గావించెను. తక్కినవారు నట్లే గావించి రామవనవాసము దశరథుని మృతి సీతాపహరణము జటాయువధయు వాలిమరణము రామకోపము వానరులకుఁ గలిగిన భయము లోనగునవి మాటలాడుకొనుచు తమకుఁ బ్రాప్తించిన కష్టమునకై హో యని యేడ్చిరి. వారల మాటలును వారి దుఃఖమును విని వారిని సంహరించి తినఁగోరి కొండమీఁదనుండి వచ్చుచుండిన సంపాతియను గృధ్రరాజు జటాయు సోదరుఁడు జటాయు మరణవార్తవిని వానరులయొద్దకు వచ్చి తద్వృత్తాంతమంతయు నెఱింగి తాను జటాయు సోదరుఁ డగుట తెలిపి సీత లంకయందు రావణు నంతఃపురమున నున్నది. సముద్రము దాఁటుటకై యత్నింపుఁ డని చెప్పిపోయెను.

వానరులందఱా వార్త విని సంతోషమున లేచిరి. అంగదుఁడు బలపరాక్రమ సంపన్నులైన వానరవీరుల నెల్ల సభగూర్చి యిట్లనియె.

"వానరులారా! సీత లంకయం దుండుట వాస్తవమని తెలిసెను. ఇఁక సముద్రముదాఁటి పోకున్న లోపము మనదే. మన కవమానము నపాయమును గలుగును.

---

1. చెరసాల

సీ. **ఏమహాతేజుఁడో యీసాగరము దాఁటి**
శైలాటపతి[1] సత్యసంధుఁ జేయు
నే మహాబలుఁడో నూఱామడ లంఘించి
ప్లవగు[2]లభయ మెల్లఁ బాప నోపు
నెవ్వనిమహిమచే నిటనుండి చని యింట
నాలుబిడ్డలఁగూడి యలరఁ గలుగు
నెవ్వనికరుణచే నెలమి సుగ్రీవుని
రామలక్ష్మణులఁ జేరంగఁ గలమొ

తే. **యట్టి సామర్థ్యమును గల హరివరుండు**
సాగరంబును లంఘింపఁ జాలువాఁడు
గలిగెనేనియు నీసైన్యకాండములకు
నభయదక్షిణ నొసఁగుత మాశుగతిని[3]".

అని తారానందనుం డాడిన నొకవానరుఁ డేనియు నోరు మెదలించినవాఁడు కాడు. వారిస్థితి చూచి "కీశ[4]వరులారా! మీరు మహాసాహసులరు బలపరాక్రమ సంపన్నులరు. ఎంత కార్యమైనఁ జేయ సమర్థులరు. సుగ్రీవునెదుట నన్ని ప్రగల్భములు పలికి వచ్చి యిచ్చట సముద్రమును జూచి మౌనము వహించినఁ గార్య మెట్లగును? కావున మీరొకరొక రెంతదవ్వు దాఁటఁగలవారో మీశక్తి యాలోచించి చెప్పుఁ" డనిని గజుడు నేను పదియోజనములు దాఁటఁగల ననియె. గవాక్షుఁ డిరువదియు, గవయుఁడు ముప్పదియు, శరభుఁడు నలువదియు, గంధమాదనుఁడు ఏఁబదియు, మైందుఁ డఱువదియు, ద్వివిదుఁడు డెబ్బది, సుషేణుఁ డెనుబది, జాంబవంతుఁడు తొంబదియు నామడ దాఁటఁగలమని చెప్పిరి. అంగదుఁడు తాను నూఱామడ దాఁటఁగలనుగాని మరలి రాఁ గలనో లేదో యని మనశక్తు లింతమాత్రమే యైనఁ గార్య మెట్లు

1. వానరరాజు 2. కోతుల 3. వేగంగా 4. వానర

సఫలమగునని విచారపడుచుండెను. అప్పుడు జాంబవంతుడు "యువరాజా! నీవు విచారపడవలసిన పని లేదు. నీవు సముద్రము దాఁటుపనియు లేదు. మే మిందఱము చక్క నుండ రాజగు నిన్నుఁ బంపనురాదు. అటైనఁ గార్య మెట్లగు నందువేమో. దానిని సాధింపఁగల వాఁడు మనయం దొక్కడున్నాడు. వానిని ప్రేరించెద"నని యేకాంతముననుండి యేమియో యాలోచించుచున్న యాంజనేయు నొద్దకుఁ బోయి జాంబవంతుఁ డిట్లనియె.

"హనుమంతా! యేమిటు తేరకాని[1]వలె నేకాంతమునఁ గూర్చుండి యేమియో యాలోచించుచున్నాఁడవు. సీతను వెదకుకార్యమున భారమంతయు సుగ్రీవుఁడును శ్రీరాముఁడును నీ భుజములపై నిడుట మఱచితివా? లేక వారు నీ శక్తి సామర్థ్యము లెఱుఁగక నిన్నీ కార్యమున నియోగించిరని తలఁచితివా? లేక మేము నీ బలపరాక్రమములు తెలియనివారమని యెంచితివా? ఈ వానరులందఱు నిచ్చట మరణించుటే శ్రేయమని భావించితివా? కార్యసాధన శక్తిలేమి మేమెట్టి యపకీర్తినైన సహించెదము గాని మమ్ముఁ గలసి నీవును వడ్లతో తట్ట యెండినట్లు అపకీర్తి నెట్లు సహించెదవు?

ఉ. ప్రాకట సర్వశాస్త్రచణ! వానర వీరవ రేణ్య! పావనీ! యేకత[2]
మిట్లు మౌనము వహించి రంచుచు మాటలా డ వే
కమలాప్తసూనున[3]కు నా రఘు వీరులకున్ బలంబునన్
వీకున[4]ఁ దేజునంబురుడు[5] నీ వపుదెంతయు నెంచి చూచినన్.

సీ. వినతా తనూజుండు[6] విదితమహాబలుం
డాకశ్యపుని సుతుం డండజాత
కాంతుండు గరుటాల మంతుండు నీరధిఁ
బాముల హరియించి పఱచుచుండ
నెన్నిమాఱులో కంటి నన్నీడజేంద్రుని[7]
పక్షంబులకుఁ గలబలము జవము[8]

---

1. చేతకానివాడు 2.ఒంటరిగా 3. సుగ్రీవుడు 4. పరాక్రమము 5. సమానము 6.7. గరుత్మంతుడు 8. వేగము

నీబాహులకుఁ గల్గు నిక్కంబు వానికి
వీసమంతైనను దీసిపోవు

తే. తేజమున బుద్ధిబలమున ధృతిని[1] జగతి
నెల్లవారలకంటెను నెక్కు డీవు
నిన్ను నీవేల యెఱుఁగవు నిర్మలాత్మ!
యేమి కత మిది యోజింపుమో మహాత్మ!"

అని యాంజనేయుని వీఁపు చఱచుచు వానరులతో నిట్లనియె. ''వానరేంద్రులారా! మన యాంజనేయుఁడు మనలోఁ గలిసి యున్నంతమాత్రముచే మనయట్టివాఁడని తలంపవలదు. గులకరాలతోఁ గలిసియుండినంతనే వజ్రము గులకరాయి యగునా? ఈ మహాబలనం దనుని బలపరాక్రమంబులు మీ రెఱుంగరు. నే నెఱుంగుదును. ఈయన శైశవంబునఁ జేసిన కార్యమెఱింగిన నీతుచ్ఛ సముద్రలంఘనం బితనికి గోష్పదంబును గాదు. ఒక యంజలోనికి లేదు. పుంజికస్థలయను దేవతాకన్య శాపవశమున నంజన యను పేరఁ గీశకాంతయై[2] కుంజరుఁడను కపికుంజరునకుం గూతురై కేసరియను కీశకేసరికి నాలై కామరూపంబు ధరింప నేర్పుగలిగి ప్రసిద్ధివహించెను. ఆ గుణధన్య యొక్కనాఁడు మనుష్యస్త్రీ రూపము ధరించి నానా మంజుల భూషణంబుల దాల్చి యొక శైలశిఖరంబున సంచరించుచుండెను. ఆమెను జగత్ప్రాణుండు[3] కౌఁ గిలించెను. ఆమె స్పర్శమున నెఱింగి యెవ్వఁడురా నాపాతివ్రత్యముఁ జెఱుపఁ దలంచు దుష్టుఁడని కోపించి పలుక నక్కలికితోఁ బవన దేవుఁ డిట్లనియె. కాంతామణీ! నేను వాయుభట్టారకుఁడను. భయపడకుము. నావలన నీశీలమునకు హాని రాదు. నా యనుగ్రహమున

కం. ప్లవనంబున[4] లంఘ[5]నమున
నవలా! మత్సముఁడు నీకు నందనుఁడు మహా

---

1. ధైర్యము 2. వానర స్త్రీ 3. వాయుదేవుడు 4. ఎగురుట 5. దాటుట

జవనుండు పరాక్రమాఢ్యుం
డవితథసత్త్వుండు[1] ప్రాజ్ఞుఁ[2] డంగన! కలుగున్.

అని వరమిచ్చిపోయెను. ఆ వరబలమున నాంజనేయా! నీ వామె యుదరంబున శుక్తికి మౌక్తికమువలె జనించితివి.

నీ వొకనాఁ డుదయించు సూర్యుని బాల్యచాపలముచే పండని తలంచి మూఁడునూర్ల యోజనములుమింటికి లఘించిన శచీపతి కోపించి వజ్రంబున నిన్నుఁగొట్టిన నీవామహనువు భగ్నమై మూర్ఛిల్లితివి. నిన్ను నీ తండ్రి కొనివచ్చి గుహయందుంచి జగంబుల నాత్మసంచార మెల్ల నుడిపిన బ్రహ్మాదిదేవతలరుదెంచి నీ క మోఘంబులైనవరంబు లొసంగిరి. ఇంద్రుఁడు నీకు స్వచ్ఛందమరణం బొసంగె. ఇదియంతయు మఱచితివో మే మెవ్వరెఱుఁగ మని తఁలచితివో. నాయనా! మా కందఱకుఁ బ్రాణములు పోవుచున్నవి. దయామూర్తీ! మాకుఁ బ్రాణభిక్షనిమ్ము. నీవు తప్ప మాకు వేఱుగతి లేదు. వాయుజా! నేనును బూర్వమున నా కాలమువారిలో బలపరాక్రమ వేగంబులఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన వాఁడను. త్రివిక్రమావతారమున విష్ణుమూర్తి నిఱువదియొక్క మాఱు ప్రదక్షిణించితిని. అమృతమునకై దేవాసురులు పాలసముద్రమును జిలుకునెడ వలసిన యోషధుల నెల్ల నేన సేకరించితి. ఆ కాలము పోయినది. కాలము కొలఁది జవసత్త్వంబు లుడుగును పెద్దవాఁ డనైతిని. మోఁకాటఁ గొండ విఱుగుటచే గమనము కుంటువడినది. కావున హీనబలుఁడ నైతిని. అది యెల్ల నిప్పుడు చింతించి ప్రయోజన మేమి?

కం. లెమ్మా హరిశార్దూలా!
యిమ్మహితార్ణవము[3] దాఁటుమీ ప్లవగానీ
కమ్ములు[4] యుష్మజ్జవ[5] వీ
ర్యమ్ములఁ గనుఁగొనెదు నాసఁ గ్రాలెడి ననఘా!

---

1. నిజమైన బలం 2. జ్ఞాని 3. సముద్రము 4.వానర సమూహము 5.బలము, వేగము

కం. మున్ను త్రివిక్రము పోలిక
సన్నుతమగు నీ దుశక్తి సకలముఁ జూపన్
గన్నారఁ జూడఁ గోరెద
రన్నా! కపివరు లుపేక్ష యర్హ మె సేయన్?

నీ తండ్రి జగత్ప్రాణంబైయుండ నీవు మా ప్రాణంబులు రక్షించు టెంతకార్యం"బని ప్రోత్సాహవాక్యంబులు పలికిన నవ్వాక్యంబులు విని హనుమంతుఁ డుప్పొంగి హుమ్మని లేచి హర్షించి విజృంభించి దేహముపెంచి బాహు లప్పళించి వాలంబు నేలఁదాటించి నిండుకన్నుల వానరా నీకంబు వీక్షించి సముద్రలంఘనంబున కుత్సాహంబు వాటించిన యతని తెఱంగు ఉపలక్షించి వానరు లెల్ల సంతోషించి కిలారించి[1] గంతులు వైచి "జయజయ హనుమంతా! జయజయ ఆంజనేయా! జయజయ పవమాన నందనా!" యని ప్రశంసించిరి. వారు ప్రశంసించు కొలఁది హనుమంతుఁడును రేఁగి త్రివిక్రమావతారంబున నారాయణునట్టులు దేహముపెంచి చంద్రనిప్పులఁ బోలు కన్నులును నెఱ్ఱగఁ గ్రాఁగిన యినుప పెనముంబోలు ముఖము నుదయించు సూర్యబింబమును బోల భుజమప్పళించి వృద్ధ వానరులకెల్ల శిరంబువంచి నమస్కరించి యిట్లనియె.

''వానరేంద్రులారా! యిప్పు డేమిచేయ నన్నాజ్ఞాపించెదరు. మేరుపర్వతము నెత్తుదునా? రాక్షసులఁ బడమొత్తదునా? భూచక్రంబును సముద్రములో ముంతునా? కొండలు పిండి దంతునా? లంకానగరంబు మెట్టుదునా? రావణుఁ నలఁగ గొట్టుదునా? మేరుగిరికిఁ బ్రదక్షిణము వత్తునా? వజ్రధరు[2]చేతి యుమృత కలశముఁ దెత్తునా? ఇచ్చటి నుండి యుదయించు సూర్యు నొద్దకు నేగి యతనికి వేమాఱుప్రదక్షిణించి యాయన యస్త మింపకముందె మరల నిచ్చటికి వత్తునా?

1. ఉత్సాహపడి 2. ఇంద్రుడు

ఉ. ఇంతలు తున్కలై చెదరఁగ నీయిలఁ జీల్తునొ, సాగరంబు నెం
డింతునొ పర్వతంబులను నెట్టన చేతులఁ బిండి పిండిగా
దంతునొ, నూరువేగమున దారుణనీరధి[1] నాదువెంట ర
ప్పింతునొ యేమి యెంచితిరి భీషణకాయుని నాంజనేయునిన్.

బలవిక్రమజవంబుల నేను నాతండ్రికి సమానుఁడను. రివ్వున పై కెగయుచుఁ గ్రిందికి దిగుచు నాకసంబున నే నేగునపుడు నా వేగంబునకు వేళ్లతోడ భూమినుండి లేచిన కుసుమితతరులతా వితానంబులు నా వెంట రాఁగా దూరమున నుండువారు నామార్గము నక్షత్రమార్గమని భ్రమించి నివ్వెఱ చూచుచుందురు గాని వాయుభట్టారకుఁడు గరుడుఁడు దక్క నొకరైన నావెంట రాఁజాలరు. మెఱుఁగు మెఱసినట్లు చివాలున గగనంబున కెగసి నిరాలంబముగఁ బోవుచుఁ ద్రివిక్రము భంగిని విరాజిల్లెదను. గరుడానిల వేగంబున వేయియోజనము లైనదాఁటఁ గలను. ఇఁకఁ నూఱుయోజనము లేమిలెక్క?

కం. నడిఁకించుచుఁ బర్వతముల
నుడికించుచు సాగరంబు నుద్దవిడిన్ నే
నడఁగించుచు మేఘంబులఁ
గడలిని దరియింతుఁ గనుఁడు కపిసింహంబుల్

కం. వీడుఁడు చింతల ముదముం
గూడుఁడు ప్లవగేంద్రులార! కోమలిఁ గాంతున్
వీడని బుద్ధిబలంబునఁ
గీడొదువదు మనసు చేష్ట కెరలెడి నిట్టుల్

కం. లంకను బాఁతగలఁగ నక
లంకగతిం బెఱికి వెంట లాగుకొని చనన్
బింకమున నేర్తునని ని
శ్శంకంబుగఁ దోఁచెఁ బ్లవగసత్తములారా!"

---

1. సముద్రుడు

అని గర్జించినఁ గపులందఱు నమందానందంబునఁ గుందుపాసిరి. జాంబవంతుఁడును హనుమంతుంజూచి “వాయునందనా ఆంజనేయా! కపిలోకవీరా! నాయనా! మాకందఱకుఁ బ్రాణము లొసఁగితివి. నీకుఁ గార్యసాఫల్యం బొదవ వానరులెల్ల మంగళా శాసనములు గావించుచున్నారు. మునుల ప్రసాదంబునను గురుల కరుణను గపివృద్ధులమతిని నీవు సముద్రము దాఁటి శాశ్వతకీర్తి గడింపుము”. అనిన నాంజనేయుఁ “డట్టులగుఁ గాక. నే నెగురు వేగంబు నీ భూమి సహింపఁజాలదు. మహేంద్రనగంబున కేగుద”మని సమస్త కపివీరుల తోడరాఁగా మహేంద్రనగం బెక్కెను.

ఈ కథ వినుచున్న

రుక్మిణి – “సుగ్రీవుని యెదుట వానరు లందరు నేను నూఱామడ దాఁటెదను నేను వేయామడ దాఁటెద నని డంబములు పలికెరే. ఇప్పుడు నేను బది నేనిరువదియని చెప్పిరే. ముందు చెప్పినది యబద్ధమా? యిప్పుడు చెప్పినది యబద్ధమా?” అని అడిగెను.

అప్పుడు

తండ్రి – “కొందఱు ముందు వీరావేశముచేఁ జెప్పిరి. కొందఱు శక్తిగలిగి యిప్పుడు వెనుకంజ వేసిరి కాని యందఱు వివేకులే ఏలనెదనా? విను. సంపాతి రావణునియంతఃపురములో సీత యున్నదని చెప్పెను అట్లుండ సముద్రము దాఁటినంత మాత్రము చేతనే ప్రయోజనమేమి? రావణుఁడు సామాన్యుడు గాఁడని వారంద ఱెఱుఁగుదురు. కాఁబట్టి చేయవలసిన కార్యములందు సముద్రము దాఁటుటొక్కటే ముఖ్య కార్యము గాదు. అది వారాలోచించి దీనికిఁ దగినవాడు హనుమంతుఁడే. ఆయన పోవుటయే బాగని యందఱు వెనుకంజవేసిరి గాని వాస్తవముగ శక్తిలేక కాదు. సేతువు కట్టినను కొంద ఱాకాశమున నెగిరి యావలియొడ్డునకు పోయిరి గదా?” అని వివరించెను.

ఇల్లు మహేంద్రనగం బెక్కి యాంజనేయుం డుత్సాహాతిరేకంబున పర్వతంబును రెండుచేతులc బట్టి యూcగు లాడించెను. ఆ బలమునకుc దాళcజాలక యచలంబయ్యు నయ్యది యిసుకను బాతిన స్తంభమువలెc నూcగులాడెను. వృక్షమందలి పుష్పబృందములన్నియు నేలరాలc బర్వతమంతయుc బుష్పమయమ్ముగc దోcచెను. మదవారిc గార్చు నేనుcగు కరణి నా ధరణీధరము కొండవంకలనుండి నీటిధారల గ్రక్కెను. గడ గడవడcకు పర్వతము నడుమనుండి వెండి పైcడి లోనగు లోహముల పొరలచాళ్లు వెలువడెను. వడవడ వడcకు కొండగుహల నుండcజాలక వన్యమృగములు రొదలు చేయుచు వెలికివచ్చి పొదలకై పాఱcజొచ్చెను. ఘోరసర్పములు నిలువcజాలక పొర్లుచు రోషమున నచటి పాషాణంబులc గఱచెను. ఆ శైలమందలి విషహరంబులగు మూలికలు సహితము తద్విష వేగము హరింపc జాలవయ్యెను. కొండ బ్రద్దలువాఱునో యని గుండెలు పగిలి కిన్నరకింపురుషులు ప్రియలతో గగనమున కుద్గమించి యచ్చెరుపాటునc జూచుచుండిరి. అప్పు డాంజనేయుండు

సీ. **పరిఘనిభంబులౌ బాహువుల్ స్తంభించి**
భుజములు మెడయును బొరి ముడించి
మోకాళు లర్థంబు ముంగలగా వంచి
పాదముల్ జోడించి వడిc గుదించి
వీనుల స్రుక్కించి పెదవుల బిగియించి
కటిభాగము లోనుగాcగc గుంచి
కనుఱెప్ప లెగయించి కడు దవ్వు దిలకించి
యుర్వీధ్రమునc గాళ్లు లూcది యుంచి

గీ. **యూర్పు బిగియించి తిమిమీఱ నురవడించి**
బయలc జూపు గదించి నిర్భయత మించి
కార్యముc దలంచి తనపరాక్రమము నెంచి
పెంపు వహించి యట్టె కుప్పించి యెగసె.

ఇట్లు గగనంబున కెగయుచు యివ్వనచరవరుండు గండు మీఱి తోడివారిం జూచి

ఉ. చెచ్చెర వాయువేగ మగు శ్రీరఘురామ శరంబు నట్లు నేఁ
జొచ్చెద లంకయందు నృపసుందరి గన్బడకున్న నాకముం
జొచ్చెద నిట్టె నందు సతిఁ జూడమిఁ గల్గినఁ బట్టి రావణుం
దెచ్చెద నెట్టులైన నృపుదేవిని దోడ్కొని వచ్చెదంజుఁడీ.

కం. తెచ్చెద లంకను నిచటికిఁ
గ్రొచ్చెద రావణునిబట్టి క్రూరతమై నే
వచ్చెద సెల విచ్చెదరే
హెచ్చెదఁ గృతకృత్యతను గపీశ్వరులారా".

అని చివ్వున నెగసి గరుత్మంతునివలె ఱివ్వునఁ బోఁజొచ్చెను. అమ్మహాబలు మహావేగంబునకు వృక్షంబులన్నియు వేళ్ళ తోడ నెగసి యతనితోఁడ నెయ్యుని సాగనంపు చుట్టంబుల వలెఁ బోవ నందుండి రాలిన పుష్పంబులచే పారావారంబు తారావారంబుచే నిండిన యాకాశంబుఁ బోలియుండెను. సారవంతములైన ద్రుమంబులు దూరం బరుగలేక వజ్రహతిఁ దెరలు గిరులవలె జలనిధి గుబాలునంబడి మునిఁగె, ఆకాశంబునఁ బోవు హనుమంతుని చాఁచిన కరంబులు పర్వత శిఖరంబులనుండి పడగలు నిక్కఁబెట్టు నైదుతలలపాముల వలెఁ దోఁచుచుండెను. ఆయన నేత్రములు కాలెడికొండలమంటలో యేకకాలంబున నుదయించిన సూర్యబింబంబులో యన నెఱ్ఱవై వెలుంగుచుండె. ఉత్తరమునుండి దక్షిణమున కేగెడి తోఁకచుక్కలవలె హనుమంతుండు వడిసెలఱాయివలె ఱివ్వునఁ బోవుచుండెను. అంబరమార్గంబును నంబుధర మధ్యంబునఁ గొంత కానవచ్చియుఁ గొంత కానరాక రాకాచంద్రునివలెఁ బోవు నమ్మహాత్మునిఁ జూచి బళిబళీ యాంజనేయా! మేలు మేలు హనుమంతా! బాపురే కపీంద్రా! చాంగుబళీ వాయునందనా! యని దేవతలు మునులు మింట నిలిచి ప్రశంసించిరి.

-♦ మైనాకుఁడు హనుమంతున కడ్డముగ వచ్చుట ♦-

అప్పుడు సముద్రుఁడు తనలోఁ దా నిట్టులాలోచించెను. సగరకుమారులవలన నభివృద్ధి నొంది సాగరమను ఖ్యాతిఁగాంచిన నేను వారి వంశమున జనించిన మహానుభావుఁ డగు రాముని కార్యార్థమై పోవు నీయాంజనేయునకు సాహాయ్యము చేయకుండిన లోకులందఱుఁ గృతఘ్నుఁ డనని నన్నుఁ జీకొట్ట కుందురా? కావున నీయనకుఁ దోడుపడ నాలోచించెద నని తనలో దాఁగియుండిన మైనాకపర్వతమును జూచి నగోత్తమా! నీవు వాయుదేవునిపట్లఁ గృతజ్ఞత ప్రకటించుకాలము వచ్చినది. వాయుకుమారుండు రామకార్యార్థమై శతయోజనంబులు దాఁట నుద్యమించి మింట నరుగుచున్నాఁడు. అతనికి నీవు విశ్రమస్థానమైతి వేని యతనికి లంఘన[1] కార్యము సుకరంబగును. గావునఁ బొమ్మనిన నదియును చివాలున నాకసంబున కెగిరి యా హరిపుంగవు మార్గమధ్యంబున నిలిచెను. తనమార్గంబున కడ్డంబుగ నొక కొండ వచ్చి నిలుచుట చూచి యది తన కార్యము విఘ్నపఱుప వచ్చెనని తలంచి రెట్టించిన వేగంబున వచ్చి ఢీకీలునఁ దాఁకెను. పిడుగువంటి యా తాఁకున కాపర్వతము దద్దఱిల్లి సొమ్మసిల్లి తెప్పిఱి మనుష్యరూపంబున శిఖరంబుపై నిలిచి పేరెత్తి పేరెలుంగునఁ బిలిచి యాతనితో నిట్లనియె.

"పవమాన నందనా! నీకు నేను మిత్రుఁడను గాని శత్రుఁడను గాను. నామాట విని మఱి చనుము. నీతాఁకున నేను వితాకు గొనినను నీబలంబు దలంచి యలరుచున్నాఁడను. నేను నిస్కారణముగ నీకడ్డముగ వచ్చినవాఁ డను గాను. కృతజ్ఞుఁడైన సాగరుఁ డుపకారబుద్ధి నీకుఁ దోడ్పడ నన్నుఁ బంచెను. అతని కడకు నీవు వచ్చితివిగావున వీవతని కతిథివైతివి. కావునను రామకార్యమునకై నీవు పోవుచున్నావు గనుకను నిన్ను సత్కరింప నీకొకింత విశ్రాంతి గలిగింప నన్నుఁ బంచెను. నీవు నాశిఖరంబున నొకింతసేపు

1. దాటటం

నిలిచి వలసిన ఫలాదు లారగించి సేదదేఱి మఱి చనుము. నీకుఁ గార్యసిద్ధి యగును. సామన్యులయిన యతిథులే పూజర్హు లగుచుండ నీయట్టివాని విషయమై చెప్పనేల? ఆంజనేయా! నేను నీకు క్రొత్తవాఁడను గాను. మనకుఁ గల బంధుత్వసంబంధంబు వినుము. కృతయుగమునఁ బర్వతములు ఱెక్కలుగలవై యెగురుచుండ లోకులందఱు భయపడుచుండిరి. దానిని జూచి యింద్రుండు వజ్రాయుధముచేఁ గొండల ఱెక్కల నెల్ల ఖండింపఁ జొచ్చెను. అప్పుడు భయపడుచున్న నన్ను నీతండ్రి కొనివచ్చి యిందుఁ జేర్చెను. నాఁటనుండి నిర్భయుఁడనై యున్నవాఁడను. నిన్నిపుడు పూజించిన నీతండ్రిని బూజించినట్లయగు. నా యాతిథ్యం బంగీకరింపు"మని వేఁడు మైనాకునిఁ జూచి "నగేంద్రా! నీవు చేయు సపర్యలు గ్రహించితి నని భావింపుము. నేను మార్గమందు నిలువ నని వానరులతోఁ బ్రతిజ్ఞయొనర్చి నాఁడను గావున నిలువరాదు. క్షమింపు" మని దానిఁ దన కరంబున గౌరవ సూచకంబుగ నంటి మరల మింటి కెగసి పోఁజొచ్చెను.

కథ వినుచున్న

రుక్మిణి – నడిత్రోవలో నేను నిలువనని హనుమంతుఁడు వానరులతోఁ జెప్పలేదుగదా. ఇప్పు డది యొక నెపముగఁ జెప్పుట యసత్యమాడుట యవునా కాదా?

తండ్రి – ఉద్గ్రంథము లర్థము చేసికొనలేక దురాక్షేపములు చేయువారు నీయట్టివారే. అల్పులు తమ తెలివితక్కువను మహాపురుషులయం దారోపింతురు. హనుమంతుఁడు వానరులతో శ్రీరాముని శరమువలెఁ బోయి వచ్చెద నని చెప్పెనా లేదా? దాని కేమి యర్థము గ్రహించితివి? వింటినుండి వెలువడిన బాణము మార్గ మధ్యమున నిలుచునా?

రుక్మిణి – అట్లైన నేబాణమైనఁ జాలును. రామబాణ మన నేల!

తండ్రి - రామబాణము వ్యర్థము పోదు. కార్యము సాధించి మరలఁ బొదికి వచ్చుచుండును. అట్టులే తానుఁ ద్రోవలో నిలువక శీఘ్రగమనమునఁ బోయి కార్యము సాధించి మరలి వచ్చెద నని యర్థము.

రుక్మిణి - ప్రతివాక్యమున కీప్రకార మర్థము గ్రహింపవలయుననిన మాకు శక్యమా?

తండ్రి - అర్థము గ్రహింప శక్తిలేకున్న దురాక్షేపము చేయకుండుటకు శక్తి లేదా? ఇట్టి సందర్భములలో తెలివిగల వారు చేయవలసిన దేమనఁగా ఇంతటి గొప్పవా రిట్టి చేయరాని కార్యము చేయుదురా? చేయరు. అటైన దీని కేదైనఁ దగిన సమాధాన ముండును. అని పరిశోధింపవలయును. పరిశోధించి తెలిసికొనఁ జాలు శక్తి లేకున్న నొకరి నడిగి తెలిసికొనువఱకు మన యభిప్రాయమే పొరపాటని యూరకుండవలయును గాని గొప్పవారిపట్ల దోష మారోపించుట శ్రేయస్కరము గాదు. బుద్ధిమంతుఁడు చమత్కారముగ మాటలాడును. దానిని బుద్ధిహీనుఁడు గ్రహింపలేడు. ఆకారణముచే బుద్ధిమంతుఁడు దూష్యుఁడా? తనకు దెలియని వన్నియుఁ దప్పులను విపరీత బుద్ధిమంతులలో మీరు చేరవలదు.

ఇట్లు హనుమంతుని రెండవ యద్భుత కార్యముఁ జూచి దేవతలు సంతోషించియు నితఁడు సముద్రము దాఁటగలఁడో లేఁడో. దాటినను ఇతనికి మహాబలశాలియగు రావణు నెదిరింపఁ జాలుమతి శక్తిగలదో లేదో యని బరీక్షింపఁ గోరి నాగమాతయైన సురసంజూచి యిట్లనిరి. “దేవీ! నీవు దైత్య కాంతవై భయంకరమైన భూరిస్వరూపముధరించి హనుమంతుని త్రోవకడ్డముగ నిలువుము, నిన్ను మీఱిపోఁగలడో లేక చిక్కుపడునో చూత”మని పంపిన దేవకాంతయు భీకరాకారముఁ దాల్చిపోయి

హనుమ కడ్డముగ నిల్చి యిట్లనియె. “ఓ కపీంద్రా! నిలు నిలుము నన్ను దాఁటి నీవెందుఁ బోఁగలవు. దేవతలు నిన్ను నాకు భోజ్యముగ విధించిరి. నా వాతఁబడక పోవ నీకు శక్యముగాదు. బ్రహ్మ నా కిట్టివర మొసంగెను నా నోరఁ జొరఁబడుము. మ్రింగుదు” ననిన నాంజనేయుఁ డామెకు నమస్కరించి “దాక్షాయణీ! నా నమస్కారము గ్రహించి శమింపుము. రామకార్యార్థమైపోవుచున్నాను. నీవు రాముని రాజ్యమందుండటచే నీకును రామకార్యము కర్తవ్యమే కదా. అటు గాదేని నేను లంకకుఁబోయి జానకిని జూచి యా వార్త రామునకుఁ దెలిపి మరలివచ్చి నీ కాహారమయ్యెద”ననిన నది నవ్వి “యి వేటి మాటలు? నన్నా నీవు మోసగించి పోఁజూచెద” వని యోజనము వెడలుపున నోరువిచ్చెను. ఈమె దేవకాంత. ఈమెను నొప్పింపరాదు. ఈమెతోఁ గలహింపను రాదు. సదుపాయముచే నీమెను మెచ్చఁజేసి పోయెద నని తలఁచి యంగుష్ఠమాత్రదేహుఁడై తటాలున నోటిలో దమికి యావలికి వెలికి దాఁటి యామెను జూచి నమస్కరించి “దేవీ! నీవు కోరినట్లు నీ వాతఁ బడితిని. బ్రహ్మవరము సార్థకమయ్యెను. ఇఁక నన్ను క్షమింపుము. పోయివచ్చెద”ననిన నామె సంతోషించి నిజరూపము ధరించి “మేలు మేలు హనుమంతా! నిన్ను మెచ్చితిని. నేను దేవతలపనువున నిన్నుఁ బరీక్షింప వచ్చితిని. నీకు సకల కార్యములు సుసాధములు. పోయిర”మ్మని దీవించి యథేచ్ఛ మేగెను. హనుమంతుఁడును గరుడానిలవేగుఁడై విజృంభించి మహాకారంబు వహించి పోవుచుండ నతని వేగము కుంటువడెను. ఇట్లున్నట్టుండి తన వేగము హీనము కాఁగా నే మిది యాశ్చర్యమని నాలుగుప్రక్కలు చూచెను గాని యెందు నెవ్వరు గానరారైరి. తరువాతఁ గ్రిందివైపు చూడ సముద్రము నుండి యొక రక్కసి వెలువడుచుండెను దానిని జూచి యాంజనేయుఁడు సుగ్రీవుఁడు చెప్పిన సింహిక యిదియే కాఁబోలు. కావుననే నా ఛాయనుబట్టి నన్ను నాకర్షించుచున్నది యని తలంచి తన దేహము మఱింత పెంచెను. అదియును మహాభూత మబ్బెనని సంతోషించి నోరుపెంచెను. ఇట్లు నోరు

పెంచిన రాక్షసిఁజూచి యంగుష్ఠమాత్ర దేహుఁడై దాని యుదరమునఁ జొచ్చి ప్రేగులుద్రెంచిఁ కేలగొని వెలువడెను. ఆ వేదనచే నది చచ్చెను. ఈ యద్భుతకార్యముఁ జూచి దేవతలెల్ల సంతసించిరి. తరువాతఁ గొంతదూరము పోఁగా లంక గాన వచ్చుచుండెను. ఇఁక నీ మహాస్వరూపముతోఁ బోయిన రాక్షసులు తెలిసికొందురని తలంచి సూక్ష్మశరీరుఁడై యావలి యొడ్డున దిగెను. దిగి యిప్పటి కింకను సూర్యుఁ డస్తమింప కుండుటచే నెందైన మఱుఁగున నుండుట బాగని తీరమందున్న వనంబుల నడుమ సంచారము చేయుచుండెను. ఇట్లు నూఱామడ నొక్క పెట్టునఁ దరించియు హనుమంతుఁడు గాసి[1]యను నది యెట్టిదో యెఱుఁగఁడు. నిట్టూర్పైన విడిచినవాఁడు కాఁడు. ఇట్లు సంచరించుచు మిగుల నెత్తైన కొండశిఖరంబుననుండి యాకసమున వ్రేలాడుచున్నదో లేక గగనంబున కెగురుచున్నదో యన్నట్టులై యెట్టి వారికిని బోవుటకు సాధ్యము గాక దుర్గమమై లోఁతగు నగడ్తలచేఁ జుట్టఁబడి త్రవ్వని కందకం బనఁగ సముద్ర మొప్పుచుండుటను, సీతను హరించిన కారణమున రావణుఁ డెక్కువ రక్షయినుపన నేకాయుధపాణులై కోటగోడలు బురుజులు గవఁకులు కాచు రాక్షసవీరులను జూచి హనుమంతుఁడు తనలోఁ దానిట్లు తలంచెను.

లంక యన నేమోయని తలఁచి యుంటిని. ఈలంక యేమి! సాధ్యపడుట యేమి! మొదట సముద్రము దాఁటుటే దుష్కరము. దాఁటినను యంత్రపూరితములైన యగడ్తలు దుస్తరములు[2]. అవి దాఁటినను ఆకాశంబుననుండు లంకఁ జేరుటెట్లు? అసహాయశూరులైన రాక్షసుల జయించుటెట్లు? రావణబల పరాక్రమములు సామాన్యములా? కపులంద ఱేవిధముగ లంకకు రాఁగలరు? వచ్చి వారేమి చేయఁగలరు? వారి కిద దుర్జయమే యనితోఁ చెడిని. కపులుగారు గదా రాముఁడే వచ్చెనుబో. ఆయన మాత్రమేమి చేయఁగలడు? ఆహా యెంతదుస్సాధము! ఎంత దుస్సాధము! కపులందను నీలుఁడు అంగదుడు సుగ్రీవుఁడు ఈ ముప్వురు

1. అలసట 2.దాటరానివి

తప్ప మఱెవ్వ రీ సముద్రమును దాఁట లేరు. ఈ ముప్వురువలన నే కార్యము కాఁగలదు. పోనీ వీరి నుపాయముచే సాధింత మనిన నేయుపాయుమ పనికిరాదు. మంచి మాటలకాయవకాశమే లేదు. ధనమిత్తమనిన వీరు మహాధనవంతులు. వారిలో వారికి భేదముకల్పింత మనిన వ్యర్థ ప్రయత్నము. యుద్ధములో గెలచుటకా సాధ్యులుగారు. ఎట్టులీ లంక సాధింప వచ్చునని శిఖరాగ్రముననుండి యాలోచించి యాలోచించి లంకను సాధించువిచార మిప్పుడేల? జానకి యిందున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకదా ప్రథమకర్తవ్యము. ఇందామె యుండెనేని సాధించుమార్గము పదపడి యాలో చింపవచ్చును. ఇప్పుడీ భీమ[1]రూపముతో నేనుండ రాదు. రాక్షసులు చూతురు. అని దురాసదంబయిన[2] లంకను జూచుచు నిరాశుఁడగుచు నిట్టూర్పు విడుచుచు నెట్టులు రావణాసురుని వంచింతునో యెట్లు సీతాదేవిని చూతునో యెట్టు రాముని కార్యము సఫలమగునోయెట్లు నేను సముద్రము దాఁటుట వ్యర్థముగాకుండునో,

కం. ఐనట్టు తోఁచుపనులేన్
భానునిఁ గనుఁగొన్న తమము పగిదిం జెడెడున్
వానిని దేశము గాలము
జ్ఞానము లేనెట్టిదూత సలుపఁ గడఁగినన్.

కం. దీని నిటు సలుప సఫలం
బౌనని ప్రాజ్ఞులు విధించినట్టిది కార్యం
బైనను జెఱుచును బండిత
మాని యయినదూత శక్తిమంతుఁడు గామిన్.

కాబట్టి బుద్ధిచాతుర్యము పాయకుండు నట్లెట్లువర్తింతునో వీరు నన్నుఁ జూచిరా రామునికార్యము చెడుటే నిజము. వీరికిఁ గానరాకుండ లంకలోనికిఁ బోదమా యనిన నీరాక్షసులకుఁ దెలియకుండునట్లు గాలియు

1. భయంకరమైన 2. చేరశక్యము కాని

మెదలలేకున్నది రాక్షస రూపము ధరించి నేనొక రాక్షసునివలె సంచరింతునా వీరప్పుడే గుర్తింతురు. అంతియుగాక వంచనము పౌరుషహాని సూచకముగదా. కావున నట్టి యుపాయములతోఁ బనిలేదు. చీకట్లు వ్యాపింపగనే గుజ్జురూపముఁదాల్చి లంకఁజొచ్చి సీతను వెదకెదను. అని నిశ్చయించుకొని యెప్పుడెప్పుడు సూర్యుఁ డ స్తమించునా యని కాచికొని యుండి ప్రదోషకాలంబున పిల్లియంతరూపము ధరించి యిట్టాలోచించెను. శత్రువుల పురము గవకులఁజొర రాదు. అదియును గాక యందు భటులుందురు. కావున త్రోవగాని త్రోవఁ బోయెద నని ప్రాకారము మీఁదికి నొకగంతువైచి నిలిచి లంకనంతయుఁ బాఱఁ జూచెను.

నలుచదరంబు లైన బాటలతోడను, బ్రాసాదమాలికల తోడను, బంగారు స్తంభములతోను, పైఁడికిటికీలతోడను, బ్రకాశించుచు నేడెనిమిది మేడలుగలిగి గంధర్వనగరంబుతో సాటియగుచు చిత్రతోరణములతోఁ బ్రకాశించు లంకను నందుఁగాపున్న రాక్షస సమూహంబులను జూచి యాశ్చర్యపడి హనుమంతుఁడు తనలోఁ దా నిట్టు లాలోచించెను.

అహా యేమి యీ నగరము సొంపుపెంపు. దేవనగరమైన నిట్లుండునో యుండదో దీనిని వానరులు జయింపఁగలరా? సామాన్యుల కిది దుర్జయమే. అంగద సుగ్రీవమైందద్వివిద సుషేణ ఋక్షులును గుముదకుశపర్వులును గేతుమాలుఁడును రాఁగలుగుదురు. అంతియగాక శ్రీరామలక్ష్మణుల యస్త్ర బలమును శౌర్యధైర్య సాహసంబులు దలంచిన నిది యొక విధమున సాధ్య మనియే తోఁచుచున్నది. అయిన నింకను లంకను జొచ్చి చూచెదఁగాక యని ప్రాకారము దిగి లోపలికిఁ బోవుహనుమంతుని లంకాధిదేవత యగు లంకయను రాక్షసి హనుమంతున కెదురై నిలిచి గర్జించి “యోరి మర్కటమా! నీ వెవ్వడవు? ఎందుఁ బోయెదవు? ఏమి పని నిలిచి నిజము చెప్పుము. లేకున్నఁ జచ్చెద”వనిన హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

వికారముఖమును, భీక రాకారమునుగల "విరూపలోచనా! నీ వెవ్వతెవు? ఏలయిట్లు ఱొప్పుచు న న్నడ్డగించెదవు? నగర మనియుండినఁ జూచుట కెందఱో వత్తురుపోదురు. నీ వేల యాక్షేపించెద" వనిన నది యిట్లనియె.

"ఓరీ! నేనే లంకను. రావణాజ్ఞప్రకారము నే నీ పురమును సర్వదా రక్షించుచుందును. నాకుఁగాన రాకుండ నీపురంబునఁ జొచ్చుటకు నీగ కైన సాధ్యము గాదు. ఇఁక నీ వెట్లు పోఁగలవు? నిలు"మనిన హనుమంతుఁడు దానిమాటలు విని కొండవలెఁ గదలక నిలఁబడి "యీ నగరము మిక్కిలి రమణీయముగ నునున్నదని విని యిందలి గోపురప్రాకారగృహాంగణా రామంబుల నెల్లఁ జూచిపోవచ్చితిని. పోని"మ్మనిన నది హుంకరించుచు నిట్లనియె.

"ఓరీ! నన్ను గెలువక నీ వెట్టు పురిలోనికిఁ బోఁగలవు బుద్ధిలేనివాఁడా! వెనుకకుఁ బోయెదవా చంపుదునా నా చేతి దెబ్బ చూచెదవా" యని యేమియుఁ గదలక మెదలక యదరక బెదరక నిలిచి నే నీపురమును జూచికాని పోనని పలుకు నతనిని లంక యరచేతఁగొట్టెను. ఆ దెబ్బకు బొబ్బరించి హనుమ నిబ్బరంబు వహించి మిసిమింతుఁడుగాక యాఁడు దాని నెట్లు చంపుదునని దయవహించి రోషము వహింపక యెడమ ముష్టి నొకపోటుపొడిచెను. ఆ పిడికిటి పోటునకే యది దద్దఱిల్లి గ్రద్దన నోరు తెఱచి దబాలున వెల్లకిలఁబడి గతగర్వయై యాయనతో నిట్లనియె. "వానరేంద్రా! శరణుశరణు రక్షింపుము. రక్షింపుము. బలశాలులగు వారు బలహీనులనే చంపరన నిఁక నబలల వధింపరని చెప్ప నేల? నేను స్త్రీని కావున నా యపరాధంబు సహించి రక్షింపుము. నేనే లంకను. నన్ను నీవు భుజబలంబున నాలంబున గెల్చితివి. నన్ను బ్రహ్మ యీగ్రామాధి దేవతగ నియమించిన వాఁడు. వానరుఁ డెప్పుడు నిన్ను గెలుచునో నాఁడు మొదలు రాక్షసులకు వినాశమనియు లంకకుఁ జేటనియు నెఱుంగుమని చెప్పెను. ఆప్రకార మిప్పుడు తటస్థించె నా మాట సత్యము. బ్రహ్మవాక్యము సత్యము.

నేఁటినుండి నిశాచరులకు వినాశకాలము. సీతాకారణంబున రావణునకుఁ జేటు మూఁడును. ఇఁక నీ యిష్టము చొప్పునఁ బోయి నగరంబుఁ జూడుము. నీ కార్యముఁ దీర్చుకొమ్మ"నిన హనుమయు సంతసించి యద్వారమున నగరంబు లోనికిఁ బోయెను.

రుక్మిణి – ఇదంతయు రాక్షసులు చూడలేదా.

తండ్రి – ఎట్లు చూతురు? గ్రామదేవతగుడి యూరివెలుపలఁ గదాయుండును. గ్రామము పొలిమేర యంతయు గ్రామ దేవత రక్షించుచుండును. పొలిమేరలో నడుగుపెట్టఁగనే యది కనుఁ గొనెను. ఎవ్వరు దిక్కులేనిచోటుగాఁ జూచికదా హనుమంతుఁడు ప్రవేశింప యత్నించెను.

ఇట్లు హనుమంతుఁడు రావణుని తలదన్నినట్లుగ నెడమకాలు ముందుంచి లంకఁజొచ్చి యా భాగ్యోన్నతికి మెచ్చుచు సీతను వెదక నారంభించెను.

కోటలు పేఁటలు తోఁటలు బాటలు సందులు గొందులు దొడ్లు మిద్దెలు మేడలు ఆటపట్టులు వీటిపట్టులు తొట్టికట్టులు గదులు ముంగిళ్లు అంగళ్లు సర్వము వెదకెను. అందఱ రాక్షసుల గృహములు వెదకెను. ఎక్కడ సీతకనఁ బడలేదు. రావణాసురుని యంతఃపురమంతయు వెదకెను. అందును భూపుత్రిలేదు. తుదకు రావణాసురుని పడుకటింటికిఁ బోయి యందును వెదకెను. తొలుత రావణుని పెద్దభార్య యయిన మండోదరిని జూచి యామె సౌందర్యాతిశయముచే నామె సీతయే యని భ్రమించి సంతోషించి యెగిరి తోఁకగొఱికి గంతులుపెట్టి కంటిని సీతనని పొంగెను గాని తరువాత నాలోచించి ఛీ యెటువంటి బుద్ధి హీనుఁడను! ఎంతటి పాపాత్ముఁడను! శ్రీరాముని విడిచి సీతాదేవి సొమ్ములు ధరించునా? సొగసు లాశించునా? సుఖములు గోరునా? తదుకు నిద్దురయైనఁ బోవునా? ఈమె యెవ్వ తెయో యని వెదకఁగా నచ్చటి స్త్రీలొడలెఱుంగక నిద్రపోవుటచేఁ జీరలు తొలఁ

గినవారును పైఁటలు జాఱినవారును నగువారి నెల్లఁజూచి యయ్యో స్త్రీల యవయవములను జూచి పాపకార్యముఁ జేసితిని గదా యని పరితాపపడి వెండియుఁ దనలో నిట్లనుకొనెను. పాపమునకుఁ బుణ్యమునకు మనస్సు ప్రధానము. మనస్సు లగ్నముగాక యెట్టిదియుఁ బాపముగాని పుణ్యముగాని గానేరదు. వీరు చీరలు తొలఁగి పరుండియుండఁ జూచితిని గాని నా మనస్సు వీరియందు లగ్నమైనది గాదు కావున నాకుఁ బాపమెట్లుకలుగును? అదియునుగాక యాఁడుజింకను జింకలమందయందుఁ గాక మరి యెక్కడ వెదకనగును? అట్లు సీతను స్త్రీలయందుఁగాక మఱి యెందు వెదకుదు నని నిశ్చయించుకొని లంకయందు సర్వము వెదకెను. ఆయన త్రొక్కని ప్రదేశము పదంగుళములు గలది యా నగరమం దెందునులేదు. ఇట్లు వెదకి వెదకి యెందును సీతను గానక విచార మగ్నుఁడై ప్రాకార గోడ మీఁది కెగసి కూర్చుండి యిట్టు లాలోచించెను.

-♦ హనుమ ప్రాకారముఁ జేరి సీతాదేవి గానరామికి వ్యసనపడుట ♦-

రాత్రి పురమెల్ల వెదకితిని. వంకలు డొంకలు చెఱువులు గుంటలు వాఁగులు బావులు కొలఁకులుగూడ సర్వము వెదకి చూచితిని. ఎందును సీత గానరాదు. సంపాతి లంక యందు సీత యున్నదని చెప్పెనే ఆమె యేమైయుండును. రావణాసురునకు వశపడియుండునా? ఛీ యిటువంటి యాగడముకూడ నుండునా? ఆమె యెన్నఁటికి పరునకు వశపడదు. అటైన నేమై యుండును? రావణాసురుఁడె త్తికొనివచ్చునపుడు మార్గ మధ్యములో సముద్రములోఁ బడి మరణించెనో లేక యా వేగమునకు సహింపలేక ప్రాణములే విడిచెనో లేక వియోగ దుఃఖము సహింపలేక

కం. రాముని రాకావేళా[1]
సోముని నిరసించుముఖము సురుచిర కంజా

1. పూర్ణిమ

తామరదళ[2] నయనములను
వేమరు స్మరియించుకొనుచు విడిచెనొ మేనిన్.

సీ. చుట్టపక్కములు లేనట్టి సాధ్వి సుశీల
సీత రావణుఁడు భక్షించె నేమొ
యీసున[3] రావణునిల్లాండ్రు రనఘాత్మ
బట్టి భక్షించిరో పాపరతలు
హా రామ! హా లక్ష్మణా! హా యయోధ్య! య
టంచు నేడ్చుచు మరణించెనొక్కొ
పంజరంబున గోరువంక నానసురుండు
నేలమళిగనుంచి యేలు నేమొ

ఆ. జనక రాజతనయ సాధ్వి సుమధ్యమ
రాముపత్ని సీత రావణాసు
రాధిపతికి నెట్లు స్వాధీనయయ్యెడు?
నట్టి దెన్నఁడైన నగుటగలదె.

అయ్యో! సీత యనిన రామునకుఁ బ్రాణముగదా. అట్టి సీత లేదని రామునకు నే నేమని చెప్పుదును.

-♦ సీతాదేవి లేదని చెప్పినఁ గలుగు ననర్థంబుల హనుమంతుఁ డాలోచించుట ♦-

సీత లేదని రామునితోఁ జెప్పినను జెప్పకున్నను ననర్థకము తప్పదు. కావునఁ జెప్పుదునా చెప్పకుందునా? ఇట్టి విషమ సమయంబుల బుద్ధిమంతుఁడగు వానికి గర్తవ్యమెద్ది?

నేనూరకపోయి సీత కానరాలేదని చెప్పిన వానరులందఱు నన్నేమందురు. అన్ని ప్రగల్భములు పలికి వచ్చితిని గదా. అంతయు

1. పద్మపత్రాల 2. ఈర్ష్య

వ్యర్థమయ్యెను. పూనిన కార్యమునందలి కష్టసుఖము లెఱుంగక యహంకారంబున ముందుగనే ప్రగల్భవాక్యములు పలుకువా రిట్లు పరితపించువారే. నా పలుకులు నమ్మి వారు కొండంతయాశతో నెప్పు డరుదెంతునా శుభవాక్యము వినిపింతునా యని యొంటికాల నిలఁ బడియున్నారు. అట్టివారి యెదుటికి నే నేమని పోదును? పోయితినిబో సీతలేదని యేమని చెప్పుదును? లేనిపదార్థము నెక్కడనుండి తెచ్చునని వారందఱు క్షమించిరనుకో. ఈ వార్త యిష్టభార్యుఁడైన రామున కేమని చెప్పుదును? ఆయనకు భార్యయనిన ప్రాణమే. అట్టి భార్య లేదనిన నాయన యేమగునో. సోమరులమై వంచించితి మని కోపించునో లేక శోకమున మరణించునో. కోపించెనా సుగ్రీవాదిసహితంబుగ సకలవానరుల నిమిషంబున నిర్దహించి లోకము నవానరము[1] నరాక్షసము[2] నొనర్చును. లేక మరణించెనా వెంటనే లక్ష్మణుఁడును మరణించును. వీరి యిరువురి మరణము విని సౌభ్రాత్రనిధియగు భరతుఁడు నశించును. ముప్వు రన్నలు మరణింపఁగా శత్రుఘ్నుఁడు మరణించును. కొడుకులందఱు మరణింపఁగా గౌసల్యా సుమిత్రాకైకేయులు మరణింతురు. వారితోడ నంతఃపురముల వారందఱు మరణింతురు. అటువంటి ప్రభువులందఱు మరణించిన మనము జీవించి యేమని ప్రజలు మరణింతురు. ఈ గోరముఁజూచి కృతజ్ఞుఁడైన సుగ్రీవుఁడు మరణించును. వాలి మృతికి వగచు తార ఆయన వెంట చచ్చును. వారితో నంగదుఁడు గూలిపోవును. వెంటనే రుమయు మరణించును. ఈ విధముగాఁ గిష్కింధయంతయుఁ బాడగును. వానరులందఱు తమ తమ బంధువులు మరణించుటచేఁ దామును జీవింపనొల్లక కొండలెక్కి దూఁకియో అగ్నిలోఁ జొచ్చియో నీళ్ళలో దుమికియో కత్తులపైఁబడియో యేవిధముగనో నిశ్శేషముగ నశింతురు. అంతటి యనర్థకమునకు నుభయ రాజ్యానాశమునకు నేనే కదా మూల మగుదును. ఇప్పుడు కిష్కింధకుఁ బోయితినా హోయను నేడ్పు రవము

1. వానరులు లేకుండా 2. రాక్షసులు లేకుండా

తప్ప మఱియేమియు వినఁబడదు. కాఁబట్టి నేను గిష్కింధకుఁ బోకుండుటే క్షేమము. అటులైన రామ లక్ష్మణసుగ్రీవులు కొన్ని దినములైన నాశతోఁ బ్రాణములతో నుందురు. ఎన్నాళ్ళని యిచ్చట దొంగవలెఁ జరించు చుందును? సీతనుఁ జూడకపోయితినా యిఁక జీవించి యేమి ప్రయోజనము? దేహము విడుచుటే శుభము. ఆత్మహత్య కూడదందురే. ఎట్లు చేయుదును? నేనై మరణింపను. చెట్టు క్రిందఁ గూర్చుండెదను. చేతిలోఁ గాని నోటఁగాని ఫలము పడెనా తినుదును. పడకుండెనా యూరకుందును. అటుగాక పోయెనా మునినై కాలుసేయార్పక లింగినివ్రతము సాధింతును. కాకులు గ్రద్దలు నా దేహమును దినిపోనీ. అవును. ఏదోవిధముగ మరణింతుననుకో. ఏమిలాభము. ఎవరికి మేలుచేసినట్లు? భూమిమీఁద బుట్టినది తేరకుఁ బేరు పెంపు లేక చచ్చు టకా చచ్చి సాధింపఁదగిన దేమున్నది? అది యెంతటి పిచ్చి యాలోచన?

ఆ. ప్రాణములను విడువ బహుదోషములు గల్గు
బ్రదికియున్నఁ గాదె పడయు శుభముఁ?
గానఁ దాల్చువాఁడ మేనఁ బ్రాణంబులు
బ్రదికియున్న భద్ర మొదవు నిజము.

అవును బ్రతికియుండి నేను జేయవలసిన కార్య మెయ్యది? సీతావార్త యటుండనీ. రావణునిఁబట్టి త్రుంతునా? లంకను సముద్రములో ముంతునా? లేక రావణుని యజ్ఞపశువువలెఁ దోఁకతోఁ జుట్టి రామునొద్ద కీడ్చుకొని పోవుదునా? ప్రయోజనము? సంపాతి సీత లంకలో నున్నదని చూచినట్టు చెప్పెనే ఆయన మాటలు నమ్మికదా వచ్చితిని. ఇంతలో సీత యెక్కడఁ బోవును? మరల వెదకుదునా? అయ్యో యీ యాలోచనలతోనే రాత్రి పోవుచున్నదే. అని యాలోచించి యాలోచించి నలువైపులు పాఱఁ జూడ రావణు నంతఃపురగృహంబునకుఁ జేరిరన యొక యశోకవనముకనఁ బడెను. దానిని జూచి యోహో దీనిని నే నింతవఱకుఁ జూడలేదే. సీత

యిందున్న దేమో వెదకెదcగాక. దీనిని జూడగానే నామనస్సున నొక యానందము కలుగుచున్నది. ఇది శుభ సూచకము. ఇందు సీత యుండును. సీత యుండెనా రక్కసుల కండకావర మెల్లc గ్రక్కించెదనని యుత్సాహియై వసురుద్రాదిత్యులకును మరుత్తులకు నశ్వులకు నమస్కరించి లేచి,

ఉ. మ్రొక్కెద రామచంద్రునకు మోద్చెదc గేలు సుమిత్రపట్టికిన్
మ్రొక్కెదc దద్విదేహప తనూజ[1]కు శ్రీరఘురాముదేవికిన్
మ్రొక్కెద ధర్మవాసవ[2] మరుద్గణ మారుత రుద్రపాళికిన్
మ్రొక్కెద సూర్యచంద్రులకు మ్రొక్కెదc దామరసాప్త సూతికిన్.

అని పునఃప్రణామంబులుగావించి దిశలన్నియుc గలయజూచి యశోకవనంబుపై దనదృష్టి నిలిపి పరికించి యిట్లని యాలోచించెను. ఈ వనమును బెక్కురు భీమాయుధులై రాక్షసులు కావలికాచుచున్నారు. మారుతుండును మెల్లగవీచుచున్నాcడు ఇందేదియో విశేషము లేకుండిన నీవనమాత్రము నిందఱు కాచుచుండ నేల? కావున నిందు సీతయున్నదని నిశ్చయించెద. సంపాతియు రావణు నంతఃపురంబున సీత యున్నదని చెప్పెను. ఇది యంతఃపురోద్యానమే కదా?

చం. మునులును వేల్పులున్ దివిజముఖ్యుcడు వజ్రిస్వభుండు బ్రహ్మ వా
య్వనిల శశి ప్రభాకర జలాధిపశర్వమరుత్తు లశ్వులున్
గనులకుc దోcచువారు మఱి కాననివారును సర్వభూతముల్
ఘనతర భూతనాయకుcడు గార్యము సిద్ధియొనర్తు రియ్యెడన్.

అని నమస్కరించి యయ్యో దుష్టుcడగు రావణుచే నపహరింపcబడి వెతలుపడు నా పరమపతివ్రత ముఖచంద్రు నెప్పుడు దర్శింతునో. ఎప్పుడు నేను గృతార్థుcడ నగుదునో యనుకొనుచుc జిన్నరూపున మెల్లగ నాకాకు కదలకుండు నట్లు అశోకవనంబునc జొచ్చి యచ్చటి వినోదంబుల నెల్ల చూచి యచ్చెరుపడుచు నావనమంతయుc దిరిగి సీతాదేవిని వెదక

1. సీత 2. ఇంద్ర

నారంభించెను. ఇట్లు వెదకుచుఁ బోవంబోవ నొకచో మిన్నంటుచుఁ గన్నులకు మిఱుమిట్లు కొలుపుచు కైలాసము వలెఁ దెల్లనై పగడముల మెట్లు బంగారు టరుఁగులును, గలిగిన వేయిస్తంభముల మేడయొకటి గానవచ్చెను. దాని సమీపంబున మాసిన యొంటిచీరెయుఁ బెనఁగొన్న యొంటి జడయు, ఆహారములేక చిక్కిన దేహమును, నిట్టూర్పులును. గుర్తింపరాని యాకారమును, గలిగి పొగకప్పిన జ్వాలయో యనఁదేజుమాసి, క్రొన్నెల వోలె విశేషకాంతి లేకయు మనోజ్ఞయై, యిది సహజస్వరూపమగునా యనిసందేహము కలిగించుచు దుమ్ముకప్పిన మేనితో తామరలేని కొలనివలెనై, యంగారక గ్రహపీడితయైన రోహిణివలె నుండునొక తపస్వినిఁ జూచెను.

సీ. కాలువలైపాఱు కన్నీరు మొగమెల్ల
నావరింపఁగఁ గడునడలుదానిఁ
దలపోతలకుఁ జిక్కి తతశోకమున స్రుక్కి
యెప్పుడు వెకివెక్కి యేడ్చుదానిఁ
దనవారి మొగములు గనలేక రక్కసి
పిండు[1] మోములఁజూచి బెగడుదాని
వేఁటకుక్కలలోన వేర్పడి జిక్కిన
యాఁడుజింకనఁగ నల్లాడుదాని

తే. నల్లత్రాచన దిగి జఘనంబు నొరయు
నొంటిజడతో శరత్తున లుదయవేళఁ
గారుటడవుల నొప్పారు క్ష్మాతలంబుఁ
బోని దానిని నెఱమాపు మేనికాని

శోకార్హగాకయు శోకించుదానిని ధ్యానరతయై యుండుదానిని నొక తరుణిని జూచి హనుమంతుఁ డి ట్లాలోచించెను.

---

1. సమూహము

ఈ కృశించిన మలినాంగి సీతాదేవిగా నుండునా? నాఁడు మింటఁ బోవునపుడు మేమందఱము సీతను జూచితిమి కదా. ఆమె యిట్లు లేదే. రావణుఁడాహారమిడక చంపుచున్నాఁడా యేమి? వాఁడు దుష్టభావముతోఁ దెచ్చెను గనుక నాహార మియ్యక మానఁడుగాని రామునిభార్య పరమ పతివ్రత యా నీచునిపదార్థము వ్రేలు వేసి యంటునా? ఆ కారణముచే నిట్టు గుర్తింపరాకున్నది. శరీరము కృశించినది కాని నాకు జ్ఞప్తియందున్నంత వఱకు నామెయందున్న మొక్కట్లీమెయందు నున్నవి. అంతియకాదు. శ్రీరాముఁడు సీతాదేవిమేన నేయే యాభరణములున్నట్లు పలికెనో యవియన్నియు నీమెకు సమీపమందే చెట్టుకొమ్మలఁగానవచ్చుచున్నవి. వీనిని జూచియైనఁ దన్ను గుర్తింతురుగాక యని యీమె యిట్లు కట్టిపెట్టెను గాని లేకున్ననిట్లు చెట్లకు సొమ్ముల నెవరైనఁ బెట్టుదురా? చక్కని చేఁ తకమ్మలు, బొగడలు, రత్నములు, పగడములు, చెక్కిన కంకణములు, కడియములు, గొలుసులును, మక్కి నల్లపాఱి చాలదినములు మేనధరించిన వానివలెఁ గానవచ్చుచున్నవి. జతగానుండు సొమ్ములలో నొకటి యా మూటయందును మఱియొకటి యిందును గానవచ్చుచున్నవి. అక్కడ నుండునవి యిక్కడలేవు. ఇక్కడ నుండునవి యక్కడ లేవు. అంతియగాక యీమె కట్టుకొన్న చీరె మాసి నలిగి రంగుమాఱి నట్టున్నను అక్కడనుండునట్టి చీరతునుకకు నేఁతయందును చాయయందును అంచునందును అన్ని విధముల సరిగానున్నది. మఱియు సరిగపైఁట కొంగున నీమె యాభరణములు ముడిచి కదా వైచెను. ఈమె కట్టిన చీరకు ఆ కొంగు కొఱంతగానున్నది. అట్లుండుటకు మఱే కారణమున్నది? ఈ వ్రేలాడునగలు మఱి యెవ్వరివో యనుకొందునా యీ నగలన్నియు నీమె ధరించిన ట్లీమె దేహంబున గుర్తులున్నవి. అంతియగాదు. రాముని లక్షణములను బట్టి చూడ నతనిభార్య కెట్టి లక్షణము లుండవలయునో యవి యన్నియు

నీమెయం దున్నవి. ఈమెకు సరిపోవు లక్షణములు రామునియందున్నవి. ఇట్లుండుట యుక్తమేకదా. అని ఆలోచించి యాలోచించి

సీ. ఆపద వేళల నంగన నౌకర్తు
బ్రోవలేద సెడి కారుణ్యమునను
నన్ను నమ్మినదాని కిన్ని పాట్లబ్బిన
సైఁచితి నను నానృశంస్యమును[1]
అర్ధాంగలక్ష్మిని నకట కోల్పడితిఁగా
సుందరి ననియెడి శోకమునను
ఒద్దలేదాయెఁగా యొప్పులకుప్ప నా
ప్రియ యన్న వెరఁవేఁకి వేఁకరమున

తే. నకట యీ నాలుగింటను వడలుచుండు
రామచంద్రుడు హృదయ మీరామయంద
నిలిపె నీమెయుఁ బతియంద నిలిపె మనముబుఁ
గాన బ్రతికిరి వీరలు గడియయైన.

ఆహో రాముఁడెంతటి యసాధ్యకార్యమును జేసెను. ఈమెను చూడకయు ప్రాణములను మేనిలో నిలిపియున్నాఁడు. గదా. అంతకాదు చింతకుఁగూడఁ బాల్పడఁడుగదా. ఓహోహో ఏమి నిబ్బరము! ఏమి నిబ్బరము!

ఆహో రామా! జితేంద్రియుఁడవనిన నీవేసరి, ఏమి నీ ధైర్యము! ఋశ్యమూకమునందు భార్యను దలఁచి శ్రీరాముఁడేడువఁగా అయ్యో రాముఁడెంత పామరుఁడు. స్త్రీ నిమితత్త మిట్టు లేడ్చు చున్నాఁడు. ఎంత నిబ్బరము లేనివాఁడు. ఎంత గుండెదిటము లేనివాఁడు. ఎంతటి కాముకుఁడు. ఎంతటి యింద్రియదాసుఁడు అని మతిలేనివాఁడనై యోగ్యత యెఱుంగక తలంచుచుంటిని గాని అబ్బా! ఆయన యెక్కడి రాముడు! అని రాముని బొగడిపొగడి సీతవంకఁజూచి కన్నులఁ బొంగి పొరలివచ్చు నీటిని నిలుపఁ

1. దయ

జాలకయు నయ్యయ్యో! తల్లీ! యెంతకష్టము! యెంతకష్టము. నీకు రావలసిన కష్టమా యిది యని యిట్లు తలపోయుచుఁ దనలోఁ దానేడ్చెను.

కట్టా! గురుభక్తుఁడగు లక్ష్మణు గురువరుని ప్రియురాలు, భూపుత్రి, పతివ్రత యగు సీతయును దుఃఖించిననో నిఁక నెట్టి వారికిని గాలము దాఁటరానిదే...

కం. రామున కీయసితేక్షణ
రాముఁడు నీసతికిఁ దగును బ్రాయమునందున్
శ్రీమానిత శీలంబున
సాముద్రికలక్షణముల సద్వంశమునన్.

అని ముల్లోకములకు వేల్పుసానియయిన లక్ష్మివలె నుండు సీతాదేవిని జూచుచు మరల రాముని౯దలఁచి

సీ. ఈ కాంతకై కదా యిషువున నొక్కంట
బలశాలి యవ్వాలి భంగపడియె
ఈ వెలందికె కదా రావణతుల్య వీ
ర్యుండు కబంధుండు రూపుమాసె
ఈ మానినికె కదా భీమవిక్రముఁ డైన
యనిరోధుఁడు విరాధుఁ డంత మొందె
నీ నెలంతకె కదా కానలోఁ బదునాల్గు
వేలరక్కసులకుఁ బేరుమాసె

తే. నీమెకై కాదె ఖరఖలునామ మడఁగె
నీసతికిఁగాదె త్రిశిరుండు నీల్గిచనియె
నీసుదతికయి దూషణం డేపడంగెఁ
బటుపరాక్రమముఁ దగు రామభద్రుచేత.

ఈమె కారణమునఁ గదా వాలి పాలితమై యన్యులకు దుర్లభమైన కపిరాజ్యమంతయు నిమిషములో సుగ్రీవునకు లభించెను.

ఈమెకైకదా శతయోజన విస్తీర్ణమైన సముద్రమును నేను దాటి యీపట్టణమును గంటిని. ఈమెకై యీకార్యములు చేయుట లెక్కలోనిది గాదు. రాముఁడీమెకై మూఁడు లోకములు భస్మీభూతము చేసినను నకార్యము గాదు.

కం. మేలో త్రిభువనరాజ్యము
మేలో జానకి యటన్న మేదిని సుతకున్
త్రైలోక్యరాజ్య మెల్లను
జాలదుపో యొక్క కళకు సరిపోలంగన్.

వాస్తవముగ నీమె ధర్మశీలుఁడును మహాత్ముఁడును మిథిల నాథుండునునై కీర్తిగన్న జనకుని తనయ రామునిభార్య పరమ పతివ్రత సీతయగును. ఇందు సందేహము లేదు.

ఉ. చుట్టములందొఱంగినను, జూఱలువోయినఁ గామభోగముల్,
నిట్టలమైన కష్టముల నెవ్వగఁ దాను మునింగియుండినన్
నెట్టన ప్రాణనాథుఁ గన నిల్పి మనం బనయంబు నోర్పుతో
గిట్టకయున్న దీమె పిడికింట నయో బిగఁబట్టి ప్రాణముల్.

ఉ. చూడదు రాక్షసాంగనలఁ, జూడదు పుష్పఫల ద్రుమంబులన్
జూడదు రమ్యహర్మ్యముల సుందరి డెందమునందు నెప్పుడున్
జూడఁగఁ గోరుచున్ భువనసుందరు రాముని నొక్కనిన్ మదిన్
వేడుకసేయ డెయ్యె దవనీసుత; యుక్తమెకా తలంపఁగన్.

కం. వరభూషణముల కంటెను
బరమంబగు భూషణంబు భర్తయె సతికిన్
దరుణీమణీ తద్భూషా
విరహితయై వనరుకతన వెలుఁగదుకంటే.

అయ్యో! తుమ్మెదఱెక్కలువోలె నీలంబులైన ముంగురులును దామర ఱేకులతో సమంబులగు నయనంబులును గల సుఖోచిత నీమెనుగన నాకుఁ గూడ దుఃఖము పట్టరాకున్నది. శ్రీరామలక్ష్మణులు కాచుచుండ నిర్భయంబున వర్తించు నీతలోదరి వికారరూపలగు రాక్షసస్త్రీలు గాచుచుండ నంతంబులేని చింత నలఁగుచున్నది. దైవమున కేది యసాధ్యము? అని పెక్కువిధముల నాలోచించుచు సీతం జూడఁ గలిగితి. ఇది మదీయ భాగ్యంబె కదా యని రామలక్ష్మణులఁ దలఁచి వారికి రెండు కేలు మోడ్చి నమస్కరించి యిఁకఁ జేయఁ దగినకార్యం బెయ్యది యని యోజించుచు హనుమ కొమ్మలసందున మణఁగియుండె.

అంత రావణుం డంతఃపురపరివారముతో నచ్చోటికి వచ్చి సీతను దుర్భాషలాడుటయు నా పతివ్రత యద్దురాత్ముని నిందించుటయు వాఁ డును జేయునది లేక బెదరులు వదరుచుఁ బోవుటయు సీతాచరిత్రంబునఁ జెప్పితిని గదా. అట్లు వాఁడు వెడలిపోయిన పదపడి హనుమంతుఁడు రాక్షసస్త్రీలు దూరం బునఁ బడి నిద్రించుటయు, సీతనొంటి దుఃఖించుటయుఁ జూచి యెట్టులీమెను బల్కరింతునని యాలోచించెను. నానా వానరులే మానినీమణిని వెదకుచున్నారో యట్టి యలినీలవేణిని నేనిందుఁ గనుఁ గొని కృతార్థుఁడ నైతి. చారుఁడనై లంకయంతయు సంచరించి పురంబు తెఱంగెఱింగితిని. రావణుని గూడఁ గని వానిబలంబు తెఱంగు నూహించుకొంటిని. ఇఁక నేను జేయవలసినకార్య మేమున్నది. మరలి పోయి యీ వార్తవానరులకు రామునకు నెఱిఁగింతునా? లంకలో సీతయున్నది రా రండని వానరులను రామలక్ష్మణులను బిలిచికొని వచ్చితిననుకో. ఈ రాక్షసులవలన బాధ పడఁజాలక యీ బాలిక యురిపోఁ తలఁ బ్రాణంబు విడువఁ గడఁగియున్నది. ఇట్టి యీమె దుఃఖాతిశయంబున మరణించిన వారంద ఱిందువచ్చి ప్రయోజనమేమి? వారు వచ్చి చూచినప్పుడు సీత లేదాయెనా నేను మోసగించితినని యసత్య మాడితినని

వారంద ఱంతురు. దానివలనఁ గలుగు ననర్థకము లే నేమని యనుకొందును. కావున నీమెను నూఱడించి నా రాక యెఱిఁగించి రామ లక్ష్మణుల సేమంబు తెలిపి మరలిపోవుటయే నీతి. ఈమెతో సంభాషించి యూఱడించి పోయితినా రాముని నూఱడింపఁగలను. అటుగా దేని శ్రీరాముడు హనుమా? సీత నా కేమని చెప్పుమనె నయ్యా యని యడిగిన నీమెను మాట్లాడింపకపోయిన నే నేమని ప్రత్యుత్తరమిత్తును. ఊరక చూచివచ్చితి ననిన నీవుచూచినది సీతయని యెట్లునమ్ముదును? నీకు నా యుంగరమేల యిచ్చితినని యనఁడా? కావున నెటుచూచినను నే నీమెను బలుకరించుటే శ్రేయస్కరము. ఈమెను బలుకరించు నుపాయమేది? నేనా వానరుఁడను. ఈమె మానవి. నాభాష యీమెకు వచ్చునో రాదో. నేను బ్రాహ్మణునివలె సంస్కృతము మాటలాడితినా క్రోఁతియేమి! సంస్కృతము సంభాషించుటేమి! ఇది రావణమాయ యని పలుకనే పలుకదు. అటు గాకున్న నేను మఱియొక విధముగ బలుకరించు మార్గములేదు. మనుష్యులవలె సంస్కృతముననే సంభాషింతును. అటు సంభాషించితినా క్రోఁతిరూపము సంస్కృతభాష యిది విపరీతమని తలంచి ముందే రాక్షసులకు బెదరుచుండు నీమె మఱింతబెదరి రావణాసురుఁడే యిట్లు వచ్చెనని యఱచును. ఆయఱపులకు నానా సాధనముల ధరించి రాక్షసస్త్రీలు నావెంటఁబడి కోపించి నన్ను వధింప యత్నింతురు లేక పట్టి కట్టి రావణుకట్టెదుటికిఁ గొనిపోదురు. వారికిఁ జిక్కక కొమ్మలు రెమ్మలు గొప్ప మొదళ్ళతోఁ జెట్లను బెఱికి చంకల నిఱికించుకొని పరువెత్తితినా వారు రావణుగృహ రక్షకులయిన భటులను దోడితెత్తురు. అప్పుడు వారికి నాకు యుద్ధమగును. వారిని జంపితినా రావణు దండంతయు నాతోఁ బోరవచ్చును. వారిని జూచిన నాకును రోషము పెరుఁగ వారి నెల్లఁ జంపవలసి వచ్చును. అందఱను జంపితినా గాసిచే మరల సముద్రము దాఁటఁగలనో లేనో. ఒకవేళ వారు నన్నుఁ బైపడి పట్టికొనిన నన్ను

వధింతురు. సీతను జంపుదురు. ఈవార్త యేదియు రామునిచెవిఁబడదు. ఈవిధముగ రామసుగ్రీవులు పట్టినకార్యము పాడగును. సీతను జంపకపోయినను నేల మాళిగల నెందైన దాచుదురు. అప్పు డెవ్వరేమి చేయఁగలరు? రాక్షసులు నన్నుఁ జంపినను బట్టి కట్టినను రామకార్యముఁ దీర్పఁగలవాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడు. నూఱు యోజనముల సముద్రము దాఁట లేమని యందఱుఁ జెప్పిరి గదా? కావున నిన్ని సందేహములు గల కార్యమును బుద్ధిమంతుఁడు చేయరాదు. ఈ విధముగఁ జూచినఁ బలుకరించినను బలుకరింపకుండిననుఁ గీడు తప్పదు. దైవమా యెట్లు కార్యహాని గాకుండును. ఎట్లు నాబుద్ధి జడత్వము నొందకుండును. ఎట్లు నేను సముద్రముదాటుట వ్యర్థము గాకుండును. రాముకార్య మెట్లు నెఱవేఱును అని యాలోచించి యాలోచించి యిట్లు తీర్మానించుకొనెను.

తండ్రి – మీరు పండుకొను వేళయయినది. పొండు. తక్కిన చరిత్రమంతయు రేపు చెప్పెదను.

* * *

ద్వితీయ భాగము

తండ్రి – తరువాత కథవినుఁడు. హనుమంతుఁడు తనలో నిట్టు లాలోచించెను.

నా రూపము గానరాకుండ దాఁచి సంస్కృతమున సీత భయపడకుండునట్లు శ్రీరాముని స్తుతించెద. ఆ పొగడ్తవాక్యములు విని యీమె యేమితలంచునో యేమిచేయునో చూచి తరువాత కార్య మాలోచించెద, సంస్కృతమున మాటలాడిననే యీ రాక్షసస్త్రీలకును బోధపడకుండును. అని దశరథుండను రాజేంద్రుండు మహాధర్మాత్ముండు రథ కరి[1] తురగ[2] భట సంపన్నుండు రఘుకుల గ్రామణి యొకఁడుండెనని ప్రశంసింప మొదలు పెట్టెను. తరువాత సీతాంజనేయుల సంభాషణము, హనుమంతుఁడు నిక్కపు రామదూత యని సీత నమ్ముట, సీతాసందేశము లోనగు వృత్తాంతము, సీతవలన హనుమంతుఁడు మరలిపోవ ననుజ్ఞగొనుట వఱకు మీకు సీతాచరిత్రంబునఁ జెప్పితినిగదా యావలి వృత్తాంతము వినుఁడు.

అట్లు సీతాదేవివలన నాశీర్వచన పూర్వకంబైన యాజ్ఞ గొని హనుమంతుఁ డాప్రదేశము విడిచి యావలఁ బోవుచుఁ దనలోఁదా నిట్టు లాలోచించెను సీతాదేవిని జూచి రమ్మని రామసుగ్రీవు లాజ్ఞాపించిరి. వారు చెప్పినట్టు సీతాదేవిని జూచితిని. ఈ వార్త యారామునకుఁ జెప్పిన నాయన నన్నేమి ప్రశ్నించునో. హనుమా! లంకయంతయుఁ జూచితివి. సామ మార్గమున రావణుఁడు సీత నిచ్చునా? లేక దానభేదములకు సాధ్యుఁడా? అటుగాక దండమే ప్రయోగింపవలయు నేని వాని బల మెంత? లంక సాధ్యమా యసాధ్యమా? రాక్షసులు సాధ్యులా? యసాధ్యులా? యుద్ధమున మనబలమునకు రావణుబలమునకుఁ దారతమ్యమేమి? యని రాముఁ డడుగుట స్వభావమేకదా? నే నేమియుఁ జక్కఁగ శోధింపకపోయి యీ ప్రశ్నలకు నేమి ప్రత్యుత్తరమిత్తును. ఎదిరి బలాబలములు తెలిసినఁ గదా

---

1. ఏనుగు 2. గుఱ్ఱము

రాముఁడు దానికిఁ దగుయత్నమును జేయును. నాకుఁ జూడ నీ రాక్షసుల యందు సామము ప్రయోగించుటవలన మేలులేదు. వారియొద్దనే వలసినంత ధనమున్నది. అంత కెక్కువ యిప్పుడు రాముఁ డేమి యీయఁగలఁడు. పరాక్రమమున నధికులగు వీరిని భేదింప సాధ్యము గాని పని. కావున వీరిని సాధించుటకును గార్యము చక్కఁబఱుచుటకును దండ మొక్కటే గతి. దండము ప్రయోగింప వీరి బలాబలములు తెలియవలయును. అవి మన కిక్కడఁ జెప్పువాడెవరు? రహస్యముగఁ దెలిసికొనుటకు నెన్నిదినములని నేనిందుందును? కావున యుద్ధ మొనర్చియే వీరి బలాబలములు లోఁతు పాఁతు తెలియవలయును. ఆ నిమిత్తముగఁ దొలుతఁ గొందఱఁ జంపవలయును. హతశేషులు పోయి చెప్పిన మఱికొందఱు వత్తురు. వారిని జంపిన మఱి కొందఱు వత్తురు. ఈ విధముగఁ జంప మొదలు పెట్టితినా తుదకు రావణుఁడే రణమునకు రావలసి వచ్చును. అప్పుడు వానితో యుద్ధముచేసి మాయిరువురబలముల తారతమ్యముకనుఁగొని చెక్కు చెమర్పక రామునొద్దకుఁ బోయెదను. అటైన గొంత శత్రు సైన్యమిప్పుడే చచ్చుటచే రామునకును రణభారమును తగ్గించినవాఁడనగుదును అదియుమేలే కదా ఈ ప్రకారము చేసితినేని నేనేకృతకృత్యుఁడను. ఇది సరియేగాని శ్రీరాముఁడు సీతను జూచి రమ్మనెనుగాని యీదుర్జాతులతో బోరి రమ్మనెనా? ఇదియంతయుఁ జేయుట చెప్పనిపని చేయుటకదా దానివలన నేమి యొప్పమి పుట్టునో? ఇది దూతకార్యమగునా? సత్యముగ నగును. ఏలనిన: ఒకకార్యమును జేయుమని ప్రభువు చెప్పినపుడు ఆ కార్యము చెడకుండునట్లు దానికి సంబంధించిన యెన్నికార్యములైన దూత చేయవచ్చును. కార్యహాని యగునట్లు మాత్రము చేయరాదు.

ఉ. ఎంతయుఁ జిన్నపాటి పనినేనియుఁ జక్కఁగఁ జేయఁ బూనుచో
సంతసమందఁ గూడదొక సాధన మబ్బిన యంత నర్హ మౌఁ
జింతిలఁ బెక్కుమార్గములఁ జేయఁగ దానిని గాన జానకీ
కాంతుని యిమ్మహాక్రియయుఁ గార్యము చేయఁగఁ బెక్కుభంగులన్.

దీనివలన నేకార్యహాని రాఁగలదు? సీతకపాయము గలిగిననే కదా కార్యహాని. ఇఁక నామె తానుగ మరణింపదు. రావణుఁడు కామాంధుఁడై యున్నవాఁడు. బలమత్తుఁడు కావున సీతను వధింపఁడు. సీతాపక్షమువారు కొంద ఱిందున్నారని యెఱిఁగితిని గదా. వాఁడు స్త్రీవధముఁ జేయంబూనిన వారూరకుందురా. అదియును గాక లంకావాక్యములు త్రిజట స్వప్నము రామున కనుకూలములుగ నున్నవి. ఇఁక నే నేల సందేహింపవలయును. కావునఁ గలహమునకు గాలుద్రవ్వ వలసినదే. తొలుత రావణునకుఁ బ్రియమై యింద్రుని నందనము వలె నున్న యీవనము పాడుచేసెదను. ఇది కారు చిచ్చునఁ గాలినట్టు పాడుఁకాగా రావణుఁడు రాక్షసులను గొందఱ యుద్ధమునకుఁ బంపును. వారిని జంపెదను. తరువాత కార్య మావల నాలోచించెదను. అని హనుమంతుఁడు చెల రేఁగి మహావాయువు నట్టులు విజృంభించి తోఁకతోను చేతులతోను కాళ్లతోను చెట్లను పెఱికి తన్ని పడగొట్టి విఱిచి లతలు ద్రెంచి ఫలవృక్షములఁ ద్రుంచి పక్షుల నదిరించి మృగముల బెదరించి కేలీపర్వతముల నుగ్గు నూచము చేసి విహార స్థలముల రూపు మాపి కొలఁకులనొడ్డులు నురలఁద్రోచి సీత యుండిన వృక్షంబు నొక్కటిదక్క నిమిషములోఁ బ్రమదా వనం బంతయుఁ బగ్గము పాడుకావించి పోయి తోరణ స్తంభం బునఁ గూర్చుండెను.

హనుమంతుఁడు తోఁకతోఁ జుట్టివిసరి వైచిన చెట్లు ఆకాశమునఁ బోవునపుడు గాలికి పూవులు రాలి మేడలమీఁద బయళ్లలోఁ బండుకొనిన రాక్షసదంపతులపై బడ రాక్షస వీరులు గర్వంబున భార్యలఁ జూచి ప్రేయసీ చూడుము నాదెబ్బకు దేవత లడలి పుష్పవర్షము గురియించుచున్నా రని చెప్పుచుండగానే కొంతసేపటికి పెద్దకొమ్మలు వృక్షములే పడి పండ్లురాలఁ దలలు పగుల నడుములు విఱుగ నయ్యయ్యో పూలవాన గాదు రాలవానరా దైవమా చెట్లవానరా యబ్బా యనుచు మొత్తుకొనుచు నందఱు వీథులలో గుంపులుచేరి యేమి యీ విపరీతమని యొకరి మొగము నింకొకరు చూచుచుండిరి.

ఇంతలో నశోకవనములోని రాక్షసస్త్రీలు పోయి రావణు నిద్దురలేపి రాక్షసరాజా! యెవ్వడో క్రోఁతి యొకఁడు వచ్చి సీతతో నేమేమో మాటలాడి వనమంతయుఁ బాడుచేయుచున్నాఁ డనిన వాఁ డదరిపడి దీపమునుండి మంటతోడ రాలు చమురు బొట్టులవలెఁ గన్నులనుండి నీటి బిందవులు రాలఁ గోపంబున వానరుఁ బట్టితెండని తనతో సమానబలుగల కింకరు లనువారిని నెనుబదివేల రాక్షసుల నంపెను. వారును ఖడ్గములు పరిఘములు శూలములు ముద్గరములు తోమరములు శక్తులు పట్టిసములు ధరించి హనుమంతునిమీఁద దాడి వెడలిరి. హనుమంతుఁడును వాలమల్లార్చి భూమి గడగడలాడునట్లు నేలపై బాఁది మింటికెగసి యార్భటించిన నాగర్జకు భయపడి పక్షు లాకాసమున కెగిరిపోలేక గిరగిర తిరిగి నేలఁ బడెను. ఆంజనేయుఁడును.

చం. జయము జయంబు రామునకు సారపరాక్రమ ధన్యమూర్తికిన్
జయము జయంబు విద్విషదసహ్యతరస్వి[1] సుమిత్రపట్టికిన్
జయము జయంబు దాశరథి సంపారిపాలితుఁ డౌ వలీముఖో
చ్చయపతి[2] సూర్యపుత్రునకు సాహసవిక్రమకీర్తి శాలికిన్

ఉ. దాసుఁడ సర్వసద్గుణ వితాన మనోహర రామమూర్తికిన్
గోసలదేశ వల్లభునకున్; హతశత్రుఁడ వాయుపుత్రుఁడన్
నాసరిగారు సంగరమునన్ దశకంతులు వేవురేనియున్
వాసి యడంతుఱాల ద్రుమపాళుల నే హనుమత్సమాఖ్యుఁడన్.

కం. ధ్వంసంబు చేసి లంకను
హింసించి సమస్తరాక్షసేంద్రుల సీతా
హంసీయానకు మ్రొక్కి ప్ర
శంసితగతిఁ జనెద విడుక సకలసురారుల్.

---

1. శత్రువులకు సహింపరాని 2. వానరరాజు సుగ్రీవుడు

అని పెద్దయెలుంగున ఘోషించిన నిశాచరులు భయపడియు వెనుదీయక యతనిపై నాయుధములఁ గురియింపఁ జొచ్చిన నాంజనేయుండు తోరణంబుననున్న పెద్ద యినుపగుదియఁ గైగొని గగనంబు కెగసి దాని గిరగిరద్రిప్పి వారిపైఁబడి వ్రేటునకు నూర్లకొలఁది చదువుచు నిమిషంబున వారినెల్ల రూపుమాపెను. హతశేషులు పోయి కింకరులెల్ల యమకింకరుల వశమైరని రావణునకుఁ దెలుపుటయు నతఁడు మండిపడి ప్రహస్తుఁ దను మంత్రికుమారుని జంబుమాలిని హనుమంతుని మీఁదికి నంపెను.

వాయునందనుఁడు నీలో నూరకుండనేల యని మేరుపర్వత శిఖరంబువలె భాసిల్లు ప్రాకారమునంతయు విఱుగఁదన్ని మరల జయము జయంబు రామున కని ముందు చెప్పినట్లు ఘోషించెను. ఆ నాదంబు విని యచ్చటి కావలివారెల్లఁ గలహంబునకు వచ్చిన యాప్రాసాదమునందలి స్తంభమునొకటి యూడఁ బెఱికి గిరగిరత్రిప్పి వారినందఱఁ గొట్టిచంపి యోరి దుష్టరాక్షసులారా! నన్నేమని తలంచితిరి. శ్రీరామునిదూతను. సుగ్రీవుమంత్రిని. నాయట్టివారు వేలకొలఁదులు సీతను వెదక భూమి యందంతయు సంచరించుచున్నారు. వారిలో నేనొకఁడను. సుగ్రీవుసేనయందుఁ బదియేనుఁగుల బలముగలవారు నూఱేనుఁగుల బలముగలవారు వెయ్యియేనుఁగుల బలముగలవారు వాయు వేగులు దంతములు నఖములు ఱాలు సాధనములుగాఁ గలవారు కోట్లకొలఁదు లున్నారు. సుగ్రీవుఁడు వారినెల్లఁ గొని యిందు వచ్చి మిమ్మెల్ల ధ్వంసము చేయును. మీరు నిష్కారణముగ శ్రీరామునితోఁ బగగొంటిరి. ఇంక నెక్కడి లంక? ఎక్కడి రావణుఁడు? ఎక్కడి మీరు? సమూలము నాశమైతిరని యఱచెను.

-♦ హనుమంతుఁడు జంబుమాలి మొదలైనవారిని వధించుట ♦-

అంతటఁ బ్రహస్తపుత్రుఁడును దుర్జయుఁడు నగు జంబుమాలి సమస్తాయుధములు ధరించి గొప్ప సేనతోడ హనుమంతుని మీఁదికి యుద్ధమునకువచ్చి వింటినారి యాకర్ణాంతములాగి పది బాణముల హనుమంతు భుజములందును ముఖమునందును తల యందును

నాటునట్లు వైచెను. మొదటనే యెఱ్ఱనైన హనుమ ముఖము నెత్తురుబొట్లచే నుదయించు సూర్యమండలమువలె నయ్యెను. దానికిఁ గోపించి యాంజనేయుఁడు గుండొక్కటి విసరి వైచిన వాఁడు దానిని బది బాణములఁ జూర్ణము గావించెను. అంతఁ గపి కోపించి చెట్టొకటి విసరివైచెను. దానిని వాఁడు నాలుగుబాణముల ఖండించి యైదు భుజము లందును పది ఱొమ్మునను నాటిన నాంజనేయుఁడు నగ్నివలె మండిపడి యినుప గుదియ తీసికొని గిరగిరత్రిప్పి గుఱిచూచి వాని పై విసరికొట్టెను. ఆతాఁకున నారాక్షసుఁడు నులినులియై నుగ్గనూచై తలయేదో మొలయేదో చేయియేదో కాలేదో తెలియరాకుండఁ బడెను. ఆ వార్తవిని రావణుఁడు మంత్రి పుత్రుల నేడ్వురఁ బంపెను. వారును మేఘమువలె నుఱుముచు సైన్యములతో వాయుపుత్రుని మేఘబృందములవలెఁ జుట్టకొని బాణవర్షంబు కురియించిన వానికి గుఱికాక తప్పించుకొని చివాలున నాకసంబున కెగసి వారు తన్ను మీఁద వెదకుచుండ ద బాలున గుంపునడుమదూఁకి కొందఱఁ జేతులతోను, గొందఱఁ గాళ్లతోను, కొందఱ మోఁకాళ్లతోను, గొందఱ మోఁచేతులతోను బాఁది మోఁది కొందఱఁ దోకతోఁ జుట్టి విసరివైచి కొందఱకడ కాళ్లుపట్టి గిరగిరత్రిప్పి వారితో దక్కినవారినిమొత్తి యీప్రకారము నిమిషములో వారి నందఱఁ గలఁచి యురువులేకుండఁ జేసెను. ఈ వార్త రావణుఁడు విని దిగులుపడి భయము వెలికిఁ దెలియనీకుండు నట్లు నటించి విరూపాక్ష దుర్ధర యూపాక్ష భాసకర్ణ ప్రఘసులను సేనానాయకుల నేవురను జూచి మీరు పోయి యాక్రోఁతిఁని బట్టితెండని యాజ్ఞాపించి వాఁడు క్రోఁతిగాఁడు సుఁడీ నానిమిత్తముగ నింద్రుఁ డొకభూతమును సృష్టిచేసి పంపెను. కావున మీరు వెఱపు మఱపులేక పోరుఁడని హెచ్చరించి పంపెను.

అంత నాయేవురు[1] శస్త్రములు ధరించిహనుమంతునిమీఁదికి వచ్చిరి. అందు దుర్ధరుం డనువాఁడు ముందుపడి వడిగల బాణముల హనుమ

1. ఐదుగురు

శిరంబు రక్తసిక్తంబు చేసిన నమ్మహాకపియు నుప్పరంబున కెగసి యుఱిమి తటాలునఁ బిడుగువలె నతని తేరిపైఁబడెను. ఆ ఘాతమునకోర్వక యెనిమిది గుఱ్ఱములుఁ కాడినొగలు చచ్చి విఱిగిపడియె. దుర్ధరుండును రథమునుండి పడిచచ్చెను. వానిపాటుగాంచి యూపాక్ష విరూపాక్షులు ముద్గరములెత్తి వానరుని ఱొమ్ముపై మోదిరి. హనుమయు నందున్న యొక వృక్షంబుపెరికి త్రిప్పి యొకవిసరు విసరిన నాయిరువురు దానితోడనపోయి క్రిందఁపడి చచ్చిరి. తక్కిన ప్రఘసుండు భాసకర్ణుఁ డనువారు పట్టిస శూలమ్ముల హుమ్మని క్రుమ్మిన నమ్మర్కటవరుండు గండుమీఱి కొండశిఖరంబు నొండుగొని విసరివైచిన దానితాఁకున వారిరువురు మరణించిరి. హనుమయు నెప్పటియట్లు తోరణస్తంభముఁ జేరెను. చావఁగా మిగిలినవారీవార్త రావణునకుఁ దెలిపిరి.

-♦ హనుమంతుఁ డక్షకుమారు వధించుట ♦-

రావణుఁడును తనకుమారుఁడైన యక్షుఁ డనువాని మొగము చూచెను. అతఁడా కనుసన్న యెఱిగి బంగారు వింటినిఁ జేతబూని నేయిపోసిన హోమాగ్నివలె రేగి యాకసంబున సంచారమొనర్చు తేరిపై నెక్కి బలములతో హనుమంతునిమీఁదికి వచ్చెను. అతఁడు బాలుఁడయ్యును మహాబలవంతుఁడు. వారి యిరువుర యుద్ధము చూచుదేవతలకు గుండెలు పగులుచుండెను. వారియుద్ధవేగమున భూమి వడఁకెను. గాలి కదలక నిలిచెను. కొండలు చలించెను. సముద్రములు క్షోభిల్లెను. అప్పు డక్షకుమారుఁడు పాములఁ బోలిన నారాచంబుల మూఁటిని నా కపివరుని మొగమున నాఁటిన గిరణములతోడి సూర్యునిఁబోలె వెలంగుచు నా ప్లవంగపుంగ వుండు నింగి కెగిరి చూపులచేతనే యతని సైన్యమంతయు దహించెను. అక్షుఁ డును క్షుభితుండు గాక యతనిపైఁ బడ బోయిన పుల్లుకప్పిన గుంతవోలిన తన్ను డాయు కుమారునకు జిక్కక టక్కుచేసి యుక్కుమిగిలి హనుమ గగనంబున కెగసె. బాలుఁడును నతని వంచించి బాణంబుల నొప్పించె.

అప్పుడు హనుమ దేగవలె నాకాశంబునఁ దిరుగుచు నిట్టు లాలోచించె. వీఁడు చూడ బాలుఁడుగాని యుద్ధమునఁ బిడుగు తునక. వీని విలువిద్య యేమి! సాహసమేమి! చమత్కారమేమి! వీని యేటునకు దేవతాకోటులును నోటఱిపోయెదరు. వీని నెట్లు సాధింతును? సులభసాధ్యుఁడు గాడు. మహాప్రయత్నమున వధింతమనినఁ జూచిచూచి బాలునిజంప మనస్సురాదు. అట్లని యూరకుండిన వీఁడూరకపోవువాఁడును గాడు. తప్పక నాకవమానము ఘటించును. యుద్ధముల శత్రువులపట్ల దయా దాక్షిణ్యములు పనికిరావు. అని యోజించి తనదేహము పెంచి బాలకుఁ జంపనెంచి గగనమున కుద్గమించి తటాలున గుఱ్ఱములపై వాలి యఱచేతఁ గొట్టిచంపి రథము తుత్తుములు గావించి మరల నెగసె. ఇంతలో నక్షకుమారుఁడు ధారిణికి దాఁటి ఖడ్గముగొని తాను నాకాశమున కెగిరి హనుమంతుఁ దాఁకి ఘోరంబుగఁ బోరెను. ఇంతలో హనుమంతుఁడు క్రిందికి వచ్చినట్టు వచ్చి మరలఁ బై కెగిరి వాని రెండుకాళ్ళు పట్టుకొని గిరగిరఁ ద్రిప్పి పామును గరుత్మంతుఁడు విదిర్చినట్లు విదిర్చి యచ్చటనుండి విసరి నేలపై బాదెను. ఆ దెబ్బకు వాని తలపగిలెను. నెత్తు రెముకలు నేలపైఁ జల్లి నట్లయ్యెను. దేవతలు సంతోషించిరి. రాక్షసులు దుఃఖించిరి. హనుమంతు డెప్పటియట్ల తోరణస్తంభముఁ జేరెను.

-♦ రావణుఁ డింద్రజిత్తును హనుమంతుని మీఁదికిఁ బంపుట ♦-

రావణుఁడు వీరుఁడైన యక్షకుమారుఁడు వాయుకుమారునిచే మరణంబు నొందిన వార్త విని కోపముచే నెఱ్ఱనయిన కన్నులతోఁ దన పెద్దకుమారు నింద్రజిత్తుం జూచి యిట్లనియె. పుత్రా! నీవే సర్వాస్త్ర విదుఁడవు. నీకుఁ దెలియని యస్త్రంబులు లేవు. నీవే దేవదానవ సంఘంబులకు వ్యసనప్రదాతవు. విధాతను మెప్పించి మహాస్త్రములు సంపాదించితివి. నీ యస్త్రబలంబున నీ వెట్టివారినైన గెలువఁగలవు. ఇఁకనొక ప్రముక్కడి[1] క్రోఁతి

1. అల్పమైన

వార్త చెప్పనేల! రణంబున నీకుఁ దోఁపని యుక్తి నీ వెఱుంగని చమత్కారములేదు. మాయావిద్యయందు నీసమానులు లేరు. తపమునందును బలమునందును నాతో సమానుఁడవు. ఎప్పటికి నీకు జయము నిశ్చయమని యెఱుంగుదును. అదియునుగాక దేశకాలంబుల నెఱుంగుదువు. కింకరులు జంబుమాలిలోనైనవారును నీ తమ్ముఁ దక్షకుమారుఁడును గ్రోఁతిచే నిహతులగుట నీ వెఱుఁగుదువు కదా. ఇఁక రణమున కెవ్వరిని బంపి యుపయోగము లేదు. మన యిరువురలో నొకరము పోవలసియున్నది. రాజధర్మముననుసరించి నేను బోరాదు. కావున బాలుఁడ వైనను నిన్నె పోయిరమ్మని చెప్ప వలసి వచ్చెను. నీవు సకలసేనలతోఁ బొమ్ము. సేన యంతయు వానరుచే సమసిపోకముందే నీయస్త్రబలంబు మెఱసి వానరు వధింపుము. వానిని బట్టుట యసాధ్యమని తోఁచుచున్నది. సేనలును శస్త్రములును నీ భుజబలమును నిన్నుఁ గావలేవు. కావున వానిని నమ్మి యుద్ధము చేయకుము. శస్త్రము ధరించి కాని ముష్టియుద్ధమునకుఁ గాని వానిని సమీపింపకుము. దూరము నంద యుండి యస్త్రములచే వానిని సంహరింపుము. ఇదంతయు నీవాలోచించి యింతకు మేలైన యాలోచన యుండిన నట్లు సేయుము. మనస్సు దృష్టి శరపాతము లొక్కటిగ నుండునట్లు శత్రువున కేమాత్ర మెడమీయక యుద్ధము సేయుము అని చెప్పి పంపెను.

ఇంద్రజితుండును దండ్రికిఁ బ్రదక్షిణించి సకలసైన్యసమేతుఁడై దృఢమైన విండ్లుగొని హనుమ కెదురుగఁ బోయెను. గొప్పసేనతో వచ్చు నతనింగని వాయుసుతుఁడు మింట గర్జించెను. ఆధ్వనికి దిశలు మాఱుమ్రోగెను. ఇంద్రజిత్తు కొంచెమైన నాలసింపక చిత్తజల్లువలె నతనిపై శితశరంబులుగురియ దొడంగెను. హనుమంతుఁడు దానిని సరకుగొనక మింటి కెగసెను. ఇంద్రజిత్తు విడువక నూర్లువేలుగ బాణములు వేసి యతని నొప్పించిన రాక్షసులు మెచ్చి యతని సుత్తించిరి. వాద్యములు మొరసెను.

అది విని హనుమ కనలి యతఁడు వేయుబాణములు సందునఁ దిరుగుచు గుఱికి చిక్కక దూరమందున్నట్టుండి దగ్గరగుచు మీద నున్నట్టుండి క్రిందగుచు నిట్టు లొకచోటనక తిరుగుచుఁ బైపడుచు శత్రువు పైపడునపుడు తొలఁగుచు బాణవర్షంబునకుఁ జేతులడ్డమిడుచు నెక్కడఁ జూచినఁ దానయై తిరుగుచుండెను. ఇట్లిద్దఱు పోరునపుడిరువుర తారతమ్యములు వారుగాని మఱెవ్వరుగాని తెలియఁజాలరైరి.

ఇంద్రజిత్తు నంతరము హనుమంతుఁ డెఱుంగలేఁడయ్యె. హనుమంతు డింతవాఁడని రాక్షసుఁ డెఱుంగలేఁడయ్యె. ఇట్లు సరిసరిగ దెబ్బకుదెబ్బ, ఉద్దికినుద్ది, యేటునకేటు, పోటునకుఁబోటు గ్రుక్కత్రిప్పుకొననైన నెడమీక యిరువురు పోరునెడ నింద్రజిత్తు తనలోఁ దా నిట్టు లాలోచించె. ఆహా! యేమి యీ కపి ప్రభావము. ఒక్క బాణమైనఁ దనకుఁ దగులనీక యంతరిక్ష మంద తిరుగుచున్నాఁడు. ఏ మాత్రము సందుదొరకినను చేయి సడలినను బిడుగువలె నా నెత్తిపై దూఁకును. వీని విధము చూడ నస్త్రములకును జిక్కఁడు. ఊరక పట్టు పడఁడు. కావున త్వరపడి యితని వధించుటే నీతి యని తలపోసి బ్రహ్మాస్త్రము సంధించి యతనిపై విడిచెను.

-♦ ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బ్రహ్మాస్త్రముచే బంధించుట ♦-

ఆ బ్రహ్మాస్త్రము హనుమంతునిపైఁ బడి బంధించుటచే నతఁడు క్రిందఁ బడెను. ఇట్లు క్రిందబడి యది బ్రహ్మాస్త్రమని యెఱింగి హనుమంతుఁడు బ్రహ్మ వరంబు దలఁచి దానివలనఁ దన కపాయము లేకుండునట్లు బ్రహ్మాస్త్రమంత్రము జపించుచు నిట్టు లాలోచించెను. బ్రహ్మావరము పాటింపవలయును. మీఱరాదు. ఇప్పుడీ రాక్షసులు నన్నుఁ బట్టుకొని రావణు నొద్దకుఁ బోదురు కాఁబోలు. అదియు నొకమేలే. రావణుని జూచి మాట లాడుటయుఁ గలుగును. అని యోజించుచుండ రాక్షసులు తటాలున నతనిపైఁ బడి పగ్గములతోను వస్త్రములతోను గాలుసేతులు పట్టికట్టిరి. అంతలో బ్రహ్మాస్త్ర బంధ మూడిపోయెను. ఇతర పదార్థములతోఁ గట్టినయెడల

బ్రహ్మాస్త్రబంధములూడి పోవునని యామూఢులకుఁ దెలియదు. అస్త్రబంధ మూడిపోవుట యింద్రజిత్తు చూచి యయ్యో వీ రెట్టిపని చేసిరి? ఇతని కీకట్లు లక్ష్యమా విడుపించుకొని మరలఁ బైబడిన నేమిగతిఁ ఇతని స్థితిచూడ నస్త్ర బంధము లూడినవని తెలిసినవాఁడు కాఁడు. కావునఁ గట్టుపడి యున్నాఁడు అని తలఁచెను. హనుమంతుఁ డస్త్రబంధములూడుట యెఱిఁగియు రావణుఁ జూడవలయునని వారి కట్లకుఁ జిక్కి యిక్కట్లు పడుచుండెను. రాక్షసులును హనుమంతుని గట్టి రావణు నొద్దకుఁ గొనిపోయిరి.

రంగన్న – బ్రహ్మాస్త్రమంత్ర మేది?

తండ్రి – నీకుఁ దెలిసిన గాయత్రీ మంత్రమే.

రంగన్న – దానియం దంత ప్రభావమున్నదా?

తండ్రి – గాయత్రీ మంత్రమునకంటె గొప్పమంత్రము లేదు. తన్ను జపించువారిని రక్షించును గనుక దానికి గాయత్రీయని పేరు. దాని ప్రత్యక్షరమం దద్భుత మహిమ యున్నది. అది జపింపక యే మంత్రము జపించినను వ్యర్థము. ఇహమును బరమును గలిగించుశక్తి దానియందున్నది. ఒక్క విషయమువలన దాని శక్తి యెట్టిదైనది తెలిసికొన వచ్చును. శ్రాద్ధాదులందు సద్బ్రాహ్మణులను వేదాచార నిష్ఠులను సదాచారసంపన్నులను నియమింపవలయునని విధి. అట్టి బ్రాహ్మణులు కలికాలమందు దొరకరే యేమి చేయవలయు నని సందేహము రాఁగా గాయత్రి జపించు బ్రాహ్మణుఁడు దొరకినఁ జాలునని చెప్పఁబడినది. కాఁబట్టి నిజముగ బ్రాహ్మణుఁడైనవాఁడు గాయత్రిని వదలడు గాయత్రిని వదలినవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కానేరఁడు.

రంగన్న – నేను బ్రతిదినము గాయత్రిని జపించుచున్నాను. నేను బ్రయోగించినఁ బ్రయోజనపడునా?

తండ్రి – నీవేల? ఈకాలమందు గాయత్రిని సిద్ధిపొందిన బ్రాహ్మణుఁడు మనలో నెవ్వఁడు మన మెఱిఁగినంతవరకు లేఁడు. ఏలనఁగా దాని విధానప్రకార మెవ్వరు దానిని జపించుటలేదు. ఆ కారణముచే నది యస్త్రముగ ఫలింపదు. మంత్రార్థ మెఱిఁగి జపించునపుడు దానియందు మనస్సు నిలిపి నూఱుమార్లైన జపించువాఁడు వేయింటికి నొకఁడైన నున్నాఁడో లేఁడో. అంతేకాదు హిందూ పత్రికయం దొక బ్రాహ్మణనామధారి సంధ్యావందన మందలి తక్కిన మంత్రము లన్నియు నిష్ప్రయోజనము లనియు గాయత్రి పదిమార్లు జపించినఁ జాలునని వ్రాసియుండెను. అదియైన వీఁడు జపింపలేదని యే దేవుఁడేఱ్ఱునో. బ్రహ్మతేజస్సును దక్కించునది గాయత్రియే. ఏ మంత్రమైనను చేయినోరుమనస్సు శుద్ధిలేనివానికి ఫలింపదు. హస్తశుద్ధి యనఁగా దొంగతనములోనగు నకార్యములు చేయకుండుట మాత్రమేకాదు. దానమును బట్టరాదు. వాక్శుద్ధియనఁగా నసత్యమాడకుండుటే కాదు. పరులమనస్సు నొప్పింపకుండు నట్లు మాటలాడుట, భుజింపరానివి భుజింపకుండుట లోనైనవి. మనశ్శుద్ధి యనఁగా నెట్టివారికిని గీడు తలంపకుండుట మొదలైనవి పూర్వము మూఁడు తపముల గుఱించి చెప్పితిని గదా. ఇట్టి బ్రాహ్మణుఁ డుండి వాఁడు గాయత్రి నియతిప్రకారము జపించిన నది ఫలించును. అట్టివాఁడు తిట్టినను దీవించినను ఫలమిచ్చును. యమనియమములం దెంతతగ్గునో ఫలమునం దంత తగ్గును. ఇప్పుడు బ్రాహ్మణులనేకులు దగ్ధహస్తులు[1] దగ్ధవాక్కులు[2] దగ్ధమనస్కులు[3]. కావున మంత్రములు ఫలింపవు. ఋషులయందునుగూడ

1. కూడని చేతలు గలవారు 2. కూడని మాటలు పలుకువారు 3. కూడని ఆలోచన చేయువారు

నొకఋషి కిచ్చినంత ఫలము మఱియొకఋషి కీయలేదు. ఒకనాఁడు విశ్వామిత్రునిఁ జూడ వసిష్ఠుఁడాయన యాశ్రమమునకుఁ బోయెనఁట. గొప్పయతిథి వచ్చెనని సత్కరించి యాయనకుఁ దగిన కానుక యేమియ్యఁగలనని యాలోచించి యొకనాఁ డొకపూఁట గాయత్రిని జపించిన ఫలమిచ్చెనఁట. వచ్చినకార్యము ముగిసినపిమ్మట వసిష్ఠుఁడు తన యాశ్రమమునకుఁ బోయెను. తరువాత నొకసారి విశ్వామిత్రుఁడు వసిష్ఠుఁజూడఁబోయెను. వసిష్ఠుఁ డతిథిని గౌరవించి యాయన యిచ్చినదాని కీడుగ గాయత్రి నొక నాఁ డొకపూట నొకసారి యొకయక్షరము జపించిన ఫలమిచ్చెనఁట. గాయత్రిని చక్కగజపించు వివేకముండిన బ్రాహ్మణు లేల మాలకూళ్ల పాలగుదురు. దురాచారములచేఁ జెడుదురు. దుష్కామములకు దాసులగుదురు. ఇప్పుడు గాయత్రి యుపదేశించిన వానియందు సత్తలేదు. ఉపదేశింపఁ బడిన వాఁడు జపించుట లేదు ఉత్తపిడికిలి దానము గొని చేయి బోరగిలవేసి నాకిన నెంత కడుపునిండునో యిప్పటి గాయత్రివలన నంతే. ఇంతకు ముందుండిన శృంగేరి శ్రీశంకరాచార్యులవారు మఱికొందఱు మహాత్ములు గాయత్రిని సాధించినారని వినియుంటిని. నీవును బుట్టవుచేతనే కాక యోగ్యతచేతను బ్రాహ్మణత్వమును గాపాడుకొని బాగుపడఁదలఁచిన గాయత్రిని మానకుము. దానివలని మేలు కొంతకాలము మీఁద నీకే తెలియును.

తరువాత వినుఁడు. రావణాసురుఁడు హనుమంతు నట్టె చూచి గుండె దిగాలన వీఁడు నేనుఁ గైలాసము పెకలించి నప్పుడు నన్ను శపించిన నందికేశ్వరుఁడా యేమి? లేక బాణాసురుఁ డిట్లువచ్చెనా? యని కోపించి యతనిఁ జుఱచుఱ చూచుచు ప్రహస్తా! యీదుష్టాత్మకు నడుగుము.

వీడెవ్వడు? ఏపనికై లంకకు వచ్చెను? వీని నెవ్వఁ డంపెను. ఉద్యాన మేల చెఱిచెను? ఏల రాక్షసస్త్రీల భయపఱిచెను? ఏల యుద్ధము చేసెను?

అనిన బ్రహస్తుఁడు హనుమంతుఁజూచి యోరి క్రోతివాడా! భయపడకుము. నిజము చెప్పుము. నిక్కమాడితివా బ్రతికెదవు. అసత్య మాడితివా నీతల నీభుజంబులపై నుండదు. విను. నీవెవ్వఁడవు? నిన్ను నింద్రుఁడు పంపెనా? లేక సూర్యునిదూతవా? యమవరుణుల దూతవా లేక రాక్షసుల గెల్వఁగోరి విష్ణువు నిన్నుఁ బంపెనా? నీ తేజము బలము లాఘవము సామాన్యమగు క్రోఁతియందుఁగానరాదు. నీవు క్రోఁతివేషము ధరించి నట్టు తోఁచుచున్నది. ఏలవచ్చితివి చెప్పరా. నిజముచెప్పిన విడుతుము. లేకున్నఁ జంపుదుమనిన హనుమంతుఁడు వానిని లక్ష్యపెట్టక రావణుఁ జూచి యిట్లనియె.

-♦ హనుమంతుఁడు రావణునకుఁ దనరాకకుఁ గారణము చెప్పట ♦-

రాక్షసేంద్రా! నామాటలు సావధానముగ వినుము. నన్ను నింద్రుడుగాని వరుణుఁడుగాని యముఁడుగాని పంపలేదు. కుబేరునకు నాకు స్నేహ మేనాఁడును లేదు. విష్ణువు పొమ్మనిన నేను వచ్చినవాఁడను గాను. నేను జాతిచేతనే వానరుఁడను. నే నచ్చపుఁ గ్రోఁతిని. కావున దేవదూతనని వేషము వహించి వచ్చితినని భ్రాంతి వదలిపెట్టుము. నీ దర్శనము నాకు దుర్లభము. అదియగు నుపాయ మాలోచించి నీప్రమదావనము పాడుచేసితిని. రాక్షసులు నన్నుఁ జంప రాఁగా నా దేహరక్షణార్థము యుద్ధము చేసినాఁ డఁగాని వారిపై నాకు ద్వేషబుద్ధి లేదు. ఇంద్రాదులుకూడ నన్ను నస్త్రములను గట్టలేరు. నీవే బ్రహ్మచేత వరములను సంపాదించితినని భావింపకుము. నేనును నిట్టివరములను బొందినవాఁడనే. కావున నా కేయస్త్రమువలన భయములేదు. రాక్షసులు త్రాళ్లతోఁ గట్టినపుడే బ్రహ్మాస్త్రబంధములు వదలిపోయినవి. అయినను నిన్నుఁ జూచి మాటలాడఁ గోరికకలవాఁడనై చిక్కితిని. రాక్షసరాజా! నే కొక రాజకార్యముండి నీకడకు వచ్చితిని. అవధానంబున నేను జెప్పు వాక్యములు వినుము.

దశగ్రీవా! నీపట్టణమునకు నిన్నుఁ జూడ సుగ్రీవు నాజ్ఞవచ్చితిని. నీసోదరుఁడైన వానరనాథుండు నీ కుశలంబడుగు మనియె. నీతమ్ముఁ డగు నతఁడు చెప్పిన యిహపరసౌఖ్య కారణమైన ధర్మవాక్యంబులు వినుము. అయోధ్యరాజు దశరథుఁడు. ఆయన చతురంగబలములు గలవాఁడు. లోకులకుఁ దండ్రివంటివాఁడు. తేజమున మాఱట దేవేంద్రుడు. ఆయన పెద్దకొడుకు శ్రీరాముఁడు. సత్యసంధుఁడు. జనకునాజ్ఞ చొప్పునఁ దమ్ముడైన లక్ష్మణుతోడను భార్యయైన సీతాదేవితోడను దండకయందు వసింపవచ్చెను. ఆయనభార్య యడవిలోఁ గానరాకపోయెను. ఆమెను వెదకుచుఁ దమ్ముఁడు సహాయుఁడుగా వచ్చి ఋశ్య మూకపర్వతంబున నున్న సుగ్రీవునితోఁ జెలిమిచేసెను. సుగ్రీవు డాయన భార్యను వెదకి వార్త దెప్పించునట్లు ప్రతినచేసెను. రాముఁడును బ్రత్యుపకారార్థము వాలిని జంపి సుగ్రీవునకు వానరరాజ్య మిచ్చునట్లు ప్రతిజ్ఞచేసి యట్లే కావించెను. వాలిని నీవు పూర్వ మెఱుఁగుదువుకదా. అట్టివాలిని నొక్క బాణంబున రాముఁడు గూలవేసెను. ఇట్లు వానరరాజ్యాధి పత్యంబుగాంచి సుగ్రీవుఁడు నానాదిక్కులయందు సీతనురోయగ వానరనాయకులను వేనవేలుగఁ బంపెను. గరుడానిలవేగులు మహావీరులు నను కీశవరులు[1] భూమియందంతయు భూమిజను వెదకుచున్నారు. వారిలో నేనొక్కరుఁడను. వాయునౌరసుఁడను పేర హనుమంతుఁడను. సీతాదేవినిమిత్తమై నూఱామడసముద్రమును దాఁటితిని. నీలంకఁ జొచ్చితిని. నీయంతఃపురంబున వెదకితిని. నీయింటియందే సీతను గంటిని. నేను జెప్పిన దంతయు సత్యము. రాక్షసేంద్రా! బ్రహ్మావంశమునఁ బుట్టితివి. వేదము లన్నియు విధిప్రకారము చదివితివి. శ్లాఘ్యమైన విధముగఁ దపస్సు చేసితివి. ఇట్టివాఁడవయ్యుఁ బరస్త్రీల బాధించుట సమూలముగ నాశమొనర్చు నాపదకు మూలమని యెఱుఁగ వైతివి. నీవంటి ప్రాజ్ఞుఁ డును నిట్టి యధర్మకార్యముచేయఁ బాలుపడునా? నీవేమి సుఖమనుభవింపఁ

1. వానరవీరులు

దలంచితివో కానిరామలక్ష్మణుల బాణములయెదుట దేవరాక్షసాది సంఘములైనను నిలువఁ జాలవని తెలియవు కాఁబోలు. ఇఁకనైనఁ దెలిసికొనుము. రామునకుఁ గీడుచేసియు క్షేమంబుగ నుండఁగలవాఁడు మూఁడు లోకంబులందును లేఁడు. కావున ధర్మయుక్తమును త్రికాల హితంబును నైన సుగ్రీవుపలుకాదరించి సీతను మరల రామునకిమ్ము. అటులీయ వేని కాఁబోవునది నే నేమని చెప్పుదును. సీతాన్వేషణమే కష్టకార్యము. అది నెఱవేఱెను. ఇఁక సీత యిందున్నదని వినినతోడనే తక్కినకార్యములెల్ల రాముఁడే చక్కఁ బెట్టఁగలఁడు. రావణా! సీతను నేనును జూచితిని. నీ కన్నులకాయమ స్త్రీగాఁ గానవచ్చు చున్నదేమో కాని నీ ప్రాణవాయువులు గ్రోల వచ్చిన యాఁడు త్రాఁచుపామనుకొమ్ము. నీవు విషాన్నము దిని బ్రతుకవచ్చును గాని సీతను గ్రహించి బ్రతుకఁజాలవు. అయ్యా రాక్షసరాజా! మిక్కిలి కష్టించి తపస్సు చేసి ధర్మఫలము సంపాదించితివి. ధర్మఫలము గదా ఆయువు శ్రీతేజము వృద్ధిఁ బొందించును. అట్టి ధర్మఫలమును పాడుచేసికొనుట బుద్ధిమంతునకుఁ దగునా? దేవతలు రాక్షసులు నన్నుఁ జంపలేరను గర్వము మానుము. నీవు వరము వేళ పేరుకొనినవారిలో నరవానరులు లేరు. సుగ్రీవుఁడు అమరుఁడు గాఁడు. నీవుపేక్షించి విడిచిన వానరుఁడు సుమా. వానరులచే నీకుఁ జావు సిద్ధము. నేనంతటి తపస్సు చేసితినిగదా యిఁక నాకేమి భయమని తలంపకుము. తపమునకుఁ బుణ్యఫలమువలెఁ బాపమునకుఁ బాపఫలము కలుగును గాని తప్పదు. ఒక పుణ్యఫల మనుభవించుకాలమందే తక్కిన పుణ్యఫలము లన్నియుఁ గలుగుచుండును. అప్పుడవి యధర్మ ఫలము నణఁగఁద్రొక్కును. పుణ్యఫలము పాపఫలము రెండు నొక్కసారిగ ననుభవమునకు రావు. రాత్రి పగలేకకాలమున వచ్చుటకలదా? కావున నీవు సలిపిన పుణ్యముల ఫలమింతవఱకు ననుభవించితివి. ఇఁక నీవు చేసిన పాపముల ఫలము శీఘ్రకాల మందే యనుభవించెదవు. నీ పాపఫలానుభవమునకు

జనస్థానమున ఖరాదివధ యంకురారోపణ మని తలంపుము. వాలి వధయు రామసుగ్రీవుల చెలిమియు స్మరింపుము. వలయు నేని యింకను జెప్పెదను. నిన్నుఁ జంక నిఱికించుకొని యేడు సముద్రంబుల ముంచిన వాలిని నొక్క బాణంబునఁ గూల్చినవాఁ డెట్టివాఁడో తలంపుము. అది చాలదేని కార్తవీర్యార్జును సమూలము నిర్జించిన పరశురాము నీవు విన్నవాఁడవేకదా. అట్టి పరశురాముని నిమిషంబున జయించిన శ్రీరాముఁ డెట్టివాఁడై యుండునో నీవే యూహింపుము.

ఉ. నే నొకరుండనే కడిమి నిర్మథనం బొనరింప నేర్తులం
కానగరంబు సర్వమును గాని వచింపఁడు రాముఁ డవ్విధిన్
దానె వధింతు నంచుఁ బ్రతినన్ వచియించెఁ గపీంద్రుసన్నిధిన్
జానకిద్రోహి; నట్లగుట సైరణచేసితి రాక్షసేశ్వరా.

ఉ. నీవశమంద యుండి ధరణీసుత యంచును నీవుచూచు నా
భావిని లంక నంతయును బాడొనరింపఁగఁ జేరియున్న యా
దేవిని గాళరాత్రిఁగ మదిందలపోయుము నీ మెడందు
సీతావిధకాల పాశమది దాల్చెనెఁ జూడము యోగ్యపద్ధతిన్.

కం. వినుమీ నావచనంబులు
దనుజేశ్వర! పలుకువాఁడఁ దథ్యము నే రా
ముని దాసుఁడ దూతుఁడ నం
దును వానరుఁడన్ శుభంబు దొరకొనునీకున్.

తే. అధిప! బ్రహ్మస్వభువు చతురాస్యుఁడైనఁ
ద్ర్యంబకుఁడు రుద్రుఁడును బురహరుఁడు నైన
నింద్రుఁడు మహేంద్రుఁడును సురాధీశుఁడైనఁ
గలన శ్రీరామవధ్యునిఁ గావలేరు.

అని హనుమంతుఁడు జంకక దిగులులేక పలికెను.

రుక్మిణి – హనుమంతుని యుపన్యాస మేమి యద్భుతముగా నున్నదప్పా.

అమ్మణ్ణి – అవునే విరోధియైనను ప్రభువు గదా మర్యాద దప్పి మాటలాడుట దూతకు నీతి గాదని కార్యహాని యని యెంతో వినయముగాఁ బ్రారంభించి వాఁడు సీతను దొంగిలించుకొని వచ్చుచుండఁ గాఁ దాను గన్నులారఁ జూచియు నీవు సీతను దొంగిలించి తెచ్చితి వని చెప్పక నీయింటిలో నున్నది నేను జూచితినని చెప్పెను. వగచినట్టే యుండవలె వాఁతపెట్టినట్టే యుండవలెనని రావణు ముఖవైఖరి మాఱుకొలఁది దానికి దగినట్లుగా క్రమక్రమముగా నెక్కఁడకుఁ దేల్చినాఁడో చూడు. ప్రతి ప్రతిషయమున నెంతయాలోచన!

తండ్రి – మేలు మేలు. గుణమెట్టిదో యెట్లు గ్రహింపవలయునో యామార్గము మీ కిప్పుడు దెలియుచున్నది. సంతోషించితిని. హనుమంతుని గుణములలో నొకగుణ మిప్పటికిఁ దెలిసికొంటిరా! తక్కినవాని నట్టులే యాలోచించి తెలిసికొనుడు.

తరువాత వినుఁడు. ఈ మాటలు రావణుఁడు విని కోపముచే మండిపడి యీ వానరుని జంపుఁడని భటుల కాజ్ఞాపించెను. ఆ యాజ్ఞ విని యతని తమ్ముఁడు విభీషణుఁడు లేచి రాజేంద్రా! నా మనవిని వినుము. రాజు దూతను జంపరాదు. ఒకరు చెప్పిన మాటలు తాను జెప్పు దూతయందు నేర మేమి యుండును? ఆమాట లెవరు చెప్పి పంపిరో వారిని దండించుట పౌరుషము గాని దూతను జంపి యధర్మకార్యము చేయ వచ్చునా? కోపముచేత నితని వధించి ధర్మహాని గావించితి వేని నీవు సకలశాస్త్రాధ్యయనము చేసి సంపాదించిన పాండిత్యమునకు గాసి యొకటేకదా ఫలమగును. ఇంతకు నితనిఁ జంపిన రాఁగల లాభమేమి? నీవు రాముని జంపితివా నీ పౌరుషము కార్యమ ఫలించును. నీ వీదూతను

జంపితివేని రామునకు వార్త చెప్పువా రెవరు? వార్త తెలియకున్న రాముఁ డెట్లు యుద్ధమునకు వచ్చును? నీవు యుద్ధప్రియుఁడవుకదా? ఇతఁడు దోషియని నీకుఁదోఁచిన దూతకుఁ జేయవలసిన శిక్ష చేయుము తలగొఱిగించుట, యంగ వైకల్యము గావించుట, కొఱడాలచేఁ గొట్టించుట, దేహముమీఁద గుర్తులువేయుట, యిట్టి శాస్త్రీయశిక్షలు చేయవచ్చునినిన సరియని యితని తోఁకకాల్చి లంకయందంతయుఁ ద్రిప్పుఁడని రావణుఁడు రాక్షసుల కాజ్ఞాపించెను. రాక్షసులును లంకలోనుండు వస్త్రములన్ని తెచ్చి హనుమ తోఁకకుఁ జుట్ట నారంభించిరి. వారు చుట్టు కొలఁది తాను దేహమును దోఁకను పెంచుచుండెను. వా రన్ని గుడ్డలు తెచ్చి చుట్టి చమురుపోసి తోఁక కొనయందు నిప్పు తగిలించిరి.

వా రిట్లు కట్టుచుండ హనుమంతుఁ డిట్లు లాలోచించు చుండెను. ఆహా! రాముని యాజ్ఞ లేదుగాక. ఉండిన వీరి నందఱ నిప్పుడే నేలఁబెట్టి కాలరాచనా. కానీ వీరు చేయునది యంతయుఁ జేయనీ ఇప్పటికి సహించుకొనియుండు యీయప్పు వడ్డితోఁ దీర్చెదనని వా రేమిబాధించినను నూరకుండెను. రాక్షసులును హనుమంతుని గట్టి తోఁకకొన నిప్పు దగిల్చి పెడఱెక్కలు విఱిచికట్టి "వీఁడే రామునిచారుఁడు రాక్షసులారా! చూడుఁడు" అని యఱచుచు వీధులవెంటఁ ద్రిప్పిరి. హనుమంతుఁ డిదే సమయమని యెక్కడెక్కడ నేమేమి యున్నదో చూచుచు వా రీడ్చినట్లెల్లఁ బోవుచుండెను. ఇంతలో రాక్షసస్త్రీలు సీతయొద్దకుఁ బోయి జానకీ! యెఱ్ఱని ముఖము క్రోఁతి వాఁడు నీతో నేమో గుఱగుఱ్ఱని మాటలాడిపోయెనే వానిని రాక్షసులు పట్టుకొని బిఱ్ఱుగఁగట్టి చుఱ్ఱని తోఁకకాల్చి వీధులవెంటఁ ద్రిప్పుచున్నారని చెప్పిరి. ఆమెయు నగ్నిహోత్రునిఁ బ్రార్థించెను. తోక కాలుచున్నను హనుమంతునకుఁ గొంచెమైన బాధగాని వేఁడిమిగాని తెలియలేదు. అదిచూచి హనుమంతుఁ డాశ్చర్యపడి యేమిది యగ్నిహోత్రుఁడు చందనశీతలుఁ డయినాఁడు. దీని కేదో గొప్పకారణము లేకపోదు. తెలిసె

దెలిసె. ఇది రామదేవుని కరుణయో సీతాదేవి మహిమయో యయియుండ వలయును. రామకార్యమునకై వచ్చితినని సముద్రుఁడు మైనాకుఁడు తోడ్పడవచ్చినట్టు లగ్నిహోత్రుఁడు సాహాయ్యమొనర్చుచున్నాఁడు కాఁబోలు. సీత దయచేతను రాముని మహిమచేతను దనమిత్రుని పుత్రుఁ డ నగుటను వహ్నిదేవుఁ[1]డు నాతోఁక కాల్పకున్నాఁడు అని సీతారాములకు నమస్కరించి యున్నట్టుండి సింహము గర్జించినట్టు లొక కేకవైచి యా కేసరినందనుఁడు పర్వతమువలె నుండు తన దేహమును గొందవలెనై తోఁకతోఁ జుట్టుపట్టులనున్న రాక్షసులనెల్ల చావమోదిఁ గిరి శృంగము వలె నున్న గవని వాకిటి కెగిరి యచటి యినుపగుదియను దీసికొని వాకిటి కావలి వారలఁజంపి నిలిచి యిట్టు లాలోచించెను.

-♦ హనుమంతుఁడు లంకఁ గాల్చుట ♦-

ఇఁక నేనుఁ జేయవలసినదేమి? సీతను జూచితిని. రాక్షసుల జంపితిని. రావణుతో మాటలాడితిని. ఇప్పుడీ లంకనుగాల్చి దుర్గముల నశింపఁ జేసితినా రామునికార్యము సుకరమగునని యీయింటిమీఁదినుండి యాయింటిమీఁదికి యీమేడనుండి యామేడకు నెగిరి లంకలోని ప్రతిగృహము తగులఁబెట్టెను. ఒక్కొక్క యింటిమీదికిఁబోయి నెమ్మదిగఁ గూర్చుండి నాలుగు ప్రక్కల బాగుగ రగులఁబెట్టి సమీపించినవారిని గొట్టి మఱియొక చోటికిఁ బోవుచుండెను. గాలియు వాటముగ విసరుచుండె గావున నూరంతయు నల్పకాలములోనే తగులుకొని మండఁజొచ్చెను. ఈ ప్రకారము విభీషణుగృహ మొక్కటి దక్కఁ దక్కినవన్నియు భస్మీభూత మొనర్చెను. లంక కాలిన విధము రాక్షసులేడ్చిన యేడుపు లేల? కథ చెప్పెదను. ఇట్లు లంకయంతయుఁ గాల్చి కోపము చల్లారఁగా సముద్రమునఁ దోఁకఁ జల్లార్చి తనలోఁ దా నిట్టు నాలోచించెను.

1. అగ్నిదేవుడు

అయ్యో! యెంతపాడుపని చేసితిని. ఒకయిల్లుగాని యొక చెట్టుగాని లేకుండ లంకనంతయుఁ గాల్చితినే. ఈ మంటలోఁ జిక్కి సీతాదేవి కాలిపోయెనేమో. ఇఁక నాగతి యేమి? కోపముచేత బుద్ధినాశముకాఁగా నేను జేయఁబూనిన కార్యమునే సమూలము నాశమొనర్చితిని. ఆహా పాపపుఁ గోపము నాకెట్టి పరితాపము తెచ్చిపెట్టెను.

కం. దీపించు నగ్ని జలముల
రూపు చెఱచునట్లు పెరుఁగురోషమును సుధీ
వ్యాపారముచే నణఁచెడు
నాపురుషుఁడె పోమహాత్ముఁ డవు ధన్యుండున్.

కం. కోపి తునుము[1] గురువులనేం
గోపి కడుం గఱకులాడు గుణవంతుల నేన్
గోపి యొనర్పంజాలని
పాపం బేదైనఁగలదె భావింపంగన్.

కం. ఆరయ వాచ్యావాచ్యవి
చారంబేలేదు కోపిజనులకుఁ జేయం
గారాని కార్య మాడం
గారాని యవాచ్య మొందుగలదే చూడన్.

కం. వాతాశనంబు[2] జీర్ణం
బౌతనకుబుసంబు విడుచునట్టులు క్షమచే
జాత క్రోధముఁ బాచెడి
యాతఁడెపో పురుషుఁడనగ నర్హుఁడు జగతిన్.

అయ్యో! నేనెంతసిగ్గుమాలినవాఁడను. ఎంతబుద్ధిలేని వాఁడను. ఎంతటిపాపిని. కొంచెమైన నాలోచింపక సీతను దహించి స్వామిద్రోహము

1. సంహరించును 2. పాము

చేసితిని. చక్కనయిన కార్యము నెంతలోఁ బాడుచేసితిని. ఆత్రగానికి బుద్ధిమట్టుగదా. తొందర పడి యిట్టికార్యము చేసి శ్రీరామునిఁ గపులను జూడ నేమని పోదును. పోయి యేమని చెప్పుదును. ఛీఛీ యింకెక్కడి శ్రీరాముఁడు ఎక్కడి వానరులు. ఎక్కడినేను. వారికి నాకు ఋణానుబంధము తీఱినది. ఇఁక నాకు మరణమే శరణము. చిచ్చులో దూకుదునా. సముద్రములోఁ జొత్తునా? కొండ మీఁదినుండి తలక్రిందుగఁ బడుదునా? సముద్రములోని మత్స్యములకు దేహ మర్పింతునా? ఎప్పటికైనను స్వభావము బయలుపడును గాని దాగదు. నాక్రోఁతిబుద్ధి నేడు లోకమునకుఁ దెలియనాయెను. అతిచంచలము రజోయుక్తమునైన మనస్సు పాడుగాను సీతాదేవిని రక్షింప శక్తి గలిగియు దండించు పెద్దవారు లేమి స్వతంత్రుడనై కార్యముచేసి యిట్టు లైతిని. అనుచుండ నాయనకు శుభశకునము లయ్యెను. ఇంతలో మరలఁ దెలివి తెచ్చుకొని యేమంటిని. ఏమంటిని. సీతాదేవిని నేనా రక్షించువాడను. ఎంతటి పొగరుపోతుమాట సీతాదేవినా యగ్ని దహించును? అగ్ని నేనాఁడైన నగ్ని దహించునా? ఆమె సమ్మతిలేక దహనుఁ డైన నామెను సమీపింపఁ గలఁడా? ఏమి నాబుద్ధి యింత వంకరత్రోవఁ బోయెను. రాము మాహాత్మ్యముచేతను సీతాదేవి దయచేతను నాతోఁ కనే యగ్ని కాల్పఁజాలకపోయెనే యిఁక శ్రీరామునిభార్యను సీతాదేవిని లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులకు దేవతయైన జానకిని నగ్నియా కాల్పఁగలదు?

ఉ. సూనృత[1]వాక్యసంపదను, శుద్ధతపంబునఁ, బ్రాణనాయక
ధ్యానరతైక చిత్తముననాయను కోరిన హవ్యవాహునే[2]
పూని దహించుఁగాక, పువుఁబోణిని నగ్ని దహింపఁజాలునే
లేని కుశంకలేల? యని లేమ[3]మహత్త్వము నెంచుచుండఁగన్.

ఆకాశమున ఋషులు చారణాదులు తమలోఁ దాము మాటలాడుకొనుచుఁ "ఏమి యాచిత్రము! లంకయంతయు నొక్కయిల్లు

1. సత్యము 2. అగ్ని 3. స్త్రీ (సీత)

తప్పఁ గాలియు సీతాదేవిమాత్రము కాలక మిగిలెను. ఆశ్చర్యమాశ్చర్య” మనుకొనిరి. ఆ మాటలు విని హనుమంతుఁడు బ్రతికితినని సంతసించి యామెను గన్నులార జూచి పోవలెనని యశోకవనమున శింశుపావృక్షము క్రింద నున్న సీతను గని యామె యడుగుఁదమ్ముల వ్రాలి నమస్కరించి “తల్లీ నాపూర్వపుణ్యమున సుఖముగా నుండు నిన్నుఁ గంటిని. వచ్చినకార్యము లన్నియుఁ దీరె. ఇకఁ బోయివచ్చెద” నని యామె సెలవు తీసికొని మరల సముద్రముఁ దాటుటకై యరిష్టపర్వతం బెక్కి యాకసంబున కెగసెను. అప్పటికిఁ జక్కగ సూర్యోదయమయ్యెను. కమలములు వికసించెను.

ఇట్లాకాశమున కెగసి మరల సముద్రముదాఁటుచుఁ ద్రోవలో మైనాకుని హస్తమున నంటి గౌరవించి దూరమున మహేంద్రపర్వతముఁ జూచి తనరాక వానరుల కెఱిఁగింప సింహనాదము చేసెను. ఆ ధ్వనివిని యిది నిజముగఁ గార్యము సాధించివచ్చు హనుమంతుని కంఠమే యని యంతవఱకుఁ గార్య మేమగునో యని సందేహమునఁ దహతహలాడుచున్న వానరులు సంతోషముచేఁ గొండ లెక్కువారును గుట్ట లెక్కువారును జెట్టు లెక్కువారును కొట్టకొనకొమ్మ నిల్చి నిక్కి నిక్కి చూచువారును చేతులు విసరువారును గడలకు గుడ్డ పేలికలు గట్టి యెత్తువారు నైరి. ఆంజనేయుని దూరమందే చూచి క్రోఁతులందఱు చేతులు జోడించి నిలఁబడిరి. హనుమంతుఁ డా పర్వతమందలి సెలయేటిలోదూఁకి వెలికివచ్చెను. అంద ఱాయనను జుట్టుకొని వృత్తాంత మడిగిరి. హనుమంతుఁ డును సీతయున్న దిక్కు తిరిగి యామెకు నమస్కరించి, “చూచితిని సీత” నని వారికిఁజెప్పి తాను బోయిన విధము చేసిన కార్యము సమస్తము అంగద జాంబవదాదుల కందఱు వినుచుండఁ జెప్పెను. అప్పుడు వానరుల సంతోషము నే నేమని చెప్పుదును. సద్దణఁగిన పిమ్మట హనుమంతుఁడు మరల నిట్లనియె.

“వానరేంద్రులారా! చేసివచ్చినకార్యము చెప్పితిని. దీనిలో శ్రీరామునితో నేదిచెప్పవచ్చునో యేది చెప్పరాదో మీరే మాలోచింపుఁడు. నాయభిప్రాయ

మేమన సీతాదేవి శీల మహిమచే శ్రీరామునికార్యము చక్కఁబడెను గాని యితర శక్తిచేతఁగాదు. ఇది వాస్తవము. తొలుత సీతాదేవి యన లోకములోని స్త్రీలలో నొకయుత్తమురాలేమో యనుకొంటిని గాని యామెను దర్శించిన పిమ్మట సర్వకాలసర్వావస్థల నామనస్సామెయందే లగ్నమై యామెనే ధ్యానించుచున్నది. రావణాసురుఁడు సామాన్యుఁడు గాఁడుసుఁడీ. వాని తపశ్శక్తిచే లోకములను నిర్దహింపఁ జాలును. అన్ని విధముల గొప్పవాడు. దుర్వ్యాపారమందే దిగి యధర్మకార్యములు చేయకుండెనా యింద్రలోకముఁ బాలింప నర్హుఁడు. అంతటివాఁడు గనుకనే సీతను దాఁకియు నాక్షణమందే చావక బ్రతుకఁగలిగినాఁడు. అట్లని సీతామహిమకంటె రావణుమహిమ గొప్పదని భ్రమించెద రేమో. సీత కేవల ప్రేమస్వరూప. ఆమె కోపమెట్టిదో యెఱుఁగదు. కావుననే రావణుఁడామెను దాఁకియు బ్రతికెను. శ్రీరాముని చేత వానిని దండింపఁ జేయవలయునని యామె తలంచి యుండుటచే వానిపై నామె కోపింపలేదు. తుదకు రావణుఁజంపునది యామె తేజమే. శ్రీరాముఁడు నిమిత్త మాత్రుఁడే. సీతాదేవి దుఃఖమును ఆమెస్థితిని నే నేమని చెప్పుదును. సీతాదేవి తొలుతనే కృశాంగి. ఇప్పుడు భర్తృవియోగముచేఁ బాధ్యమినాఁడు చదువువాని విద్యవలె మఱింత కృశించి యున్నద”ని తాను జూచినవిషయము ఆమె చెప్పిన మాటలు నన్ని వారికిఁ జెప్పెను.

జాంబవంతుఁడు లోనగువా రందఱు జరగవలసిన కార్యము నాలోచించి మన మిప్పు డేమియుఁ జేయరాదు. ఈ వార్త రామునకుఁ దెల్పి పిదప నాయన యేమి చేయుఁ డనిన నది చేయుదము. ఇప్పుడే పోదము లెండని యంత్రములతో మీటిన నెగయు పర్వతములవలె చివాలున గగనమున కెగిరి కిష్కింధకుఁ బోవుచుండిరి. ఇట్లు పోవుచు మార్గమధ్యమున సుగ్రీవుని మధువనములోఁ బ్రవేశించి వారి వారి యిష్టము వచ్చినట్టు సంచరించి తీఁగెలు త్రెంచి, పండ్లు రాల్చి, తేనెలు త్రాగి, కొమ్మలు విఱిచి, యల్లకల్లోలము చేసిరి. దధిముఖుఁడను నుద్యానరక్షకుఁడు రాఁగా వాని

నంగదుఁడు పడగొట్టెను. సుగ్రీవునితోఁ జెప్పి వీరిని శిక్షింపఁ జేయవలయునని యతఁడు పోయి సకలవృత్తాంతము సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను. సుగ్రీవుఁడును అంగదాదులు సీతను జూచివచ్చి యా ధైర్యముచే నిట్లు చేయుచున్నారని యూహించి వారినందఱను దత్క్షణము నేను రమ్మంటినని చెప్పుమని యతని నూరార్చి పంపెను. అతఁడు పోయి యామాటలు చెప్పగా వారందఱు బయలుదేఱి వచ్చి రామలక్ష్మణులకు సుగ్రీవునకు నమస్కరించి నిలిచిరి. "ఏమి హనుమంతా! కార్య మేమిచేసితి"వని రాముఁ డడుగ సీత యున్నదిక్కు తిరిగి యామెకు నమస్కరించి "నియతను ప్రాణయుక్తను జూచితిని. సీత" నని చెప్పెను.

అమణ్ణి – సీతను జూచితి నని చెప్పక చూచితిని సీతను అని చెప్పనేల?

తండ్రి – సీతను అని ఆమె పేరు ముందు చెప్పిన రెండవమాట యేమి చెప్పునో, కనబడలేదని చెప్పునో బ్రతికియున్నదని చెప్పునో మరణించినదని చెప్పునోయని తన నోర రెండవమాట వెడలులోపలనే రాముఁడు తహతహ పాటుచే నేమగునోయని చెప్పవలసినదంతయు జెప్పి కడపట సీతపేరు చెప్పెను. స్త్రీకిఁ బ్రాణమునకంటెను బాతివ్రత్య మెక్కువ. శీలములేని స్త్రీ బ్రతికియుండి పుట్టినయింటికి మెట్టినయింటికి నపకీర్తి తెచ్చి కన్నవారిని కట్టుకొన్నవారిని నరకమునఁ ద్రోయుటకంటెఁ జచ్చుట మేలు. కాఁబట్టి ముందు ప్రాణముతో నున్నదని చెప్పక రావణుచేతిలోఁ జిక్కి చెడినదేమో యిన నటువంటిది నాకేలయని రాముడు నిరుత్సాహియగునో యని ముందు నియతితో నున్నదని చెప్పెను. నియతయని మాత్రము చెప్పినఁ దనమాట వినలేదని రావణుఁ డామెను జంపెనని తలఁచునేమో యని ప్రాణముతో నున్నదని చెప్పెను. ఈ వృత్తంత మెవరైనఁ జెప్పఁగా విని చప్పుచున్నాడని తలంచునని చూచితినని చెప్పె

తరువాత దాను బోయివచ్చిన వృత్తాంత మిట్లు చెప్పెను. సంపాతి చెప్పఁగా విని నేను నూఱామడ సముద్రమునుదాఁటి తిని. అక్కడ లంకయను నొక నగరమున్నది. దానికి రాజు రావణుఁడు. వాని యంతఃపురమునకుఁ జేరిన యుద్యానవనమున మనస్సంతయు నీయం దే నిలిపి నీరాక కెదురుచూచుచు నీవు వచ్చెదవను నాశతో జీవించియుండు సీతను జూచితిని. ఆమెకు రాక్షసస్త్రీలు కావలి యున్నారు. నేలపైఁ బండు కొనుచున్నది. ఆహారములేక కృశించియున్నది. వెంద్రుక లొక్కజడగాఁ బెనగొని యున్నవి. నేను జూచునప్పటికి రావణునకు వెఱచి నీయం దాశమాని యురిపోసికొనసిద్ధముగ నుండెను. ఏమేమో మాటలుచెప్పి ధైర్యము కలిగించి ప్రాణము పోగొట్టుకొనకుండఁ జేసితిని. వానరరాజుతో మీకు స్నేహము కుదిరినందునకై యామె చాల సంతోషించెను. నీకు నమ్మిక కలుగ కాకాసుర వృత్తాంతమును జెప్పెను. ఈ చూడామణి నిచ్చెను. అని దానినిచ్చి తనకు సీతకు జరిగిన సంభాషణమంతయుఁ దెలిపి ఆమె చెప్పిన మాటలు వినుమని హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

ఆ. **"గండ భాగమునను గరఁగిపోఁ దిలకంబు**
స్వేద బిందువులను జిత్రరీతి
మణిసిలను నొకంట మమత మీఱఁగ నీవు
తిలక ముంచుటయును దలఁప వలయు.

ఉ. **దాఁచితి నీజలోద్భవము దాశరథీ! యిది నీమనోంబుజం**
బాఁచికొనంగఁ జాలుట మహాత్మ! భవద్విరహానలంబునన్
గ్రాఁచెడివేళ నిన్గనినకైవడి దీనిని గాంచిపొంగుదున్
సైఁచుట దోఁపదింక రఘుచంద్రమ యియ్యది నీకుఁబంచితిన్.

కం. **నెల యొక్కటి యెటులేనియు**
నిలుపుదు బ్రాణంబు మేన నీరజ నయనా
నెలకావల బ్రదుకను సోఁ
కులచేతికిఁ జిక్కి నిజము కువలయనాథా.

కం. హనుమా! కుశలం బడిగితి
నసుమా శ్రీరాము నతని యనుజు సుమిత్రా
తనయు సహామాత్యుని నిన
తనుజాతుని నందునున్న తక్కినవారిన్.

కం. అన్నా! రాఘువుఁ డెట్టులు
నన్ను విపత్సాగరంబునం జెడకుండన్
జెన్నారఁ బ్రోచు నాగతి
మన్ననమెయిఁ బలుకవన్న మఱవకుమన్నా.

కం. బలములతో నిచటికి రఘు
కులతిలకుఁడు వచ్చి కలనఁ గూల్చి దశాస్యున్
గెలుపొంది నన్నుఁ దనపురి
కనువునఁగొని చనినయేని యశమది గూర్చున్.

అని చెప్పె”నని యామెమాటలన్ని చెప్పి “రామచంద్రా! యీవిధముగ దుఃఖించు సీతకు నీ వేవో మాటలు చెప్పి ధైర్యము కలిగించి వచ్చితిని”. అని చెప్పెను.

శ్రీరాముఁడు హనుమంతుఁడు చెప్పిన మాటలెల్ల విని సంతోషించి సుగ్రీవాదులతో నిట్లనియె. “ఔరా! ఇతరులు మనస్సుచే నైనను దీర్పరానట్టిదై మిగుల దుర్లభమైన మహాకార్యము హనుమంతుఁ డసహాయుఁడై యొనర్చెను. ఈయనకు సరిసాటి యగువారు లోకమున నెందైనఁ గలరా? ఆ మహాసముద్రము దాఁటుటకు నీ హనుమంతుఁడు గరుత్మంతుఁడు వాయుదేవుఁడునుగాక తక్కినవారి కసాధ్యంబు. ఒక వేళ నెవఁ డైనను దాఁటెనేనియు దేవదానవసిద్ధయక్షాదుల కైనను జొరరాని లంకను పరాక్రమముచేఁ బ్రవేశించుట కెట్లు శక్తుఁడగును? ఒకవేళఁ బ్రవేశించెఁ బో మరల దేహమునఁ బ్రాణములుగలిగి యెట్లు రాఁగలుగును? ఒకవేళ

బలపరాక్రమ సంపన్నుఁడైనను పోయి మరలి రాఁగలిగినను హనుమంతునంతటి వాఁడు గాక లంకఁ జొచ్చి యంతటికార్యమట్లు నెఱవేర్పఁ గలఁడా? సుగ్రీవుఁడు పట్టినకార్యమును తన శౌర్యబల పరాక్రమములకు యోగ్యమైనవిధముగఁబ్రశస్తగతి హనుమంతుఁడు దీర్చును. భృత్యులనిన నందఱు భృత్యులా? పతిచెప్పిన దెంత దుష్కరమైనను ఘటించి యంతతోఁదృప్తిపడక దానికి సంబంధించిన దంతయుఁజక్కఁగ నెఱవేర్చు భృత్యుఁ డుత్తమభృత్యుఁడు. వాఁడే పురుషులందు శ్రేష్ఠుఁడు. భర్త చెప్పిన పని మాత్రము చేసి యెక్కువచేయ శక్తిగలిగియుఁ జెప్పనిపని మనవేల చేయవలయునని తలఁచువాఁడు మధ్యమదూత. పతి నియమించిన కార్యమును తన తెలివితక్కువచేఁ బాడుచేయు నతఁడు పురుషాధముఁడు. కావునఁ బతి చెప్పినకార్యము తన శక్తికొలఁది తనకును బతికిని గీర్తివచ్చునట్లు హనుమంతుఁ డొనర్చి సుగ్రీవునకు సంతోషము కలిగించెను. అంతియగాదు నన్ను సీతను లక్ష్మణుని బ్రతికించెను. మమ్మమాత్రమే కాదు. మా రఘువంశమును బ్రతికించెను. అంతయకాదు. మేము మరణించినను వదలని యపకీర్తిని బాపెను. ధర్మమును రక్షించెను.

ఇంతటి పరమ ప్రియమైనవార్తను వచించు హనుమంతుఁడు చేసిన కార్యమునకు సమమైన ప్రతికృతి[1] చేయఁజాలమికి మిగుల దుః ఖించుచున్నాను. అయ్యా హనుమంతా! నాకు గల ధనమంతయు నీ కిచ్చినఁ గాని నా హృదయతాపము పోదు. అట్లిచ్చుటకు నాయొద్ద ధనమేమియు లేదు. నీకు నా రాజ్యమంతయు నిచ్చినను గొఱఁతయే. కావున మహాత్మా! నీ కృతికి ప్రతికృతిగా నా కౌఁగిలి గ్రహింపుము". అని లేచి తన్నె యాయనకు సమర్పించినట్లు హనుమంతుని శ్రీరాముఁడు గాఢముగఁ గౌఁగిలించెను. ఇట్లు కౌఁగిలించి యతని గౌరవించి యిట్లనియె.

1. తిరిగి ఉపకారము చేయుట

"ఆంజనేయా! నీవు లంకనంతయుఁ దీఱుపాటుగఁ దిరిగి చూచితివికదా. రావణు బలాబలము లెట్టివి? దుర్గబలము లేపాటివి తెలుపుము. అన్ని విషయములు తెలిసిన నీవు వీనిని మాత్రము శోధింపక విడిచియుండవు. వైరుల బలాబలములు తెలిసినఁగదా ప్రతివిధానము మనము చేయవచ్చు" ననిన నాంజనేయుఁడు సవినయముగ నిట్లనియె. "రాజేంద్రా! మదపు టేనుఁగులును గొప్ప తేరులు[1]ను వీరులగు రాక్షసులును పెద్ద గడియమ్రాకులచే బిగింపఁబడిన తలుపులును గల ద్వారములు నాలుగు గలిగి లంక పదిలమై యున్నది. ఆద్వారములపైఁ గనరాకుండ శిలాయంత్రము లున్నవి. శత్రువులు వాని క్రిందికి వచ్చినపుడు యంత్రములను ద్రిప్పి రేని శిలలు కుప్పలు కుప్పలుగ వారిపైఁ బడును.

అంతియగాక ద్వారప్రదేశములందు మితిలేని శతఘ్నిక లుంచఁ బడియున్నవి. బంగారురత్నములు వైడూర్యములు వీనిచేఁ జెక్కఁబడిన ప్రాకారము శత్రువులకు దుస్సాధ్యమై యుండును. ఆపురము చుట్టి మిక్కిలి భయంకరములై మొసళ్ళచే నిండార యింతంతని లోఁతు తెలియరాని మంచి నీటి యగడ్తలున్నవి. ద్వారములందు విరివిగల పలకలవంతెన లా యగడ్తలపై నాలుగున్నవిఁ పరులసేన లగడ్తదాటి కోటలోనికి రాకుండుటకై వలసినప్పుడీ వంతెనలను యంత్రములచే నెత్తుదురు. అప్పుడవియే ద్వారములకుఁ దలుపులవలె నుండును. పనిలేనప్పుడు మరల విడిచిన వంతెన లగును. ఈ నాలిగిటిలో నొకటి కదలింపరానిదై దృఢమై తిన్నెలును పైడికంబములు గలదియునై యుండును. సేనాదర్శన సమయంబున రావణుఁ డిటకు వచ్చుచుండును. అంతియగాక నాలుగు విధముల దుర్గములను గలిగి యాధారములేక సముద్రతీరమున నావలుపోవను మార్గములేక యచటివార్త వెలికివచ్చు చొప్పులేక పర్వతాగ్రంబున నాకాశంబు వ్రేలాడునట్లు లంక యొప్పుచున్నది. తూర్పుగవనుకాచి పదివేల రాక్షసులును దక్షిణద్వారరక్షకు లొక్క నియుతమును పడమటివాకిట నొకప్రయుతమును ఉత్తరమున నొక

1. రథములు

న్యర్బుదము నుందురు. నూఱు వేలమంది రాక్షసులు నడిమిభాగము కాచియుందురు. ఎంత యుండిన నేమి? వంతెనల నెల్లఁ జెఱిచితిని. పాతికబలంబు హతముచేసితిని. అగడ్తలు పాడయ్యెను. ప్రాకారమం దెచ్చటఁ జూచినను దెఱపలు తెఱపలు గానవచ్చుచున్నవి. రాక్షసులందఱు నగ్ని హోత్రములు వేదాధ్యయనము కలవారు. అయిన నేమి దయయు సత్యము శౌచము రాక్షసు లెఱుఁగరు".

అనిన రాముఁడు ముఖంబునఁ దెలివొంది సకలవానర సైన్యంబులం గూడి యా మధ్యాహ్నమందే దండయాత్ర వెడలి సముద్రతీరముఁ జేరెను.

ఇట్లు శ్రీరామచంద్రుఁడు వానరసేనతో సముద్రతీరమున విడిసి సముద్రము నెట్లు దాఁటవచ్చునని యాలోచించు సమయమున నన్నయగు రావణుచే నవమానితుఁడై విభీషణుఁడు నలువురు మంత్రులతో వచ్చి "రామచంద్రా! శరణాగతుఁ డను రక్షింపు" మని వేఁడెను.

అప్పుడు రామచంద్రుఁడు సభఁగూర్చి విరోధియగు రావణుని తమ్ముఁడు శరణుగోరుచున్నాడు. వీనిని మనలోఁ గలుపుకొనవచ్చునా కూడదా? మీ మీ యభిప్రాయములు తెలుపుఁడని వానరులఁ గోరెను. అప్పు డందఱు వానరులు "విరోధితమ్ముఁడుగాన నమ్మరాదనియు నమ్మినఁ గీడుకలుగు" ననియుఁ జెప్పిరి. హనుమంతుఁడుమాత్రము వారి యాలోచన సమ్మతింపక తన యభిప్రాయ మిట్లు చెప్పెను.

-♦ విభీషణుని గ్రహింపవచ్చునని హనుమంతుఁడు చెప్పట ♦-

"రాజేంద్రా! నీవు బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుఁడవు. కార్యము లొనర్చుటయం దతినిపుణుఁడవు. వాక్యకుశలుఁడవు. నిన్నతిక్రమించి చెప్ప బృహస్పతియుఁ జాలఁడనిన నితరుల మాట యేల? నీవు మాయభిప్రాయ మడుగుట మమ్ము గౌరవింపనేకాని కర్తవ్యము నీకుఁ దెలియకకాదు. అడిగినప్పుడు మాకుఁ జెప్పవలసినది విధి కావున నాకుఁ దోఁచినది నేనును జెప్పెదను.

సీ. వాగ్వాదముల నేను వావదూకుఁ[1]డ నంచుఁ
దర్క నైపుణి చూపఁ దలఁపలేదు
అన్యమతంబుల నణఁచి నావాదంబె
గెలిపింపవలయు నన్తలఁపులేదు
ఎల్లవారలకన్న నేన మిన్న యటన్న
గౌరవంబునుగాంచు కాంక్షలేదు
నావచోజృంభణ మావిష్కృతముచేయ
నిది సమయంబంచు నెంచలేదు

తే. దనుజు నందలి పక్షపాతమునఁగాదు
త్వద్గురుత్వాప్తి నభిలాషవలనఁగాదు
రాజవల్లభ దశరథరాజతనయ
కలది వచియింతు శ్రీరామగౌరవమున.

ఇది కార్య మిది యకార్యమని యాలోచించుటయందు నీమంత్రివర్యు లొక్కొక్క రొక్కొక్క యాలోచన చెప్పిరి. వానియందుఁ గొన్ని దోషములు గానవచ్చుచున్నవి. ఒకరీ వచ్చినవానిని కార్యములందు నియోగించి వాఁడు సత్ప్రవర్తనము గలవాఁడని తోఁచిన గ్రహింపవచ్చును. దుష్టప్రవర్తనము గలవాఁడని తోఁచిన విడువవచ్చును అని చెప్పిరి. వానిని జేరఁదీసికదా వానికిఁ బనిచెప్పవలయును. పని చెప్పకయే వాఁడు సమర్థుఁడో యసమర్థుఁడో శిష్టుఁడో దుష్టుఁడో యెట్లు తెలియును? చేరఁదీసితిమా వాఁడిచ్చటి మర్మము లెఱింగి యేమిచేయునో? కావున నిట్టి యాలోచన సరిగాదు.

మఱియొకరు సూక్ష్మబుద్ధులగు వేగుల వారిని బంపి వా రితనిపోకల నెఱింగివచ్చి మంచి యభిప్రాయమిచ్చిన గ్రహింప వచ్చుననిరి. ఇది నిరర్థకము. దూరముననుండు వారి విషయమై వేగుల నియమింపవలయును. ఎదుట నుండువారిపై వేగులేల? మనము వేగుల నియమించిన నది

1. గొప్ప వక్త

యెదుటి వానికిఁ దెలియ కుండినఁగదా ప్రయోజనము. వానికిఁ దెలియునట్లు వేగులను వానియొద్దకుఁ బంపి ఫలమేమి?

మఱియొకరు సరిగాని సమయమున సరిగాని ప్రదేశమున నితఁడు తగినకారణము లేక సోదరుని విడిచివచ్చెనని చెప్పిరి. ఈ విషయమై యితఁడు సరియైన కారణము కలిగి సరియైన దేశకాలము లెఱిగి వచ్చెనని నా యభిప్రాయము. ఎట్లన, అన్న దుష్టుఁడని చేసిన దకార్యమని యితఁ డెఱుఁగును. అతనికంటె నీవు శౌర్యవంతుఁడవని నీది ధర్మపక్షమనియు నెఱుంగును. కావున నన్న యవమానించి వెడలఁగొట్టినపుడు వచ్చుట కాల విరోధమగునా? యుద్ధము జరుగుచున్నప్పుడు వచ్చిన ద్రోహమగును గాని ముందేవచ్చుట తప్పగునా? కావున మీరిరువురిలో గుణోత్తరుఁ డెవ్వఁడని యాలోచించి యెక్కువ గుణవంతుఁ జేరెను. బుద్ధిమంతుఁడగు వాఁ డిటుచేయక మఱి యెటు చేయును.

మఱియొకరు గూఢపురుషులను బంపి ప్రశ్నోత్తరములచే నతనివాస్తవాభిప్రాయము గ్రహింపవచ్చునని తెలిపిరి. ఇందొక దోషము తోఁచుచున్నది. ఏమనఁ బరిచితి లేనివాఁ డొకఁడు తన్ను గురించి ప్రశ్నలువేయఁగా నతఁ డేనిమిత్తముగఁ దన్నడుగుచున్నాఁడో తెలియని కారణముచే నేమి చెప్పినా నేమో యని బుద్ధిమంతుఁడు తగిన ప్రత్యుత్తరము లీయఁడు. అతఁడు సరియైన యుత్తరము లీయలేదని యతనిపై సందియము కలుగును. ఈ విధముగ నిర్దోషియగువాఁడును నిష్కారణముగ సందేహింపఁబడునే కాని వాస్తవ మిట్టిదని యేర్పడదు. అంతియ కాదు. మాటలలోఁ దా నేనిపుణుఁడని తలంచువాఁడు. చమత్కారముగ మఱియొకనిఁ బ్రశ్నింపఁగా నతఁడును సమర్థుఁడగు నేని యెదుటివానికి తన భావము బోధపడునట్లు మాటకుమాట ప్రత్యుత్తర మిచ్చునుగాని భావ మెఱుంగనీయఁడు. కావున నీ యాలోచన సరిగాదు. ఇతఁడు దుష్టుఁడా శిష్టుఁడా యను విషయమై నాయభిప్రాయ మేమనఁ జెప్పెదను. ఇతఁడు మాట లాడునపు డితని

ముఖమును బరీక్షించుచుండితిని. దుష్టభావము కొంచెమైనను కానరాలేదు. ముఖము ప్రసన్నముగానే యున్నది. వంచకుఁడగువాఁ డిట్లు నిబ్బరముగ రాఁజాలఁడు. ఒకవేళ వచ్చినను లేనిది కల్పింపునపుడు మాటల యందైనఁ దడఁబడును. అట్టిదోష మితనియందు లేదు.

ముఖము చూచిన భావము తెనియునా యొకవేళ తెలిసినను భావమొకవిధముగా ముఖవికారము మఱియొకవిధముగా నుండఁగూడదా యను సందేహము గలుగవచ్చును. రూపము నేవిధముగనైన మార్పవచ్చునుగాని భావమును దాఁచిపెట్ట నెట్టివారికి శక్యముగాదు. భావమెట్లెట్లు మాఱుచుండునో యట్లట్లు దాని కనురూపముగ ముఖమును మాఱుచు వాస్తవమును బయలు పెట్టుచుండును. కావున ముఖమునుబట్టి భావము గ్రహించితిని. ఇతనియందు దుష్టభావము లేదు. ఇతఁ డిచ్చటికి వచ్చుటకు దేశమొకటి యుండవలయుఁ గదా యనిన నీవు వాలిని జంపి వానర రాజ్యము నొందఁగోరి నిన్నాశ్రయించెను. కావున నితనిఁ జేర్చుకొనవచ్చును".

అమ్మణ్ణి – విభీషణుఁడు తనకుఁజేసిన యుపకారమును హనుమంతుఁడు చెప్పలే దేల?

రుక్మిణి – ఆమాట చెప్పిన బదు లుపకారముచేయఁ జెప్పుచున్నాఁడుగాని వాస్తవ మెఱిఁగి రాముని క్షేమమాలోచించి కాదని తక్కిన వారనరా? తాను సముద్రము దాఁటునపుడు అంకలోను జేసిన కార్యములను రామునకుఁ దాను జెప్పెనా?

అమ్మణ్ణి – దాని కారణము నేనప్పుడే గ్రహించితిని.

తండ్రి – హనుమంతుని వాక్యములను విని శరణాగతరక్షణ మవశ్యకర్తవ్యమని తాను దగిన కారణములను జెప్పి శరణాగతరక్షణబిరుదము వహించి శ్రీరాముఁడు విభీషణుఁ జేరఁదీసి

సేతువుకట్టి సముద్రముదాఁటి లంకముట్టడించి యుద్ధమున కుపక్రమించెను. ఈ యుద్ధమునందు హనుమంతుని బలపరాక్రమములు వర్ణించుచుండినఁ జాలఁగాలము పట్టును. కావున ముఖ్యమైనవి చెప్పెదను.

ధూమ్రాక్షుఁడు అకంపనుఁడను రాక్షస నాయకులను వధించెను. రావణునిముఖ్యమంత్రియగు ప్రహస్తుఁడు యుద్ధములోఁ జావఁగా రావణుఁడు తానే యుద్ధమునకు బయలుదేఱి వచ్చెను. అప్పుడు రావణునకు హనుమంతునకుఁ జిత్రమైన యుద్ధము జరిగెను. రావణాసురుఁడు వానరులనందఱను కసిమసఁగి చంపుచుండఁ జూచి వీని నిట్లూరక విడువరాదని హనుమంతుఁడు చివాలున నతని రథంబుమీఁదికి దుమికి విండ్లు పెఱికి పాఱవైచి తోఁకతో బాణములఁ చెదరగొట్టివైచి యెదురుగ నిలుచుండి క్రూరపుఁ జూపులఁ జూచుచు వానితో నిట్లనియె. “రావణా! నేనెవఁడనో యెఱుఁగుదువా? జ్ఞప్తియందున్నానా? ఆనాఁడు నాచేతిదెబ్బ తప్పించుకొంటివి. ఈనాడు నీవెక్కడకుఁ బోయెదవురా. ఇదో యీముష్టి చూచితివా? ఇది ముష్టిగాదు నీపాలిటి యమదండము. దీనిచే నిన్నిదినము లుగ నీ దేహమున నీవు రక్షించుచుండిన ప్రాణవాయువును వెడలఁగొట్టెదను. వానరులచేత నీ చావు సిద్ధమని నమ్ముము. నీ కొడుకు అక్షుఁడు నాయనా యని యమలోకమునఁ గలవరించుచున్నాఁడు. ఇదిగో నిన్నిపుడే వానియొద్దకుఁ బంపెద” ననుచుండ రావణుఁడు హనుమంతు నొక గ్రుద్దు గ్రుద్దెను. హనుమంతుఁడును కన్నుల నిప్పులురాల హుంకరించి వాని యెదురుఱొమ్మున నొకపోటు పొడిచెను. ఆ దెబ్బకు వాఁడు భూకంపమునఁ బర్వతమువలె గడగడ వడఁకి ప్రాణము కంఠగతము కాఁగా వచ్చుపోవు ప్రాణములతో మూర్ఛిల్లిపడెను. రావణుని దుస్థితిని జూచి మేలు హనుమా మేలు అని యాకాశమున దేవతలందఱు ప్రశంసించిరి. అంత కొంతసేపటికి తెప్పఱిల్లి రావణుఁడు లేచి “హనుమా! నీవే బలవంతుఁడవు. నీపోటుచే

యమలోకము చూచి వచ్చితిని". అన హనుమ 'పోటుల తారతమ్యమెఱుగని మూఢుఁడా! నీవు జీవించి యుండియు నాపోటేల ప్రశంసించెదవు? ఈసారిపోటున కేమయ్యెదవో చూడు' మన నింతలోన రావణుఁడిరువది చేతులను హనుమంతుని గ్రుద్దెను. ఆ దెబ్బకు హనుమంతుఁడు కొంచెము మూర్ఛిల్లెను. ఇతఁడు మూర్ఛతేఱెనా చంపునని భయపడి రావణుఁడు శీఘ్రముగ మఱియొకగుంపుమీఁదికిఁబోయెను. ఇంతలో హనుమంతుఁడు స్మృతి తెచ్చుకొని 'తప్పె తప్పె ఇతరులతో యుద్ధముచేయునపుడు మనము పోవుట ధర్మముకాదు. కానీ, సమయము దొరకదా' యని చూచుచుండెను. ఇంతలో రావణునితో యుద్ధముచేసి లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లెను. రావణుఁ డాయననుబట్టి యెత్తికొని లంకకుఁ బోవలయునని తలఁచి దేరు దిగి నేలవ్రాలియుండిన లక్ష్మణుఁ జేరఁబోయి పండ్లీలకఱచి యిరువదిచేతులను బట్టి లక్ష్మణు నెత్తెను కాని నమ్మహాత్ముని కొంచెమైనఁ గదలింపఁజాలఁ దయ్యెను. ఇట్లు లక్ష్మణు నెత్తవలయునని రావణుఁడు పోరాడుట చూచి హనుమంతుఁ డెగిరి యొక్క దూఁకు దూఁకి లక్ష్మణుపై వంగియున్న రావణు వీపుపై నొక గ్రుద్దు గ్రుద్దెను. ఆ దెబ్బకు దిమ్మ తిరిగి రావణుఁడు చచ్చినట్టు నేలఁబడియుండి కొంతసేపటికి లేచి యెట్లెట్లో పోయి రథమునఁ గూలబడెనుగాని మునుపటి జవసత్త్వంబులు మరల నతనికి రావయ్యెను. రావణుఁ డెత్తలేని లక్ష్మణునిఁ 'జయరామచంద్రా' యని మనస్సులో ధ్యానించి యెత్తికొనిపోయి హనుమంతుఁడు రామునియొద్ద దించెను. రావణున కంత బరువై లక్ష్మణుఁడు సుహృదుఁడును బరమభక్తుఁడును నగుట హనుమంతునకుఁ మిగుల దేలికగ నయ్యెను.

రావణుఁడును కొంతసేపటికిఁ దెప్పిఱి మరల యుద్ధమునకై కడంగి రాముని మీఁదికిఁ బోయెను. గాని హనుమంతుని వాహనముగాఁ గొని శ్రీరాముఁడు నిమిషములో రావణు నోడించి తఱుమఁగొట్టెను. ఇట్లు పరిభవపడి రావణుఁడు తన తమ్ముఁడగు కుంభకర్ణుని నిద్దురలేపి యుద్ధమున

కంపెను. వాఁడును శూలాయుధుఁడై కనిమసఁగి వానరులను బట్టిమ్రింగుచు శూలమున వేలకొలఁది చంపుచుండుట చూచి హనుమంతుఁడు పెక్కు బారువుల భారముగల యతని యుక్కుశూలమును బట్టికొని మోఁకాట విఱిచెను. తరువాతఁ గుంభకర్ణుఁడును శ్రీరామునిచేఁ జచ్చెను. ఆవలయుద్ధమునకు వచ్చినవారిలో దేవాంతకుఁడనువాఁడు హనుమంతుని జంపఁదలంచి పరిఘమెత్తుకొని యాయనమీఁదికి రాఁగా హనుమంతుఁడు తటాలునఁ జేరఁబోయి నడినెత్తిమీఁద పిడికిట నొక మొట్టుమొట్టిన తల రెండుగఁబగిలి వాఁడు చచ్చెను. వానిచావు చూచి త్రిశిరుఁడును యుద్ధమునకు వచ్చెను. బలాధికుండైన యా మూఁడు తలల రాక్షసుని జూచి మహాబలనందనుఁ డొక కొండశిఖర మెత్తివానిపై వై చెనుగాని వాఁడు దానిని బానములచేత పిండి పిండిగఁగొట్టెను. ఆ శిఖరము వ్యర్థమై పోవుటచూచి హనుమంతుఁడు ఱువ్వుఱువ్వున రెండుచేతులతో వానిపై చెట్లవాన గురియించెను. వాఁడును బాణవర్షముచే దానినెల్ల నణంచెను. దానికిఁ గోపించి హనుమంతుఁడు మెఱుఁగు మెఱిచినట్లు చివాలున వాని తెరిగుఱ్ఱములపైఁబడి వానిని నఖములచేఁ జీల్చి వైచెను. అట్లు జీల్చు హనుమంతుని నతఁడు శక్తిచే కొట్టెను గాని దానిని ఆంజనేయుఁడు రెండుగ ఖండించెను. త్రిశిరుని ముఖ్యసాధనము తునియలు కాఁగా నందఱు మేలుమేలని మెచ్చిరి. అంతతోఁబోక వాఁడు ఖడ్గములచే హనుమంతుని బొడువరాఁగా ఆయన దానిని గుంజి యార్చి యా త్రిశిరుని కిరీటముల బట్టికొని వానిని పైకెత్తి కత్తితో నొక విసరు విసరగా మూఁడు తలలు తెగెను. మొండెము నేలఁబడెను. కిరీటముల తోడి తలలను విసరి హనుమంతుఁడు శత్రుసేనలో వైచెను.

తరువాత మాయావియైన యింద్రజిత్తు యుద్ధమునకు వచ్చి బ్రహ్మాస్త్రము నాశ్రయించి యెవరికిని గానరాక మేఘముల చాటున నుండి బాణవర్షము గురియించి వానరసేన నంతయు నేలపాలు చేసెను. కాళ్లు

విఱిగినవారు చేతులు తునిసినవారు తలలు పగిలినవారు ఎముకలు నొగిలినవారు ప్రాణములు పోయినవారునై కుప్పలు కుప్పలుగా వానరులందఱు నేలఁబడిరి. దానికిఁ బ్రతివిధాన మెఱిఁగినవా రగుట హనుమంతుఁడు విభీషణుఁడు మాత్రము కీడు చెందక సుఖముగా నుండి కొఱవులు చేతఁబట్టుకొని జాంబవంతుఁ డెచ్చటనున్నాఁడో వెదుక నారంభించిరి. ఇట్లు వెదుకఁగా నొకచోటఁ గన్నులునిండ బాణములు గ్రుచ్చుకొని దేహమంతయు గాయములు కాఁగా కుప్పగూలి యుండిన యతనిఁ జూచి విభీషణుఁడు 'జాంబవంతా! క్షేమమా?' యని యడిగెను. ఆయన "అయ్యా నీవు విభీషణుఁడవని నీ కంఠ ధ్వనిచే నెఱిఁగితినిగాని బాణములు క్రుచ్చుకొనుటచేఁ జూడఁ జాలకున్నాను. అయ్యా హనుమంతుఁడు ప్రాణముతో నున్నాఁడా" యని యడిగెను. ఆ మాటవిని యాశ్చర్యపడి విభీషణుం డిట్లనియె. "భల్లూకరాజా! రాముని లక్ష్మణుని వానర ప్రభువగు సుగ్రీవుని నెవ్వరి నడుగక హనుమంతుని క్షేమము విచారించెదవేల" యనిన నాయన యిట్లనియె. "అయ్యా విభీషణా హనుమంతుఁ డొక్కఁడు బ్రతికియుండెనా యందఱము బ్రతికినవారమే. అతఁడు మరణించెనా యిందఱు బ్రతికి యుండియుఁ జచ్చినవారే కావున నాయన క్షేమము నడిగితిని. వినిపింపు"మనిన నింతలో హనుమంతుఁడు తన పేరు చెప్పి జాంబవంతునకు నమస్కరించెను. హనుమంతుఁ డను పేరు వినఁగానే తన్ను మరలఁ దల్లికడుపునఁ బుట్టినవానిఁగా నెంచి జాంబవంతుఁ డిట్లనియె.

"కపివర్యా! రా రమ్ము ఈ వానర సేననంతయును గావ వీవే దిక్కు. శౌర్యమున నీకు సమానులు లేరు. మా కందఱకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడవు నీవేకదా. నీ శౌర్యసాహసపరాక్రమములు చూప నిదే సమయము. వానరులు భల్లుకములు రామలక్ష్మణులు సంతసించునట్లు నీవొక కార్యము చేయుము. నీవు సముద్రంబు దాఁటి హిమవత్పర్వతమున కేగి యావల ఋషభశైలమును గైలాసపర్వతమును జూచి వానిమధ్యమున మిక్కిలి కాంతులుగలిగిన

సర్వౌషధులచే నొప్పు నోషధిగిరిం జూడుము. ఆ పర్వతశిఖరంబున నతిశయించిన కాంతులుగల యోషధులు నాలుగున్నవి. వానికాంతులచేతనే నీవు వానిని గుర్తింపఁగలవు. వానిపేరు సంజీవకరణి, విశల్యకరణి, సావర్ణ్యకరణి, సంధానకరణి. అవి కొనితెచ్చితివా యీ చచ్చినవానరు లందఱు బ్రతుకుదురు. పొమ్ము. వీరికెల్లఁ బ్రాణ మిమ్మ"నిన హనుమంతుఁ డుప్పొంగి దేహమును బెంచి గిరిశిఖరం బెక్కి "జయ రామచంద్రా" యని నమస్కరించి చివాలున నెగిరెను. ఆ త్రొక్కుడు వేగమునకు లంకయంతయు నాట్యమాడినట్టు చలించెను. అట్లు రామచంద్రుని మనస్సున స్మరించుచుఁ బోయిపోయి హిమవంతయుఁ జేరి యా మందులపర్వతముం గనిపెట్టి యా యోషధులకై వెదకెనుగాని యవి తమ్మెవ్వఁడో గ్రహింప వచ్చినాఁ డని యెఱింగి కనుమఱఁగెను. అది చూచి యాంజనేయుఁడు కోపించి

ఉ. "ఏమి నగోత్తమా! కరుణ యింతయులేదుగ రామచంద్రు పై
నేనున యోషధిప్రతతి నిట్టు లణంచితి లోన నిద్దియే
నీమది నిశ్చితంబ యగునేని మదీయ భుజాభిభూతమై
యేమయి పోదువో యెఱుఁగుదే యిదిగో నినుఁ బిండి గొట్టెదన్".

అని సకాంచనమై సహస్రధాతువులతోఁ గూడిన యాపర్వతమునకుఁ దోఁకనుజుట్టి జయ రఘువీరా యని దాని పాఁతుతోఁ బెకలించి మేఘమార్గమున కెగసి దేవత లౌరా యని ప్రస్తుతింప రయమున లంకకు వచ్చెను. ఆ మూలికమీఁది గాలి పొఱఁగానే చచ్చిన వానరులందఱు లేచిరి. వానర మధ్యమునఁ బర్వతము డించి పెద్దవారికెల్ల హనుమంతుఁడు మ్రొక్కెను. ఆ యోషధుల వాసనచే రామలక్ష్మణులును తక్కిన వానరులును మూర్ఛదేఱిరి. మరల హనుమంతుఁ డా పర్వతముఁ గొనిపోయి యెప్పటిచోట దించివచ్చెను.

తరువాత సుగ్రీవు నాజ్ఞగొని హనుమంతుఁడు వానరసమూహముతోడఁ బ్రాకారముఁ దాటి లంకఁజొచ్చి గృహము లన్నియు దహించెను. అదిచూచి

రావణుఁడు కోపించి కుంభకర్ణుని కొడుకుల కుంభ నికుంభ లనువారలను యుద్ధమునకై పంపెను. వారిరువురు తండ్రివంటి బలపరాక్రమ సంపన్నులు అందు కుంభుని సుగ్రీవుఁడు చంపెను. నికుంభుని హనుమంతుడు వధించెను. రాక్షసవీరులెల్లఁ బోయినవారు పోయినవారే గాని మరలి రాకుండుటచూచి రావణుఁడు రెండవసారి యింద్రజిత్తును యుద్ధమునకుఁ బంపెను. ఆ మాయలమారి యిట్లాలోచించెను.

ఈ వానరులు రామలక్ష్మణులు స్వల్పప్రయత్నములచేఁ జచ్చువారు కారు. నికుంభిలయాగము చేసితినా నాచే నెట్టి వారైనఁ జచ్చునట్టు బ్రహ్మవరము కలదుగదా. దానినొనర్చి రామలక్ష్మణులను సుగ్రీవాది వానరులను నాశము చేసెదను. నేను యాగము చేయుచోటికి వానరులు రాకుండున ట్లొక యుపాయము చేసెదను. అని తలఁచి మాయాసీతను గల్పించి దానిని తన తేరిపై నెక్కించుకొని హనుమంతుఁ డున్న దిక్కు యుద్ధమునకు వచ్చెను. హనుమంతుఁడును వానినిజయింపవలయు నని యొకపర్వతము నెత్తికొనిపోయి తేరియందు రామా రామా లక్ష్మణా యని యేడ్చుచున్న సీతాస్వరూపము జూచి నిక్కపు సీతయని భ్రమించి యేమి వీఁడీమెనేల రణరంగమునకుఁ దెచ్చెనని సందేహించి పర్వతమును వైవక నిలఁబడెను. అప్పు డాయనఁ జూచి యింద్రజిత్తు ఆమాయాసీత తలవెంట్రుకలు పట్టికొని క్రోధవశుఁడయి కత్తియెత్తి నఱకఁబోయెను. అదిచూచి హనుమంతుఁడు కన్నులనీరు కాఱుచుండ వానితో నిట్లనియె. “ఓరి మూర్ఖ! పాపాత్ముఁడా! శుంఠా! దయావిహీనుఁడా! పరసతి తలవెంట్రుకలను నీవేమని పట్టితివి? బ్రహ్మ ఋషివంశమందుఁబుట్టియు రాక్షసస్త్రీకిబుట్టితివిగావుననే నీవిట్టి మహాపాపము చేయఁ గడంగితివి. ఆఁ డుదానిని జంపఁబూనిన నీకు దయగాని జుగుప్సగాని లేదుకదా. ఓరి నీచుఁడా! యిల్లు వాకిలి రాజ్యము భోగము సర్వమువదలి పతియందలి భక్తిచే నరణ్యములకు వచ్చిన పతివ్రతను నేమని చంపఁబూనితివి? ఆమె

నీ కేయపరాధము చేసెను? తండ్రినిమించిన కొడుకవు నీవేసరి. ఓరి! ఆమెను విడుము. విడువక చంపితివా నిన్నెట్టులైనఁ జంపక నేను విడువను నమ్ముము. స్త్రీవధ చేసి పరమపాపుల నరకమున కేల పోయెదవు". అని సీతను విడిపింప వలయునని తనమీఁదికి సేనతోవచ్చు హనుమంతునిఁ జూచి యింద్రజి త్తిట్లనియె. "ఓయి హనుమంతా! నీ బెదరింపులు నాయొద్ద సాగవు. రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవుఁడు మీరెల్ల నీ సతికై కదా యిక్కడికి వచ్చితిరి. కావున ముందీమెను జంపి తరువాత రామలక్ష్మణులను సుగ్రీవుని మిమ్మెల్ల నేలపాలు చేసెదను. స్త్రీవధ కారాదంటివి. శత్రువుల మనస్సు నొచ్చు కార్య మెయ్యదియైనఁ జేయవచ్చునను రాజనీతి యెఱుగవా? యని కత్తిఁజళిపించి యా మాయాసీత కంఠమును నఱికి యోరి వానరుఁడా! మీరందఱు వచ్చినపని ముగిసెనుగదా. ఇఁక రారండని చేత విల్లుగొని బాణవర్షము గురియించిన వానరులెల్ల భయపడి చెదరి పాఱిరి. రోషముచేతను శోకముచేతను హనుమంతుఁ డతనితోఁ గొంత యుద్ధముచేసి తనలో నిట్టు లాలోచించెను. ఇప్పుడు నేను వీనిని జంపియు లాభమేమి? ఈ వార్త రామునకుఁ దెలిపి యాయన యెట్లుచేయుమనిన నటుచేయుట మేలని తలఁచి రామునియొద్దకుఁ బోయెను. ఇదే సమయమని యింద్రజిత్తు హోమము చేయ నికుంభిలకుఁ బోయెను.

సీతావధ వృత్తాంతము హనుమంతుఁడు చెప్పఁగా రాముడు విని పట్టరాని దుఃఖమున మూర్ఛపోయెను. లక్ష్మణుఁడును నిర్విణ్ణుడై యన్న కుపచారములు చేయుచుండెను. వానరులెల్ల దుఃఖావేశముచే మైమఱచియుండిరి. ఇంతలో నెచ్చటికో పోయిన విభీషణుఁడు వచ్చి రామలక్ష్మణుల స్థితిచూచి యిది యేమనియడిగెను. హనుమంతుఁడు చెప్పినవార్తను లక్ష్మణుడు విభీషణునకుఁ జెప్పెను. ఆ మాటను విని విభీషణుఁ డాలోచించి యోహో తెలిసెఁ దెలిసె. ఇది యింద్రజిత్తు మాయ. వ్యసన పడకుఁడని వానియాలోచన మంతయుఁ దెలిపి "యిఁక మన

మేమాత్రము జాగుచేసినను వానిహోమము ముగియును. ఆ హోమము ముగిసెనా మన మందఱము చచ్చినవారమె. కావున రామా యతనిఁ జంపుటకుఁ దగిన సేనతో లక్ష్మణు నంపుము. నేను గూడఁబోయెద"నని వానరసేనతో లక్ష్మణునితో నింద్రజిత్తుండుచోటికిఁ బోయెను. హనుమంతుఁడును లక్ష్మణునకు వాహన మయ్యెను. ఇట్లు నికుంభిలకుఁ బోఁగా రాక్షససేనా మధ్యమున నింద్రజిత్తు హోమము చేయుచుండెను. ఆ సేన నెవరికిని భేదింపరాకయుండెను. అప్పుడు లక్ష్మణునిదించి హనుమంతుఁడు రాక్షససేనపైఁ గవిసి చెట్టొకటి తీసి త్రిప్పి త్రిప్పి రాక్షసులనెల్లఁ గాళ్ళతోను చేతులతోనుఁ దోకతోను కొట్టి కొట్టి నుగ్గునూచము చేసి తెఱపిచేసికొని లోపలఁదూఱి హోమ ద్రవ్యములెల్ల నెత్తి నలుదిక్కులఁ బాఱవైచి యగ్నులఁ జెఱిచి యింద్రజిత్తుని నొక్కగ్రుద్దు గ్రుద్దుఁ బోవ నతఁడీ ప్రేటుపడినఁ జచ్చెదనని హోమము విడిచి తేరిపైకుఱికి విల్లుతీసికొని యుద్ధముచేయఁ బ్రారంభించెను. అప్పుడు విభీషణప్రేరితుఁడై లక్ష్మణుఁడును వచ్చి వానితో మూఁడుదినములు పోరాడి వధించి యన్నయొద్దకు వచ్చెను.

మూలబలముతోడ నందఱు చావఁగా రావణుఁడు కట్టకడపటఁదానే యుద్ధమునకువచ్చి ఘోరయుద్ధం బొనర్చి యందు మయుఁడిచ్చిన యమోఘ ఘంటాశక్తిచే లక్ష్మణు మూర్ఛిలఁజేసెను. అప్పుడు మరల హనుమంతుఁడు సంజీవని దెచ్చి లక్ష్మణుబ్రతికించెను. ఈ రెండవసారి సంజీవని తెచ్చినపుడొక వింత కథను గొందఱు వ్రాసియున్నారు. అది వాల్మీకిరామాయణములో లేదు. చెప్పుమనినఁ జెప్పెదను.

అమ్మణ్ణి – సత్యమో యసత్యమో ముందాకథ చెప్పి తరువాత నదియేల యసత్యమా కారణము చెప్పుము.

తండ్రి – రామాజ్ఞప్రకారము లక్ష్మణుని బ్రతికింప హనుమంతుఁడు సంజీవని తేఁబోవుచున్నాఁడని విని రావణుఁడు మారీచున కొడుకగు కాలనేమి యింటికిఁబోయి యతనిఁ జూచి యిట్లనియె.

మారీచనందనా? రాముఁడు లంకను ముట్టడించుటయు యుద్ధము జరుగుచుండుటయు నీ వెఱుంగుదువు కదా? నాశక్తిచే లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లి పడినాఁడు. అతనిని బ్రతికింప హనుమంతుఁడు సంజీవని దేర ద్రోణాద్రికిఁ బోవుచున్నాఁడు. ద్రోణపర్వత సమీపమున నొక మడుఁగున్నది. ఆ మడుఁగులో ధాన్యమాలిని యను నొక అప్సరస మునిశాపంబున మొసలియైయున్నది. దానిచేతఁ జిక్కి తప్పించుకొన నెట్టివారికి శక్యంబుగాదు. కావున నీవు ముందుగఁబోయి యచ్చోట నొక యాశ్రమంబుఁ గల్పించు కొని ముని వేషంబు ధరించియుండుము. ఆ త్రోవఁ బోవు హనుమంతు నాకర్షించి ముచ్చటలచేతను మాయలచేతను హనుమంతునికి కాలహరణ మగునట్లు చేయుము. ఉదయమైనయెడ సంజీవని ప్రయోజన పడదు. కావున నుదయమగువఱ కతని నందేయుండఁ జేయుము. కాదేని మడుఁగులోనికి దిగునట్లైనఁ జేయుమని చెప్పిన వాఁడును దప్పించు కొను మార్గములేక నా తండ్రిగతి నాకును లభించె నను కొనుచు మనోవేగంబునఁ బోయి రావణుఁడు చెప్పినచోట నొక రమ్యమైన యాశ్రమమును గల్పించుకొని యుండెను. ఆ మార్గమున నాకాశమునఁబోవుచు హనుమంతుఁడు భూమిపైనున్న యాశ్రమమును జూచి పూర్వము నేను వచ్చినపు డిచ్చట నాశ్రమము లేదు. నేఁ డెచ్చటనుండి వచ్చెను. త్రోవతప్పితినా. అయినను ఈ యాశ్రమమందు మునిపుంగవుఁ డొకఁ డుండును. ఆయన నడిగి పోదమని భూమికి దిగి మాయామునిని జూచి నమస్కరించెను. అతఁ డును నిక్కపు మునివలె నటించి లంకలోని వృత్తాంతము హనుమంతుని రాకకుఁ గారణము చెప్పి యాంజనేయా! నేను

యోగదృష్టిచే నీ వృత్తాంతముఁ దెలిసికొంటిని. నీవు పూనిన రామకార్యము నా కార్యమే యని తలంపుము. నీకు సర్వవిధముల సాహాయ్య మొనర్చెదను. ఈ వనము నందే సంజీవనిని మించిన మూలికలున్నవి. వానిని గొని పొమ్ము. నీవు ద్రోణాద్రికిఁ బోయి వచ్చువఱకు జాగగును. అంతవఱకు లక్ష్మణుని మేన నూపిరి యుండునో యుండదో. అంతియగాక నాయొద్దఁ జచ్చినవారిని బ్రతికించు మంత్రమున్నది. దానిని నీ కుపదేశించెదను. అనిన నయ్యా! నా కా మంత్రతంత్రము లేల? దప్పియగుచున్నది. ఇందు నదిగాని కొలనుగాని యుండినఁ జూపుమని హనుమంతుఁ డనెను. కాలనేమి యివె నా కమండలువునందు నీళ్లున్నవి త్రాగు మనిన నవి నాకుఁ జాలవు. సరోవరంబుండినఁ జూపు మని హనుమంతుఁడనెను. అటైన నిదో యిటు కొంతదూరము పొమ్ము. అందు రమ్యమైన కొలను గలదు. ఆ నీళ్లు త్రాగి రమ్ము నీకు మంత్ర ముపదేశించెద నని కాలనేమి పలుక హనుమంతుఁ డతఁడు చెప్పిన మార్గమునఁ బోయి కొలని యందు దప్పిదీర నీళ్లుత్రాగుచుండెను. అప్పు డందున్న మొసలి వచ్చి హనుమంతుని పాదము పట్టుకొనెను. పట్టిన పట్టుతోడన కరువలి పట్టి బిట్టెగసి తన్నిన నది పట్టువిడవక దిట్టతనంబున నాయనను మ్రింగఁ జొచ్చెను. ఆహా యెట్టి యిక్కట్టులఁ జిక్కుపడితిని. నేను మరణింతునని నాకు వ్యసన మేమాత్రము లేదుగాని రామునికార్యము నా మూలమునఁ జెడునుగదా యని పరితపించెదను. అని యాలోచించుచు మరల ధైర్యము తెచ్చుకొని కానీ మ్రింగనిమ్ము. ఇది యెందుఁ బోఁ గలదని హనుమ తటాలున సూక్ష్మరూపము ధరించి దాని యుదరంబుఁ జొచ్చి మేను పెంచి ప్రేగులు ద్రెంచి నరములు

నొంచి యెముకలు పెఱికి కుత్తుకలోఁగూరి పొట్టచీల్చుకొని వెలికివచ్చెను. ఇట్లతఁడు వెలికిరాఁగా నది మకరరూపము మాని దేవతాకాంతయై యెదురనిలిచి హనుమంతునకు నమస్కరించి యిట్లనియె. పుణ్యాత్మా! రామకార్యధురంధరా! వాయుకుమారా! నీ కృపవలన నేను శాపవిముక్త నైతిని. దేవలోకమునకుఁ బోయెదను. సెల విమ్మనిన హనుమంతుఁడు నీ వెవ్వ తెవు? నీ పేరేమి? ఏల నీ కిట్టి శాపము కలిగె? ఎవరు శపించిరనిన నా సురతరుణి యిట్లనియే. ఆంజనేయా! నేను ధాన్యమాలిని యను దేవకాంతను. ఒకనాఁడిచ్చట నేను జల క్రీడ లాడుచుండ శాండిల్యుఁడను మునీంద్రుండు వచ్చి నన్నుఁ జూచి మోహించి పిలిచెనుగాని నేను వినయమున నిట్లంటి. మునివరా! నే నిప్పుడు రజస్వలనై యున్నదాన. నేఁటికి నాలవనాఁడు స్నానదినంబు. ఆనాఁడు వచ్చెద క్షమింపుము. అనిన నతఁ డంగీకరించి పోయెను.

అమ్మణ్ణి – ఇంద్రుఁడు మనుష్యస్త్రీలకేగదా తన పాపమును రజోరూపమునఁ బంచి యిచ్చెను దేవతాస్త్రీలకుఁ గూడ నీబాధగలదా?

తండ్రి – ఈ కథ సత్యమునుగుఱించి నేను ముందే సందేహించి చెప్పితినిగదా? తరువాత వినుఁడు.

ధాన్యమాలిని – నే నట్లుపోయి గంధమాదన పర్వతంబున విహరించుచు వీణియగొని పాడుచుండ రావణుం డాత్రోవ బోవుచు నన్నుఁ జూచి బలాత్కరించి చెఱిచెను. అప్పుడు సద్యోగర్భంబున నతికాయుఁడను కుమారుఁడు పుట్టెను. ఆ కుమారు నతనికిచ్చి నాలవనాఁడు శాండిల్యమునియొద్దకుఁ బోవ నతఁడు నాచరిత్రం బెఱింగి "భ్రష్టులారా! రాక్షసునితో సంగమ మొనర్చి మరల నాయొద్దకు వచ్చితివా? నీ లంజెతనపుఁ జేష్టలు వదలవైతి"వని

కోపించి మొసలివై పొమ్మని శపించెను. నేను నతనిపాదంబులపై వ్రాలి "నా యందుఁ దప్పులేదు. రావణుఁడు బలవంతుఁడు. నేనేమి చేయఁగలను. క్షమింపు"మనిన "నీవంతటి శీలవతివేని స్వేచ్ఛా విహారంబు నేకతం బేలచేసితి"వని చెప్పి శమించి వేయిసంవత్సరములు గడచిన తరువాత రాముకార్యమునకై హనుమంతుఁ డీమార్గమున వచ్చును. ఆయనచే నీకు శాపమోక్షంబు గలుగునని ప్రసాదించె. ఇది నా వృత్తాంతంబు. ఉపకారివైన నీకుఁ బ్రత్యుపకారం బొకటి గావించెద. నీవీ వనమందుఁ జూచిన మునివేషధారి రాక్షసుఁడుగాని నిక్కపు మునిగాఁడు. రావణు పనుపున నీకార్యము చెఱుప నిన్ను హింసింప వచ్చినవాఁడు. కావున హెచ్చరిక వహింపుము. ద్రోణపర్వతంబున కిదియే మార్గము అని చెప్పి యది యథేచ్ఛమేగెను.

హనుమంతుఁడును గ్రమ్మఱి మాయమునియొద్దకు వచ్చెను. వాఁ డాయననుజూచి వీఁ డెట్లు బ్రతికి వచ్చెనని దిగులుపడియు వెలుపలికి భయముఁ దెలియనీయక "హనుమంతా! స్నానము చేసి శుద్ధఁడవై వచ్చితివా? ఇక్కడఁ గూర్చుండుము. మంత్ర ముపదేశించెదను. గురుదక్షిణ నేమియిచ్చెద"వనిన నిదిగో గురుదక్షిణ తీసికొమ్మని నడినెత్తి నొక గ్రుద్దు గ్రుద్ది కాల నెగసితన్నెను. ఓహో వీనికి నా మర్మము తెలిసినదని వాఁడు తటాలున నారూపము వదలి రాక్షసరూపియై ఖడ్గము కేలఁగొని హనుమంతుని దాఁకెను. హనుమంతుఁడును వానిఁ బట్టుకొని కోఱలుపెఱికి కాలను జేతను మర్దించిన వాఁ డారూపము వదలి శరభంబువలె సింహంబువలె వచ్చినవానిని మోదెను. తరువాత సుగ్రీవునివేషము వేసికొని వచ్చి

"హనుమంతా! యింకను నిచట నేమిచేయుచున్నావు? లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛదేఱెను. పోదము రా ర"మ్మనిన నది రాక్షస మాయయని గ్రహించి వానిని బట్టి యెముకలు విఱుగఁ గొట్టినవాఁ డెప్పటి వేషంబున యుద్ధంబునకు రాఁగా వాని వధించి ద్రోణాద్రికిఁ బోయి యచ్చట కావలియున్న గంధర్వులతో యుద్ధముచేసి కొండను బెల్లగించి లంకకు వచ్చుచుండెను.

రుక్మిణి – అప్పా! హనుమంతుఁ డశోకవృక్షముపై నుండఁగా రావణుఁడు సీతను జంపఁబోయినపుడు ధాన్యమాలిని యడ్డము వచ్చెనని చెప్పితివే. అది యిచ్చటి కెట్లువచ్చెను? ఈ మడుఁగులో మొసలియై యుండిన లంకలో రాక్షస స్త్రీగా నెట్లుండెను?

తండ్రి – ఈ కథ నమ్మరాదనుటకు నిదియు నొక కారణము. అతికాయుఁ డనువాఁడు ధాన్యమాలిని యను రాక్షసి కొడుకుగాని దేవతాస్త్రీపుత్రుఁడు గాఁడు. అది లంకలోనే సుఖముగా నున్నది. ఒకఁ డిద్దఱుతల్లుల కడుపులో నెట్లు పుట్టును? ఒకతె యొకచోట స్త్రీగాను మఱియొకచోట మొసలిగాను నేకకాలమున నెట్లుండును? ఇట్టివి మఱికొన్ని విరుద్ధము లున్నవి. అవిపోనీ కథ వినుండు.

ఇట్లు హనుమంతుఁడు ద్రోణాద్రిని తెచ్చుచున్న వార్తవిని రావణుఁడు మాల్యవంతుఁడను రాక్షసుని సేనతో హనుమంతుని మీఁదికిఁ బంపెను. అతఁడును యుద్ధముచేసి హనుమంతునిచేఁ జచ్చెను. తరువాత నాంజనేయుఁడు పర్వతమును వానరమధ్యమున దించెను. సుషేణుఁడు తగిన చికిత్స చేసి లక్ష్మణు బ్రతికించెను. హనుమంతుఁడు మరల నా పర్వతమును పూర్వమున చోట నుంచివచ్చి శ్రీరామచంద్ర పాదారవిందం బులకడ నిలిచెను.

ఈ యుద్ధకాలమున హనుమంతుని గుఱించిన యొక యద్భుత కథ గలదు. దానిని జెప్పెదవినుండు. ఇదియును వాల్మీకిరామాయణములో లేదు. తన పుత్రులు మంత్రులు బంధువులు లోనగువారెల్లఁ జావంగా రావణుఁడు మిక్కిలి పరితపించి తనకు మిత్రుఁడై పాతాళలంకకు రాజైన మైరావణుఁ డను వానిఁ దలఁచిన వాఁడు తత్క్షణమే వచ్చి యేల తలఁచితివి యేమికార్య మనిన రావణుఁ డిట్లనియె. మిత్రమా! రాముని వలన నాకుఁ గలిగిన మహాపద నేనేమని చెప్పుదును. స్త్రీలు బాలురు వృద్ధులు నేను దప్ప లంకయంతయు శూన్యమయ్యెను. కావున నీవు నాకు తోడుపడి రామలక్ష్మణుల నెట్లైన నీమాయచే సంహరింపవలయును. పౌరుషంబుతో నిఁకఁ బనిలే దనిన వాఁడును విచారించి మారీచునిగతి నాకును బట్టినదని తలఁచి చేయునది లేక యట్లే కానిమ్మని తన నగరంబునకుఁ బోయి తనకు ముఖ్యులైన సూచీముఖుఁడు ఘటకుఁడను రాక్షసులఁ బిలిచి సర్వ మెఱిఁగించి మీరెట్లైన నాకీకార్యమునఁ దోడురండని వారిని బిలుచుకొని లంకయొద్దకువచ్చి దూరమందు నొక తోపులో నుండి కార్యవిధము నాలోచించుచుండెను.

ఇంతలో మైరావణుఁడు లంకకువచ్చి రావణుతోమాట్లాడి పోయినవార్త వేగులవారిచే విభీషణుఁడు వినికార్యము తప్పెనని భయపడి సుగ్రీవ హనుమజ్జాంబవదాదుల కవ్వార్త యెఱింగించి మైరావణుఁడు మిగుల మాయలవాఁడు. నిదురించు రామలక్ష్మణుల నెట్లైన నపహరించును కావున నెట్లైన వారిని మనము కావవలయు ననిన దీనికిఁ జాలినవాఁడు హనుమంతుఁ డొక్కఁడే. ఆ సదుపాయ మతఁడే చేయవలయునని యందఱు నొక్కమాటగాఁ జెప్పఁ గానిమ్మని హనుమంతుఁడు తన తోఁక పెంచి రామలక్ష్మణులకుఁ జుట్టు కోటగోడవలెఁ గ్రిందఁ బాతాళలోకము వఱకు మీఁద నక్షత్రమండలమువఱకుఁ జుట్టి కొంచెము ద్వారమేర్పఱిచి యావాకిటఁ దాను కావలి కూర్చుండెను. సుగ్రీవ విభీషణులు ప్రహరి తిరుగుచుండిరి.

మైరావణుఁడు ఘటకుని జూచి మన మే యుపాయము చేయుటకు ముందు రామలక్ష్మణు లెచ్చట నెట్టిస్థితియం దున్నవారో యెఱింగిరమ్మని యతనిఁ బంచెను. వాఁరును మాయ వానరుఁడై పోయి తోఁకకోటను జూచి గుండెలు జల్లన మరల వచ్చి యున్నస్థితి యంతయు దెలిసి రాక్షసేంద్రా! యిది యసాధ్యకార్యము. వీథినిబోవు పెంట మనకేల పోదమనిన మైరావణుం డతని గినిసి సూచీముఖుని జూచి నీవా కోటలోనికిఁ బోయి రామలక్ష్మణులఁ గొనితెమ్మనెను. వాఁడును మాయారూపముతోఁ బోయి తోఁకచుట్ట తిరిగి తిరిగి భూమిలోని కెంతదూరము పోయినను ఆకాశమున నెంతయెత్తుపోయినను ఆ కోటకు తుదమొదలు సందులేమిఁ జూచి యిట్లు కాదని మెల్లగ సూదివలెనుండు తన నిడుపాటి ముక్కును దోఁక చుట్ట సందునదూర్చి యెత్తి లోపలికిఁ బోవయత్నించెను. ముక్కు కొంచెము దూర్పఁ గానే హనుమంతుఁడు మరల గట్టిగఁ దోఁక నొత్తెను. ఆ సందున ముక్కిఱుకుకొని యక్కడికిఁ దెగిపోయెను. వాఁడును శూర్పణఖ గతినాకుఁ బట్టెను. తేరకు ముక్కుపోయెనని ముక్కుచు మూల్గుచు మైరావణు నొద్దకువచ్చి జరగినదంతయుఁ జెప్పెను. వాఁడు వానిని బదరి[1] రామలక్ష్మణుల నెత్తికొని వత్తునని తానే బయలుదేఱి విభీషణు వేషము వేసికొని హనుమంతు నొద్దకువచ్చి యాంజనేయా! రామలక్ష్మణులు సుఖముగా నిద్రించుచున్నారు కదా యనిన నున్నారని హనుమంతుఁడు చెప్పెను. అటులని మనము నమ్మి యుండరాదు. అప్పుడప్పుడు లోపల మన మెవరైనఁ బోయి చూచుచుండవలయును. నీవు భద్రముగ వాకిట నుండుము. నేను బోయి చూచెదనని మైరావణుఁడు లోపలికి పోయి నిద్రించుచున్న రామలక్ష్మణులపై మత్తుపొడి చల్లి తాను మాయగాఁ దెచ్చిన పెట్టెలో వారి నుంచి యితరులకది కనరాకుండఁ జేసి చంకలోఁ బెట్టుకొని మరలి వచ్చి “హనుమంతా! శ్రీరామలక్ష్మణులు సుఖముగా నున్నారు. హెచ్చరిక”యని ప్రహరి తిరుగువానివలెఁ బోయెను.

1. మందలించి

మఱికొంచెము సేపటికి నిజమైన విభీషణుఁడు వచ్చి "హనుమంతా! శ్రీరామలక్ష్మణులు సుఖులే కదా" యనిన "నీవు చూచిపోయి యయిదు నిమిషములైనను గాలేదే యింతలో నెట్లు కోటతిరిగివచ్చితివి?" అనిన నతఁడు సర్వము గ్రహించి "హనుమంతా! నీవును మోసపోయితివి గదా. అయిదు నిమిషములకు ముందు నేనిచ్చటికి రాలేదే. మైరావణుఁడు నా వేషముతో వచ్చియుండవలయును నీ వతని లోపలికి విడువలేదు గదా యనిన నీవే యని లోపలికి విడిచితిని. రాజకుమారులు క్షేమముగానున్నారని చెప్పిపోయెను అని హనుమంతుఁడు పలికెను విభీషణుఁడది విని కొంపమునిఁగెనని దిగులుపడి లోపలికి బోయి రామలక్ష్మణులఁ గానక వెలుపలికి వచ్చి యా వార్త యందరకుఁ దెలిపెను. అందఱు దుఃఖాంబుధి మునిఁగి నిఁక నేమి గతి యని యాలోచించుచుండ విభీషణుం డిట్లనియె.

"ఆలోచనవలనఁ గాలహరణమే కాని యే ప్రయోజనము లేదు. ఆ మైరావణుఁడు పాతాళలంకయం దుండువాఁడు. కాళికాశక్తి పూజ చేయువాఁడు. ఆలస్యమైనచో రామలక్ష్మణులను దుర్గకు బలియిచ్చును. కావున ఆంజనేయా? యీ కార్యము సాధింప నీవే యర్హుఁడవు. నా వెంట రమ్ము. నీకుఁ బాతాళ లంకకు మార్గముఁ జూపెదను. అని లంకకు నుత్తరపు వైపుగ సముద్రతీరమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి యం దొకచో నొక మనోహర సరోవరంబుఁ జూచి వాయునందనా! యల్లదే చూడుము. ఈ కమలాకరమందు నల్లని తామరతూఁడు గాన వచ్చుచున్నది. నీవు సూక్ష్మరూపము ధరించి దీనిలో దూఱి పోయి పాతాళలంకఁ జొచ్చి మైరావణు వధించి రామలక్ష్మణులఁ దెమ్ము"ని తాను మరలి వచ్చెను.

హనుమంతుఁడు సూక్ష్మరూపము ధరించి యా నాళము వెంటఁ గొంతదూరము పోవ నందొక్కఁడు హుమ్మని గద్దించి మీఁదదూఁకి తాఁకి హనుమంతునిబట్టి విసరి సముద్రతీరమునఁ బడఁగొట్టెను. హనుమంతుఁడు మరలి పోవ మరల నట్లే యతఁడు చేయ హనుమంతునకు నతనికి

ఘోరయుద్ధము జరగెను. అందు హనుమంతుఁడు చాల నొచ్చి యతనిమీఱలేక వీఁ డెవ్వఁడని యాలోచించి యతనితో నిట్లనియె. "అయ్యా నీ వెవ్వఁడవు? బాలుఁడవయ్యును మహాబలవంతుడవు. అనిన నేను హనుమంతుని పుత్రుడను. నా పేరు మత్స్యవల్లభుఁ"డని వాఁ డనియెను. నాకుఁ దెలియకుండ నాకు కొడు కెక్కడఁ బుట్టెనని తనలో నవ్వుకొనుచు అయ్యా హనుమంతుఁ డస్ఖలిత బ్రహ్మచారిగదా. అతనికి నీ వెట్లు కొడుక వనిన మత్స్యవల్లభుఁ డిట్లనియె.

సీతాదేవిని వెదుకుటకై హనుమంతుఁడు సముద్రముదాఁటు నపుడు అతని చెమటబిందువు సముద్రములోఁ బడెను. దాని నొక తిమింగిలము మ్రింగెను. దానిని నేను జనించితిని. నా తండ్రి హనుమంతుఁడని నా తల్లి నాతోఁ జెప్పెను. అనిన నేనే హనుమంతుఁడనని నమ్మఁజెప్పి తానువచ్చిన కార్య మాయనకు దెలిపెను. మత్స్యవల్లభుఁడను హనుమంతుని సత్కరించి యీ నాళము వెంటఁబొమ్ము. అందొక ద్వారము గానవచ్చును. ఆ ద్వారమున నినుప త్రాసొక్కటి యున్నది. దానిని శత్రువులు త్రొక్కిన విఱిగిపడును. దానిని నీవు త్రొక్కక వెలుపలనే యుండి వెలికివచ్చువారిని పోవువారిని కనిపెట్టి సదుపాయు చేసికొని వారితోఁ బొమ్ము. అని చెప్పిపంపెను. హనుమంతుఁడు నట్లేపోయి సూక్ష్మరూపమున ద్వారమునొద్దఁ గాచి యుండెను. అప్పు డచటికి నొక స్త్రీ నీళ్లనిమిత్తమై కుండ యెత్తుకొని వచ్చెను ఆమె కాళ్లకు సంకెళ్లు వేయఁబడి యుండెను. ఆమె కన్నీరుకార్చుచు శ్రీరామలక్ష్మణు లంతవారికి నెట్టికష్టదశ వచ్చెను. హనుమంతుఁడు సుగ్రీవుఁడు లోనగు వారెల్ల నేమైపోయిరి. పాపపురాక్షసుఁడు వారిని కాళికి బలియియ్యఁ దలఁచియున్నాఁడు దానికి నీళ్ల నేనుదీసికొని పోవలయునఁట. నే నెంత పాపాత్మురాలను". అని యనుకొనుచు నీళ్లు ముంచుచుండ నిది యెవతో రామభక్తిగలదిగానున్నదని తలఁచి సమీపించి "నీ వెవ్వతెవు? ఏల దుఃఖించు చున్నావ"ని యడిగిన నది యిట్లనియె.

“అయ్యా! నీ వెవ్వఁడవు? నిజము చెప్పుదువేని నా చరిత్రమును దరువాతఁ జెప్పెదను. మైరావణుఁడు శ్రీరామలక్ష్మణులను దుర్గకు బలియియ్యఁగోరి యీ పాపాత్మురాలి నంపెను”. అనిన హనుమంతుఁ డిట్లనియె. “అమ్మా! నీవు వ్యసనపడకుము. నేను హనుమంతుఁడను. శ్రీరామలక్ష్మణులఁ దీసికొని పోవ వచ్చితిని. నేను ద్వారము దాఁటి పోఁజాలకున్నాను. నన్ను లోపలికిఁ దీసికొనిపొమ్ము. నీకు మేలు చేసెదను”. అని తన రూపముఁ జూపించిన నది నమ్మి యిట్లనియె.

“అయ్యా! మైరావణుఁడు నాతోఁడ బుట్టినవాఁడు. కాల దండుఁ డనువాఁడు నాభర్త. నీలమేఘుఁడనువాడు నాపుత్రుఁడు. ఒకనాఁడాకాశవాణి మైరావాణా! నీతోడఁబుట్టిన దుర్దండి కుమారుఁడు నీపుత్రిని వివాహమాడి యీరాజ్యమునకుఁ బ్రభువు కాఁగలఁడు. అని చెప్పిన విని నాయన్న కోపించి నన్ను నాభర్తను నాపుత్రుని కారాగృహంబున నుంచి నన్నుఁగన్న కష్టములు పెట్టుచున్నాఁడు. నీవు సూక్ష్మరూపము వహించి యీకుండనీటిలో నుండుము. నేను గొనిపోయెద”నని చెప్పెను. హనుమంతుఁడను కప్పవలెనై యానీటిలో నుండెను. దుర్దండి యానీటికుండ నెత్తుకొని త్రాసును దాటఁగానే యది విఱిగి పడెను. కావలియున్న రాక్షసులంద ఱామెను తర్జించి భర్జించి యెవరిని శత్రువును గొనివచ్చితివి చూపుమనిరి. ఆమె మీరే చూడుఁడని యాకుండ గ్రిందవైచెను. దానిలో నుండి హనుమంతుఁడు కొండంత రూపముతో వచ్చి యారాక్షసుల నందఱఁ జంపి దుర్దండి వెంటఁ గాళికా దేవాలయమునకుఁబోయి యందు రామలక్ష్మణులు నిద్రించుచున్న పెట్టెను గ్రహించి యూరి వెలుపల పదిలపఱిచి యూరక పోరాదని మరలవచ్చి యూరంతయుఁ బాడుచేసి రాక్షసులనెల్లఁ జంపఁ బ్రారంభించెను. ఆ వార్తవిని మైరావణుఁ డనేక సేనలతోడ యుద్ధమునకు వచ్చెను. ఆసేన నంతయు హనుమంతుఁడు నేలపాలుగావించి మైరావణునిపై గవిసి ఘోర యుద్ధంబుచేసి యతని వధించి మరలిపోవ నతండు వచ్చి యాంజనేయా

యెందుcబోయెదవని కత్తితోc బొడిచెను. ఓహో నేను పూర్ణముగc జంపక విడిచితినిc గాబోలు నని తలcచి మరలc బోరాడి వానిని క్రింద బడవైచి గొంతుపైc గాలుంచి త్రొక్కి నలిపి పీనుcగునుcజేసి పాఱవైచి మరలిపోవ నతcడు మరలవచ్చి హనుమంతా! యని యఱచి ఱొమ్ముపై నొక్క గ్రుద్దు గ్రుద్దెను. హనుమంతుcడును వీని నిట్లు విడువరాదని పైపడి రెండుకాళ్ళు రెండుచేతులc బట్టి రెండుగc జీల్చి పాఱవైచెను. ఎప్పటియట్ల వాcడుబ్రతికి మరల యుద్ధమునకు వచ్చెను. ఎన్నిమార్లు చంపినను మఱిమఱివాcడు బ్రతుకుచుండ నేమిచేయుటకుc దెలియక దిగ్భ్రమ నొందియుండిన హనుమంతునిజూచి దుర్దండి యిట్లనియె. “అయ్యా! వీcడిట్లు చచ్చువాc డు కాcడు. ఈ పురంబునందీవంక నొక కొంతదూరము పోయిన నొక మహాబిలమున్నది. దానిలో నొక గుహ యున్నది. ఆ గుహలో నొక గుండున్నది. ఆ గుండున కేడు రంధ్రము లున్నవి. వానియందుc దుమ్మెదలై వీనిప్రాణములు సంచరించుచుండును. వాని నన్నిటిని కలయం బట్టి యొకసారిగc జంపితివేని వీcడు చచ్చును”. అనిన విని యాగుండునొద్దకుc బోయి యాతుమ్మెదలనెల్ల నొక్కసారిగ నలిపి చంపెను. అంతతో మైరావణుc డును జచ్చెను. అంత హనుమంతుcడు సంతోషించి దుర్గండి కుమారునకుc బట్టముc గట్టి మత్స్యవల్లభుని యువరాజుగాc జేసి రామలక్ష్మణులున్న పెట్టెనెత్తికొని మరల లంకకు వచ్చెను. సూర్యకిరణములు తగులcగనే మచ్చువిఱిగిపోయి నిద్రపోయి లేచినవారివలె రామలక్ష్మణులు లేచిరి.

రుక్మిణి – అప్పా! మైరావణుcడనcగా నేమియర్థము?

తండ్రి – ఇది సంస్కృతమున నాంజనేయ స్తోత్రమందు మహీరావణ యని ప్రయోగింపcబడి యున్నది. కొందఱు మహీ రావణుc డందురు. ఆశబ్దము తద్భవముగా మైరావణ శబ్దము గ్రహింపవచ్చునని నేను నట్లే చెప్పితిని. ఈ శబ్దము విపరీతముగ నిప్పుడు మాఱుచున్నది. ఒకనాడు చెన్నపురిలో బండిలోc బోవుచుండc

గాఁ బ్రక్కగోడకు నొక ప్రకటన పత్రికలో మైల్ రావణు నాటకమని యఱవమున వ్రాయఁబడి యుండెను. నాకు నవ్వువచ్చి ప్రక్కనున్న యఱవవాని నొకని మైల్ రావణుఁడనఁ గా నేమని యడిగితిని. మైల్ అనగా నఱవమునందు నెమలి యది వాహనమో ధ్వజమో కలవాఁడుమైల్ రావణుఁడనెను. ఇంతలో మఱి యొక పెద్దమనుష్యుడు వాఁడు 'మైల్' ఎత్తు కలవాఁడు గనుక మైల్ రావణుఁ డయ్యె ననెను.

తరువాత రావణాసురుఁడే యుద్ధమునకువచ్చి శ్రీరామునిచే హతుఁ డయ్యెను. శ్రీరాముఁడు విభీషణునకు లంకారాజ్య మిచ్చి తాను గెలిచినవార్త సీతాదేవికి హనుమంతునిచేఁ జెప్పిపంపెను. ఈ విషయము సీతాచరిత్రము నందు మీకుఁ జెప్పి యున్నానుగదా. ఆవల శ్రీసీతారామలక్ష్మణులు సకల వానరులతోడను విభీషణాదులతోడను పుష్పకవిమానమెక్కి యయోధ్యకై పోయి ముందు భరద్వాజాశ్రమంబున దిగిరి. ఆనాటికి సరిగ పదునాలుగు సంవత్సరములు ముగిసెను. అచ్చటినుండి భరతునికిఁ దన రాక చెప్పుమని శ్రీరాముఁడు హనుమంతుని బంపెను. ఆయనయును అన్న యడవికిఁ బోయి పదునాలుగు సంవత్సరములు ముగిసినను నింకను రాలేదని దుఃఖముతో నగ్నియందుఁ బ్రవేశింప యత్నముచేయుచుండిన భరతునిజూచి యాయనకు శ్రీరాములరాక చెప్పి యగ్నియందు దుముకకుండ నాఁపెను. తరువాత సీతారాములకుఁ బట్టాభిషేకము జరగెను.

రుక్మిణి – ఇంత యుపకారముచేసిన హనుమంతునకు సీతారాము లేమి బహుమతి నిచ్చిరి. మునుపు తమకే లేదు గాన నియ్యకపోవుట న్యాయమే. ఇప్పుడు రాజ్యమంతయుఁ దమదేకదా. ఏమిచ్చిరి?

తండ్రి – పట్టాభిషేక సమయంబున ననేకము లమూల్యములైన వస్త్రాభరణములను సీతాదేవి భర్తముఖముఁ జూచుచు

హనుమంతునకిచ్చి యంతతో సంతుష్టిలేక తనకు శ్రీరాముఁ డిచ్చినట్టిదయి శ్రేష్ఠములైన రత్నములతోను చంద్రమండల కాంతిగల ముత్యములతోను మనోహరమై మిఱుమిట్లు గొలుపు తేజము గల యాణిముత్తెముల హారంబుఁదాను ధరించి యుండినదానిని తన మెడలోనుండి తీసి చేతఁబట్టు కొని లేచి నిలఁబడి వానరుల ముఖమును జూచుచుండెను. ఆమె యభిప్రాయ మెఱిఁగి శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. దేవీ! యెవ్వఁడు గుణసమూహముచే నీకు మెప్పుగలిగించెనో యెవఁడు బుద్ధిబలపరాక్రమంబుల నెప్పుడు దీపించుచుండునో యట్టివానికి దాని నిమ్మనిన నామె హనుమంతుని బిలిచి యతనిఁ దన ప్రేమరసముచేఁ గట్టినట్టు లా సరము నాయన మెడలో వైచెను.

రుక్మిణి – సీతాదేవి యిచ్చినదంతయు నొక్కముత్యాల సరమా? శ్రీరాముఁ డేమిచ్చెను? ఆంజనేయుఁ డేమి యడుగ లేదా?

తండ్రి – ఆంజనేయుఁ డేమి యడిగెనని యడిగెదవే. హనుమంతుఁడు మనవలె బిచ్చగాడని తలఁచితివా లేక కూలి వాఁడని తలఁ చితివా? దేవుఁడా నీకు రెండు టెంకాయలు కొట్టెదను. నా కీపని చక్కఁజేయుము. స్వామీ! నాకు బిడ్డల నిమ్ము, పాపల నిమ్ము, సొమ్ము లిమ్ము, చీరలిమ్ము అని కూలివాండ్రవలెఁ దిరిపెగాండ్రవలె భగవంతుని సేవించువా రుత్తమమైన భక్తిగలవారు గారు. దేవునిఁ బూజింపవలసినది సేవ చేయవలసినది మనకు విధి కావునఁ జేయుదము. మన మేలునకుఁ గావలసినది సర్వజ్ఞుఁడైన భగవంతునకుఁ దెలియదా. ఆయన దయవచ్చి యిచ్చిన నీయనీ. ఈయకుండినఁ బోనీ. ఇచ్చుట ఈయకుండుట మన మేలునకే కాని కీడునకుఁ గాదు.

అని నిశ్చయబుద్ధి నిశ్చల భక్తిగలిగి దేవుని సేవింపవలయును. హనుమంతుడా విధముగ సేవించినవాఁడు. దేవుఁడే మనల నేమి కావలయు నని యడిగెనా యప్పుడు చెప్పుకొనవచ్చును. సీత ప్రేమ స్వరూప యని మున్నే చెప్పితిని గదా? అట్టి దేవి తన పూర్ణప్రేమచేఁ గట్టినట్టు లాయనను హారముచే స్వయముగ నలంకంటె నింకనేమి కావలయును.

రుక్మిణి – శ్రీరాముఁ డేమియు నీయలేదా?

తండ్రి – తన చరిత్రము లోకమునందెన్ని దినములుండునో యన్నిదినము లాయన జీవించియుండునట్లును తనయందు స్థిరమైన భక్తి యుండునట్లును వరమిచ్చెను.

రుక్మిణి – హనుమంతునికిఁ బెండ్లామా బిడ్డలా ఆయన కేల యీ దీర్ఘాయు వరము?

తండ్రి – పెండ్లాము బిడ్డలు లేరు గనుకనే యీ వరము. సంసారి కట్టివర మిచ్చిన వేఱే నరకమక్కఱలేదు. ఒకఁడు వేయి సంవత్సరములు బ్రతికినాఁడనుకో. వాని పెండ్లాము బిడ్డలు అన్ని దినములు బ్రతుకురు గదా. కొన్ని సంవత్సరములకు భార్యచావఁగానే వాని స్వాతంత్రముచచ్చును. వాఁడును సగము చచ్చినట్టె. ఇఁక కొడుకులు కోడండ్రు కూఁతులు మంచివారైరా కొన్నాళ్ళు సేవ చేయుదురు. వానికి నూఱేండ్లయి కన్నులు కానరాక చెవులు వినరాక నడవ కాళ్ళులేక కుక్కిలోఁబడినపుడు చేయవలయుననిన వారెంత విసుగుకొందురో, కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డలకే యట్లుండ వారి బిడ్డలకు బిడ్డలబిడ్డల కెట్టుండునో యాలోచింపుము. కాఁ బట్టి సంసారి దీర్ఘకాలము బ్రదుకుట రోఁత.

రంగన్న – అట్లైన సంధ్యలో దీర్ఘాయువు కావలయునని కోరెదమే యేల?

తండ్రి – దీర్ఘాయువు కోరుట విషయసుఖములకై కాదు. తపస్సు వృద్ధిచేసికొనుటకు. తపస్సు పూర్తియైనఁగాని మోక్షము రాదు. కాఁబట్టి యెన్నిజన్మములో యెత్తి యెన్ని గర్భనరకములో యెన్ని యమలోకదండనములో యెన్ని శైశవ దుఃఖములో యనుభవించుచుఁ బుట్టిపుట్టి చచ్చి చచ్చి కష్టముపై మోక్షము సంపాదించుట సుఖమా? లేక యొకజన్మమందే పెక్కుదినములు బ్రతికి తపస్సు పూర్తిచేసికొని మరల పుట్టకుండునట్లు పోవుట సుఖమా? ఆ కారణముచే దీర్ఘాయువు కోరఁబడును. తపస్సు చేసికొను వానికి సంసార బాధలేదు. రోగబాధ లేదు. వాని కొకరి సాహాయ్య మక్కఱ లేదు. దానివలన వాఁడెన్నాళ్లు బ్రతికినను సుఖియే. కాఁబట్టి సంసారికి కూడఁ దపస్సు ముఖ్యము. తపస్సు అనఁగా నెట్టిదని నేను జెప్పితినో దానిని మఱవవలదు.

రుక్మిణి – అట్లైన హనుమంతుఁ డింకను బ్రదికి యున్నాఁడా?

తండ్రి – ఉన్నాఁడు.

రుక్మిణి – ఎచ్చట నున్నాఁడు?

తండ్రి – బదరికాశ్రమమునం దున్నాఁడు. ఎవరు రామాయణమును శ్రద్ధాభక్తులతోఁ జదువుదురో యచ్చటికి వచ్చి యాయన వినుచుండును.

రుక్మిణి – బదరికాశ్రమునకు నీవు పోయినపుడు చూచితివా?

తండ్రి – అంతటి పుణ్యము నేను జేసియుండిన నిచ్చటకేల మరల వత్తును?

రుక్మిణి – అట్లైన బదరికాశ్రమమం దున్నాఁడని నీకెట్లు తెలియును?

తండ్రి - ద్రౌపదికోరిన సౌగంధికమను పుష్పమును దెచ్చుటకు బోయినప్పుడు రమారమి యైదువేల యేఁబది సంవత్సరములకు ముందు భీముఁడు చూచి మాటలాడినట్టు మహాభారతమున నున్నది.

రుక్మిణి - మా కావృత్తాంతమును జెప్పుము.

తండ్రి - పాండవులు ద్రౌపదియు వనవాసము చేయునపుడు బదరికాశ్రమమునకుఁ బోయిరి. ఆ సమయమున భీముదును ద్రౌపదిమాత్ర మాప్రాంతమున నున్న వనములందు విహరించుచుండ నొక మంచి పరిమళముగల దివ్యపుష్పమొకటి గాలికి వచ్చి పడెను. దాని రమ్యతకు మెచ్చి ద్రౌపది తన కిట్టివి యింకను గొన్నిపూలు దెచ్చి యిమ్మని భీముని గోరెను. అట్లే తెచ్చెదనని భీముఁడు విల్లు బాణములు ధరించి పూవువచ్చిన దిక్కుగాఁ బ్రయాణమై పోయెను. ఇట్టు కొంతదూరముపోయి యొక మహారణ్యము ప్రవేశించి సింహనాదము చేసెను. దిక్కులు మాఱుమ్రోయు నాధ్వనివిని యడవి మృగములన్నియు భయపడి పరువెత్తెను. ఆవనమం దొకచోటనుండిన హనుమంతుఁడా ధ్వనివిని యిది తన తమ్ముడైన భీముని కంఠధ్వని యని యెఱిఁగి యీత్రోవ నతఁడు పోయిన శాపమువలననో దేవతల చేతనో కీడు నొందును. కావునఁ బోనీయరాదని తలఁచి త్రోవ కడ్డముగఁ బరుండి తోఁక జాడించి నేల బాదెను. ఆ దెబ్బకు భూకంపము వచ్చినట్టు పర్వతమంతయు వడఁకెను. ఆమహానాదము విని యెక్కడిదీ ధ్వని యని భీముఁడు వెదకుచుఁ బోవ నొక యరఁటి తోటలో నొక విశాలమైన శిలపైఁ బరుండిన యొక క్రోఁతిని జూచి గంభీర ధ్వనితో గర్జించెను. అది విని యాక్రోఁతి మెల్లగ నావు లించుచుఁ గన్నులు విచ్చి భీముని జూచి యిట్లనియె.

అయ్యా! జరాపీడితుండనై సుఖనిద్రసేయు నన్నేల మేలు కొలిపితివి? నీవు భూతదయ యనునది యెఱుంగవా యేమి? మృగములమైనమేము ధర్మమెఱుగము గాని బుద్ధిసంపన్నులైన మనుష్యులు భూతదయ గలిగియుండవలదా? నీవంటి బుద్ధిమంతులు దేహవాక్చిత్తంబుల ధర్మంబుచెఱుచు క్రూరకార్యములు చేయవచ్చునా? నీవు ధర్మ మెఱుంగవా? వృద్ధుల సేవింపవా? అల్పబుద్ధివై నీవు పిల్లతనంబున మృగముల నిష్కారణముగ భయపెట్టుచున్నావు. ఎవ్వండవు నీవు? ఏలవచ్చితివి? ఎచ్చటికిఁ బోయెదవు? ఇంతకుమీద యోగసిద్ధి నొందినవారు పోగలరు గాని తక్కినవారు పోఁజాలరు. ఇది దేవలోక మార్గము. నీయందు దయగలిగి నీకుఁ జెప్పుచున్నాను. ఇటమీఁదఁ బోవలదు. ఇచ్చట నమృతతుల్యంబులైన జలంబులను ఫలములను నారగించి మరలిపొమ్ము. అనిన భీముఁ డిట్లనియె.

నేను పాండవుండను. వాయు ప్రసాదమునఁ గుంతీదేవి గర్భంబున జనించినవాండను. నాపేరు భీమసేనుండు. నీ వెవ్వడవు? మార్గమున కేల యడ్డముగఁ బండుకొనితివి? తెరువిమ్ము. అనిన హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

హను – నేను వానరుండను. నీకు నేను దెరవీయను. మరలి పొమ్ము. చెడిపోకుము.

భీమ – నేను చెడుదునో బాగుపడుదునో యా విచారము నీ కేల? నాకు మార్గము విడకపోయిన నిప్పుడే నాచేఁ జెడుదువు.

హను – నేను వృద్ధుండను. కదల మెదల శక్తిలేదు. నీవు పోవలసియే యుండిన నన్ను దాఁటుకొని పొమ్ము.

భీమ – దేహమునం దంతయు నిర్గుణుండైన పరమాత్మ నిండి వ్యాపించియుండును. జ్ఞానముచే నెఱుఁగదగిన వాఁడును, భూతభావనుఁడును, విద్యలచేతను వేదములచేతను నెఱుఁగ రానివాఁడునగు పరమాత్మను దాఁటరాదు. కావున నేనును నిన్ను దాఁటను. నీవు త్రోవనీయక పోయితివా నిన్ను నీ పర్వతమును గూడ హనుమంతుఁడు సముద్రమును దాఁటి నట్టు దాఁటిపోదును.

హను – అయ్యా! హనుమంతుఁ డేలసముద్రమును దాఁటెనో నీ వెఱిఁగి యుండిన నాకుఁ దెలుపుము.

భీమ – శ్రీరాముని భార్యయైన సీతాదేవిని రావణాసురుఁడు దొంగిలి కొనిపోఁగా నామెను వెదకుచు సముద్రమును దాఁటి హనుమంతుఁడు లంకకుఁ బోయెను. ఆ హనుమంతుఁడు నాకన్న రామాయణమునం దాయన ప్రసిద్ధుఁడు. నీవు నాకు మార్గంబు విడువుము. విడువవేని నాపౌరుషంబు మెఱయ నిన్ను వధించి పోదును.

అనిన హనుమంతుఁడు వీఁడెంత బలోన్మత్తుడని గర్వించుచు నిట్లనియె. “అయ్యా! యనుగ్రహింపుము. ముసలివాడను కదలలేను. నీవు పోవలయు నేని నాతోఁక నటుప్రక్కకు నెత్తిపెట్టిపొ”మ్మనిన భీముఁడు క్రోఁతితోఁక కదా యని యెడమచేత నెత్తెను. అది కదలలేదు. కుడిచేత నెత్తెను. అది లేవలేదు. రెండుచేతులఁ బట్టి పూని పండ్లీలకఱచి గ్రుడ్లు మిటకరించి బొమలు ముడివేసి బలమంతయుఁజూపి చెమట గాఱనెత్తెను. గాన ఇయ్యది కదలనే లేదు. అదిచూచి భీమసేనుఁడు సిగ్గుపడి రెండుచేతులు జోడించి “కపీశ్వరా! నేనుబలికిన దురుక్తుల క్షమింపుము. నీవు కేవల వానరుఁడవు గావు. సిద్ధుఁడవో సాధ్యుఁడవో తెలుపు” మనిన నాంజనేయుఁ డతనియందు దయగల వాఁడై యిట్లనియె.

“తమ్ముఁడా! నేనే హనుమంతుఁడను. వాయునందనుఁడను. శ్రీరాము దాసుఁడను. సీతను జూచినవాఁడను నేనే యని తన వృత్తాంతమతయుఁ దెలిపి అయ్యా శ్రీరాములు పట్టాభిషేకము నొంది రాజ్యము చేసెను. అప్పుడు నీచరిత్రము లోకమున నుండువఱకు నేను జీవించునట్లు వరమిమ్మని యడిగితిని. ఆయన యట్లే యనుగ్రహించెను. సీతాదేవి యనుగ్రహమువలన నాకిక్కడఁగోరిన దివ్యభోగము లన్నియు సదా లభించుచున్నవి. ఆయన పదునొకండువేల యేండ్లు రాజ్యముచేసి తన వైకుంఠలోకమునకుఁ బోయెను. ఇక్కడ గంధర్వులు నప్సరసలు సదా శ్రీరామచరిత్రమును బాడుచు నన్ను సంతోషింప జేయుచుందురు. ఇది మనుష్యులుబోవు మార్గము గాదు. నీవు పోయిన శపింపఁబడుదువు లేక దేవతలచే ప్రధర్షింపఁబడుదు వని నిన్నడ్డగించితిని”. అనిన భీముఁడు సాష్టాంగ నమస్కారంబు గావించి లేచి యన్నతో నిట్లనియె.

“నీ దర్శనము లభించుటచే నాకంటె ధన్యతరుఁడు లోకమున లేఁడు. నాయందు నీ కనుగ్రహము కలదేని నీవు సముద్రము దాఁటి నప్పటి రూపము నాకు జూపుము. అటైన నిన్ను నమ్మి సంతుష్టుఁడ నయ్యెదననిన హనుమంతుఁడు నవ్వి త్రేతా యుగమునాఁటి రూపము నేఁడు చూపుమనిన నెట్లు సాధ్యము? కృతయుగ మని త్రేతాయుగ మని ద్వాపరయుగ మని కలి యుగమని యుగములు నాలుగు. ఆ యా యుగభావముల ననుసరించి భూమి నదులు పర్వతములు సిద్ధులు సాధ్యులు దేవతలు మహర్షులు ప్రతియుగమునందును గాలమునననుసరించి వర్తింతురు. మనుష్యులకు బలము దేహము ప్రభావము లోనైన నవి కాలము ననుసరించి హెచ్చుచుండును క్షీణించుచుండును. కావున నేనును యుగధర్మము ననుసరించి వర్తించుచున్నాను. కాలము దాఁటరానిది కదా. కావున నీకోరిక విడువుము. అనిన భీముఁ డిట్లనియె.

యుగ సంఖ్యయుఁ బ్రతియుగంబునఁగల యాచారంబును ధర్మకామార్థంబుల తత్త్వంబును శుభాశుభ కర్మముల విధంబును ఉత్పత్తి వినాశంబులును వివరింపుమనిన హనుమంతుఁ డిట్లనియెం. మొదటియుగమునకు కృతయుగమని పేరు. ఇది యుగములలోనెల్ల నుత్తమమైనది. దానియందు ధర్మములకు లోపమేమియు లేదు. దానియందందఱు కృతకృత్యులే కావున దానికి కృతయుగమనిపేరు. ఆ యుగమందు ధర్మములు చెడవు ప్రజలును క్షీణింపరు. అని నాలుగు యుగముల ధర్మములను వివరించెను.

రుక్మిణి – యుగధర్మములు మాకు జెప్పరాదా.

తండ్రి – మీకుఁ జెప్పగూడని దేదియు లేదు. మఱియొక సందర్భమునఁ జెప్పెదను.

ఈ ప్రకారము యుగధర్మములన్నియుఁజెప్పి "మఱేమి కోరెదవు. ఇఁక మరలి పొమ్మ"నిన "నీ పూర్వరూపము చూడక నేను బో"నని భీముఁడు చెప్పెను. "అట్లైనఁ జూడు"మని హనుమంతుఁడు తన దేహము నిలువుగను అడ్డముగను బెంచి యా యరఁటితోటనంతయు నాక్రమించి వింధ్యపర్వతమువలెఁ బెరిఁగెను. ఆ దీర్ఘకాయము ముడివడిన కనుబొమలును వాలమును జూచి భీముఁడు విస్మితుఁడై దేహము పులకరింపఁ గన్నులు మూసికొని యిట్లనియె. "ఆకాశము నంతయు దహింపఁ జేయుచున్నదో యన నొప్పు మేరుపర్వతమువంటి నీ రూపమును జూడఁజాలకున్నాను. మనస్సు వ్యాకుల పడుచున్నది. దయయుంచి యెప్పటి రూపము ధరింపుము". అనిన హనుమంతుఁడిట్లనియె.

"నీ కెంతమాత్రము చూడ సాధ్యమో యంతమాత్రమే నేను దేహమును బెంచితిని. శత్రువులఁ జంపఁ దలఁచినపుడు ఈ ప్రకారమెంతైన వృద్ధిచేయఁ గలను". అనిన భీమసేనుఁ డిట్లనియె.

"అన్నా! యిట్టి నీవు ప్రాపైయుండ శ్రీరాముఁడు రావణుని జంపు టేటి చిత్రము. దుష్టాత్ముఁడైన రావణుని నీవే చంపఁ గలవని తోఁచుచున్నది. అటు నీవేల చేయవైతి"వనిన నాంజ నేయుఁ డిట్లనియె.

"తమ్ముఁడా! నీ మాట సత్యము. రావణు నేనే జంపగలను. అటు నేను జంపిన రాముని కీర్తి లోకమున సమయదా? అట్టి కార్యము నేను జేయవచ్చునా? రావణుని తానే చంపెదనని ప్రతిన పట్టెను. ఆయనయే చంపి సీతను గొని యయోధ్యకుఁ బోయెను. నిన్నుఁ జూచుటచేతను సీతారాముల ప్రశంసచేతను చాల సంతోషించితి. నీవు వరము గోరు మిచ్చెదను. నీశత్రువులైన దుర్యోధనాదుల నెల్ల నీక్షణమంద చంపుదునా? లేక దుర్యోధనుని బట్టి మీయొద్దకుఁదెత్తునా. లేక హస్తినానగరము రాలచే నించి పాడొనర్తునా? యేమిచేయు" మనెద వనిన, "అయ్యా! నీ వట్లుచేసిన మాకీర్తిసమయదా? మాకసాధ్యులైనవా రందెవరున్నారు?" అనిన "నటైన నా మాట వినుము. నేను అర్జునుని రథముపై నుండి మీ యుద్ధము చూచుచుందును. నీవు సింహనాద మొనర్చినపుడు నేనును దానితోఁ గలియునట్లు సింహనాద మొనర్చెదను. ఆ ధ్వనిచేతనే శత్రువులు చత్తురు" అని చెప్పి యిదే నీవు కోరిన పుష్పములుండు కొలనికిఁ బోవు మార్గము పొమ్ము. నే నిందున్నానని మాత్ర మెవరికిఁ జెప్పకుమని కానరాక పోయెను.

శ్రీమన్నారాయణమూర్తి పరిపూర్ణావతారమైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికి దాస్యముచేసి సార్థకజన్ముఁడైన యీ పరమభక్తుఁడు నేఁటికిని శ్రీరామచరిత్ర చదువఁబడు చోటికి వచ్చి భక్తిపరవశత్వముచేఁ గన్నుల నీరుగాఱ వినుచుండును. తన్ను భక్తితో సేవించువారి కష్టములను, రోగములను పోఁగొట్టి రక్షించును.

రుక్మిణి – ఆంజనేయులకుఁ బ్రదక్షిణము చేయునపుడు చెప్పుకొను ధ్యానశ్లోకములు చెప్పెదవా?

తండ్రి - చెప్పెదను.

ధ్యానశ్లోకములు

శ్లో. ఆంజనేయ మతిపాటలాననం
కాంచనాద్రి కమనీయ విగ్రహమ్
పారిజాత తరుమూల వాసినమ్
భావయామి పవమాన నందనమ్.

శ్లో. యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం
తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్
బాష్పవారి పరిపూర్ణలోచనమ్
మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్.

శ్లో. ఉల్లంఘ్య సింధోస్సలిలం సలీలం
యశ్శోక వహ్నిం జనకాత్మజాయః
ఆదాయ తేనైవ దదాహ లంకాం
నమామి తం ప్రాంజలి రాంజనేయమ్.

శ్లో. మనోజవం మారుతతుల్యవేగం
జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం
శ్రీరామదూతం శిరసానమామి.

శ్రీరామార్పణమస్తు.